

27de ALGEMENE VERGADERING 19^e j. a. v.

NOTULEN

VAN DE JAARLIJKSE ALGEMENE VERGADERING VAN DE VOLKSPARTIJ
VOOR VRIJHEID EN DEMOCRATIE, GEHOUDEN OP VRIJDAG 11 EN
ZATERDAG 12 MAART 1966 IN HET CONGRES-CENTRUM RAI TE
AMSTERDAM.

De Voorzitter, Ir.K.van der Pols, opent Vrijdagavond 11 Maart 1966 om 8.05 uur de vergadering met een korte rede, welke als bijlage I bij de notulen is gevoegd.

Vervolgens houdt Mr.W.J.Geertsema, Voorzitter van de Tweede Kamerfractie, een toespraak welke als bijlage II bij de notulen is gevoegd.

Nadat de vergadering beide sprekers met een hartelijk applaus voor hun redevoeringen heeft bedankt, stelt de Voorzitter voor het navolgende telegram aan H.M.de Koningin te verzenden:

"De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, op 11 en 12
Maart 1966 te Amsterdam in jaarlijkse algemene vergade-
ring bijeen, betuigt Uwe Majesteit en Haar Huis haar ge-
voelens van aanhankelijkheid en trouw.

van der Pols - Voorzitter,
Quarles van Ufford - Algemeen Secretaris."

De vergadering gaat gaarne accoord met de inhoud van het te verzenden telegram.

Alvorens over te gaan tot punt 3 van de Agenda memoreert de Voorzitter dat een van de meest prominente oud-Kamerleden van de V.V.D., de heer G.Ritmeester, de Partij kort geleden is ontvallen. Hij vraagt de heer R.Zegering Hadders, die de heer Ritmeester bijzonder goed gekend heeft, de overledene in deze vergadering met enkele woorden te willen gedenken.

De heer Zegering Hadders vangt zijn herdenkingsrede aan met er op te wijzen dat de mensen van deze tijd bijzonder snel leven. Er wordt veel van hen gevraagd en de problemen van alle dag volgen elkaar in een bijna onmenselijk snel tempo op. Het gevolg hiervan is dat men ook snel vergeet, snel vergeet de mensen waarmee men kortere of langere tijd samen heeft mogen werken. Slechts wanneer men een mens ontmoet, die een bijzondere indruk heeft gemaakt, dan is men ook in deze tijd in staat om zulk een mens langer zo niet blijvend in gedachten te houden. Zo gaat het spr. met de heer Ritmeester. Zij kwamen in 1948 tegelijk in de Kamer en spr. heeft het genoegen gehad al die jaren, dat de heer Ritmeester lid van de Tweede Kamer was, met hem te mogen samenwerken. Wanneer hij de naam Ritmeester uitsprekt en wanneer hij aan hem denkt, dan denkt spr. aan een man, die ontzaglijk fel kon zijn, fel omdat hij geen onrecht duldde. Een man die enthousiast en plichtsgetrouw datgene deed, wat hij vond dat hij in een bepaalde functie moest doen. Zijn gemeentenaren in Den Helder hebben dat maar al te goed meegemaakt in de moeilijke bezettingstijd. Hij week geen duimbreed en deed, wat hij meende dat zijn plicht was. En zo was het ook in de Kamer. Spr. wil de ouderen in deze vergadering er even aan herinneren hoe fel hij reageerde in de vergadering van de Verkiezingsraad,

toen hij er voor zichzelf van overtuigd was dat de Partij hem onrecht had aangedaan door hem zonder argumentatie van de kandidatenlijst te verwijderen, en met welk een felheid hij toen opkwam voor zijn recht, niet in de eerste plaats om Kamerlid te blijven, maar in de allereerste plaats omdat hij er zich heilig van bewust was dat hij zijn taak goed had volbracht en zijn belofte goed was nagekomen. Zo was Ritmeester in alles. Wanneer hij in de fractie eens fel was, dan was dat niet omdat hij meende dat zijn mening de boventoon moest voeren, maar dan was dat omdat hij grote zorgen had over de Partij of over een door de fractie of door de Partij ingenomen standpunt, waarmee hij

het niet eens was. Zijn fractiegenoten hebben die felheid altijd graag gebillijkt en zij hadden er een diep respect voor, omdat zij wisten dat die voortkwam uit zorgen over de toekomst van de Partij. Hij was, zo vervolgt spreker, een vooruitstrevend mens, een mens met een goede, gezonde en realistische sociale inslag, een mens die altijd bereid was om voor wie dan ook, waar ook staande in onze samenleving, iets te doen. Wanneer de meest eenvoudige zich tot Ritmeester wendde en hem vroeg naar een of ander departement te gaan om zijn belangen daar nog eens te verdedigen of te informeren, dan heeft Ritmeester nooit neen gezegd. Hij heeft altijd ja gezegd en niet alleen zei hij ja, maar hij deed het ook. Zijn fractiegenoten hadden daarvoor diepe bewondering. Zulke mensen kunnen node worden gemist. Een felle man, een trouwe man, een belangstellende man. Een man die, ook toen hij uit de Kamer was, altijd meeleeft. Wanneer hij spr. dan eens opbelde kwam weer die grote zorg tot uitdrukking. Hij zei dan vaak: Denk je hier wel om of denk je daar wel om, want het zou mij spijten wanneer het niet goed was of wanneer het daardoor om de een of andere reden niet goed zou gaan met onze Partij.

Hij is heengegaan, zo gaat spr. verder. Hij is heengegaan van ons en ik dacht dat hij niet alleen bij onze fractie maar ook bij vele afdelingen in de Partij zal blijven voortleven als een goed liberaal, als een goed mens, alseen mens die bereid was om offers te brengen, als een mens die heel graag bereid was voor zijn medemens iets en, zo het mogelijk was, veel te doen. Wij hebben heel veel aan hem te danken en ik hoop dat het velen zo zal gaan als mij, dat wij nog heel lang aan hem zullen blijven denken als aan een van die mensen die, staande op de plaats waar hij geroepen was, enthousiast en trouw zijn plicht heeft gedaan.

Na deze herdenkingsrede van de heer Zegering Hadders, die door de vergadering staande is aangehoord, wordt een minuut stilte in acht genomen.

De Voorzitter gaat dan over tot punt 3 van de Agenda: Begroeting van de gasten.

Hij deelt mede dat het de Belgische zusterpartijen niet mogelijk was een afvaardiging naar deze vergadering te zenden, zulks in verband met de politieke toestand in België. Telegrafisch heeft men de beste wensen voor het welslagen van de vergadering overgebracht, hetgeen byzonder op prijs wordt gesteld.

De Voorzitter begroet dan met vreugde de vertegenwoordigers van de J.O.V.D., t.w. de heer Wiegel, voorzitter, en Mejuffrouw van der Sluis, penningmeesteresse.

Hierna geeft de Voorzitter het woord aan de heer H. Wiegel, voorzitter van de J.O.V.D.

Deze vangt zijn betoog aan met op te merken dat "jongeren onder verdenking" in het verleden wel eens de uitleg van de letters JOVD is geweest. Een uitleg die, naar hij meent, in deze tijd bepaald niet opgaat, want de betrekkingen tussen de J.O.V.D. en de V.V.D. zijn op dit ogenblik uitstekend. Hij gelooft zelfs te kunnen zeggen dat deze beter zijn dan in voorafgaande jaren. Spr. is daarover byzonder verheugd en het is daarom ook met extra vreugde dat het hoofdbestuur van de J.O.V.D. de uitnodiging om op dit congres aanwezig te zijn met veel genoegen heeft aanvaard.

Een duidelijk bewijs van de goede contacten tussen V.V.D. en J.O.V.D. is altijd de plezierige sfeer waarin de gesprekken verlopen, die eens in de twee, drie maanden met de fractieleiders van de V.V.D. in Eerste en Tweede Kamer worden belegd. Op 1 Maart heeft het laatste gesprek plaats gevonden. Dat was ook het laatste gesprek, dat door de heer Geertsema als fractieleider werd bijgewoond en deze heeft toen duidelijk gezegd: Goed, er mogen dan wel eens een keer zakelijke meningsverschillen zijn, de sfeer waarin die gesprekken altijd zijn verlopen was uitstekend. Spr. is daar blij om.

Het is ook in die goede sfeer en naar spr.'s mening dank zij die goede sfeer dat zakelijke meningsverschillen op incidentele punten tussen V.V.D. en J.O.V.D. kunnen bestaan. Het zou ook dwaas zijn als de J.O.V.D. het alleen maar op alle punten met de V.V.D. eens zou zijn. Dat kan niet, want J.O.V.D.-ers zijn jongeren en jongeren bekijken de politiek nu eenmaal alleen maar met hun verstand en met hun geweten. Zij hebben te weinig achtergrondkennis om alle feitelijke omstandigheden te leren kennen, maar zij achten de liberale beginselen bijzonder belangrijk. Ook de V.V.D. acht deze beginselen bijzonder belangrijk. Zij moet echter met die principes praktische politiek bedrijven, d.w.z. af en toe compromissen sluiten en ook rekening houden met feitelijke omstandigheden, die zij niet altijd volledig kan beïnvloeden. En dan kan het zo zijn, dat de J.O.V.D. op bepaalde ogenblikken over bepaalde politieke zaken iets anders denkt. Dat acht spr. goed, dat acht hij liberaal. En dan zal het nooit zo zijn zoals het in de Partij van de Arbeid wel eens gaat, dat meningsverschillen over bepaalde politieke zaken leiden tot grote ruzie tussen de partij en de jongerenorganisatie. Toen de studentenvereniging Politeia het opeens niet eens bleek te zijn met de Partij van de Arbeid, zei deze partij: "Gaan jullie maar weg, we hebben jullie niet meer nodig; subsidie krijgen jullie ook niet meer." Dat zal in liberale kring nooit gebeuren.

J.O.V.D.-ers krijgen, zo gaat spr. verder, überhaupt weinig subsidie, want de V.V.D. is een arme partij, maar het is toch nooit zo dat de materiële omstandigheden mede bepalend en uitsluitend bepalend zijn wanneer de J.O.V.D. volledig achter de V.V.D. aanloopt. Spr. kan verzekeren dat dat ook nooit zal gebeuren. Hij is wel zo brutaal om te durven zeggen dat hij er blij om is dat de V.V.D. nog lang naast de J.O.V.D. als onafhankelijke organisatie kan blijven bestaan.

Prof. Oud, ere-voorzitter van de V.V.D. en al veel langer ere-voorzitter van de J.O.V.D., die hier vanavond helaas niet kan zijn, anders zou hij spr.'s woorden bevestigd hebben. Hij heeft het liberalisme wel eens vergeleken met een horloge. Hij heeft gezegd: De V.V.D. is in dat liberale horloge de reguleur en de J.O.V.D. is de veer. Als de reguleur kapot is loopt het horloge onregelmatig, maar als de veer stuk is staat het horloge stil.

Spr. besluit zijn toespraak met te zeggen dat de J.O.V.D. er dit jaar, en naar hij aanneemt ook de komende jaren, voor wil zorgen dat zij een krachtige veer in het liberale uurwerk is. Hij wenst de V.V.D. een goed congres en uitstekende verkiezingen toe en hij spreekt de hoop uit dat de plezierige verhouding V.V.D.-J.O.V.D. ook de komende jaren zal blijven voortbestaan.

De Voorzitter is de heer Wiegel voor zijn uit het jeugdig gemoed gesproken woorden bijzonder erkentelijk. Hij zou de beeldspraak van de heer Wiegel nog verder willen doortrekken door er tegen te waarschuwen de veer niet al te strak te spannen: dan gaat de hele bliksemse boel kapot. Hij hoopt dat het feit dat prominente leden van de Partij de J.O.V.D. thans ook enig inzicht geven in hun beweegredenen en de achtergronden daarvan tot de goede verstandhouding zal bijdragen.

Alvorens tot het huishoudelijk gedeelte van de vergadering over te gaan, verzoekt de Voorzitter de vertegenwoordigers van de niet-liberale pers de vergadering te verlaten. Hij dankt hen voor hun belangstelling bij het eerste gedeelte der vergadering en spreekt de hoop uit hen morgen om twee uur bij het openbare gedeelte van de vergadering wederom te kunnen begroeten.

Na een korte pauze heropent de Voorzitter de vergadering, en stelt aan de orde punt 4 van de Agenda: Verslag van de Commissie voor de Notulen van de Jaarlijkse Algemene Vergadering van 9 en 10 April 1965 te Zwolle.

Deze commissie was samengesteld als volgt: Mejuffrouw Mr.M.van de Stadt te Zwolle, Dr.J.N.van den Ende te 's-Gravenhage en J.W.Verbeek te Rotterdam.

De notulencommissie heeft schriftelijk rapport uitgebracht, welk rapport door de heer Jhr.Mr.W.H.D.Quarles van Ufford (Reeuwijk) wordt voorgelezen en waaruit blijkt dat de commissie deze notulen, behoudens een tweetal kleine taalkundige wijzigingen, heeft goedgekeurd.

De Voorzitter dankt de commissie voor haar werkzaamheden en gaat vervolgens over tot punt 5 van de Agenda: Benoeming van de Notulencommissie voor de vergadering van 11 en 12 Maart 1966.

De Voorzitter stelt voor in de Notulencommissie te benoemen:

Mevrouw M.S.Hugenholtz-van Rheineck Leyssius	- Bentveld,
J.K.Fredrikze	- Amsterdam,
P.Ch.Vogely	- Diepenheim,

met welk voorstel de vergadering zich gaarne verenigt.

Punt 6 van de Agenda vermeldt: Jaarverslag van de Secretaris (bijlage III).

De vergadering heeft met betrekking tot het Jaarverslag, dat tevoren werd rondgezonden, geen opmerkingen.

De Voorzitter dankt de algemeen secretaris voor het uitgebrachte verslag, hetwelk een duidelijk en volledig inzicht geeft in de activiteiten der Partij in het afgelopen jaar.

Vervolgens stelt de Voorzitter aan de orde punt 7 van de Agenda: Rekening en Verantwoording en Jaarverslag van de Penningmeester.

De Voorzitter deelt mede dat de Penningmeester hem heeft verzocht bij zijn uiteenzetting over dit agenda-punt tegelijkertijd te mogen betrekken zijn uiteenzetting ten aanzien van de voorstellen onder punt 10 van de Agenda: de wijziging van de verdeelsleutel van de contributie en het voorstel tot contributieverhoging voor het volgend jaar, aangezien beide betogen onverbrekelijk aan elkaar verbonden zijn.

De Penningmeester, de heer S.J.van den Bergh (Wassenaar), voelt het steeds als een anti-climax om na de welsprekende redevoeringen, welke de vergadering zojuist heeft aan gehoord, te komen met zijn altijd sombere verslag met veel cijfers en met voorstellen, die soms voor iedereen niet zo buitengewoon welkom zijn. Hij meent echter toch dat het goed is dat hij, zoals door de Voorzitter reeds werd aangekondigd, aan zijn jaarverslag verbindt de bespreking van punt 10 van de Agenda: het voorstel om in 1967 de contributie te verhogen en voor het jaar 1966 een andere verdeling van de inkomsten in te voeren.

Ondanks de grootst mogelijke zuinigheid, waardoor het Algemeen Secretariaat vaak de grootste moeite heeft om met het geringe aantal personeelsleden het vele werk af te doen, zijn de algemene kosten van het Secretariaat in 1965 ten opzichte van 1964 met f.26.500.- gestegen, namelijk van f.146.000.- tot f.172.500.-. Van deze stijging van f.26.500.- komt alleen al f.18.000.- voor rekening van salarisverhoging, die voor het merendeel nodig was om de algemene loonstijgingen in het land bij te houden, maar ook om de laagst betaalden op het Secretariaat zoveel meer te geven dat zij niet onmiddellijk nadat zij ingewerkt zijn ons weer verlaten.

Doordat er meer wordt vergaderd en de kosten van vergaderlokalen en vervoer zijn gestegen steeg de post onkosten vergaderingen en conferenties met f.5000.-.

De post abonnementen en bibliotheek steeg met ruim f.5000.- tot f.6800.-, mede omdat voor rekening van de Partij voor één jaar 500 abonnementen op "Liberaal Réveil" zijn genomen ter verspreiding van dit blad onder leden en geestverwanten. Zoals gezegd is dit voorlopig slechts voor één jaar gebeurd en spr. moet helaas zeggen: met matig succes.

De subsidies werden nog verder teruggebracht van f.6500.- tot f.5200.-. Verreweg het grootste deel van dit bedrag werd als subsidie toegekend aan de "Vrouwen in de V.V.D.", welke organisatie reeds vele jaren door de Partij wordt gesteund.

Kleinere bijdragengingen naar de Europese Beweging in Nederland en naar de J.O.V.D.

Sociale lasten en autokosten bleven gelijk.

Onze televisie- en radio-uitzendingen werden duurder en kwamen op f.13.700.- tegen f.10.000.- in het vorige jaar. De heer van den Bergh spreekt de hoop uit dat, nu de kosten van de televisie-uitzendingen zijn gestegen, ook de kwaliteit zal zijn verbeterd.

Het totaal van al deze uitgaven, dus zonder enige kosten met betrekking tot verkiezingen, bedroeg in 1965 f.228.000.- tegen f.191.000.- in 1964, een stijging van f.36.000.- in één jaar.

De vaste inkomsten - dat zijn dus de contributie-afrachten van de afdelingen na aftrek van de afdracht aan de Centrales - bedroegen f.94.300.- tegenover f.90.000.- in het vorige jaar, een stijging dus van f.4.300.-.

Hieruit blijkt dat in 1965 het tekort bedroeg het verschil tussen f.227.000.- aan uitgaven en f.94.000.- aan inkomsten oftewel f.133.000.- tegen f.102.000.- in het jaar daarvoor. In deze cijfers zijn dus geen uitgaven voor verkiezingen begrepen.

De verkiezingen voor de Rijnmond hebben de Partij-kas f.46.000.- gekost. Daartegenover stonden echter byzondere giften en bijdragen die een bedrag van f.136.000.- beliepen. Het is begrijpelijk dat ondanks dit voordelig verschil van f.90.000.- het tekort op de normale uitgaven, dat voortdurend doorloopt, het ook in 1966 niet alleen onmogelijk maakt uit de afdrachten van de afdelingen een verkiezingsfonds te vormen, maar ook om het tekort bij de bank, dat thans bijna f.150.000.- bedraagt, op te vangen.

Spr. deelt mede dat thans een grote actie gaande is om uit vrijwillige bijdragen de financiën te saneren. Hij is niet zonder hoop dat aan deze giften en bijdragen voor de verkiezingen in 1967 zoals gebruikelijk weer belangrijke sommen zullen binnen komen. Het is evenwel een onhoudbare toestand dat over één jaar het verschil tussen normale inkomsten en uitgaven van de Partij f.130.000.- bedraagt, en iedereen zal moeten helpen om dit tekort tot meer redelijke verhoudingen terug te brengen. Naar spr.'s mening valt aan de uitgaven-kant nauwelijks meer te bezuinigen; alle kosten blijven immers stijgen. Er zal daarom dieper in de zak moeten worden getast. Het is niet meer mogelijk vóór 1967, dus in dit jaar 1966, een contributie-verhoging te doen ingaan. Spr. heeft daarom voorgesteld de vergadering te vragen in dit jaar 1966 als afdeling zowel als centrale een klein offer te brengen, zodat hij van de f.20.- contributie, die voor dit jaar nog geldt, per lid wat meer overhoudt. Dit is ook daarom zo noodzakelijk omdat, zoals nog nader zal worden uiteengezet, per 1 April 1966 de kostprijs van "Vrijheid en Democratie" zal stijgen van f.6.- tot f.6.50 per jaar, hetgeen betekent dat van het bedrag van f.20.- twee kwartjes minder beschikbaar zullen blijven.

Met ingang van 1 Januari 1967 zullen de kosten van het weekblad verhoogd worden van f.6.50 tot f.7.50. Spr. wordt daardoor gedwongen voor 1967 contributie-verhoging te vragen. Als de vergadering accoord gaat met een contributie-verhoging tot f.25.- stelt spr. voor dat de afdelingen in 1967 van deze contributie voor zich kunnen behouden f.7.50 tegen f.7.- in 1965 en tegen f.6.- in 1966. De Centrales ontvangen dan in 1967 f.3.- tegen f.2.80 in 1965 en f.2.- in 1966. Tenslotte zal de penningmeester dan van deze f.25.- in 1967 f.7.- ontvangen tegen f.4.20 in 1965 en f.5.50 in 1966.

In 1966 zal de buikriem dus iets nauwer moeten worden aange-trokken, aangezien spr. anders geen kans ziet dit moeilijke jaar met twee verkiezingen rond te komen. Het is voor hem soms een benauwende gedachte dat hij alleen dank zij de steun van een bevriende bankiersfirma, die bereid is gevonden toe te staan dat de bankrekening der Partij voor korte tijd belangrijk wordt over-trokken, nog op tijd aan alle financiële verplichtingen heeft kunnen voldoen. Het is wel altijd zo geweest, aldus spr., dat wij het derde jaar na de Kamerverkiezingen in financiële nood kwamen, die dan weer wordt opgeheven door de grote inzamelings-actie voor de Kamerverkiezingen in het vierde jaar, maar zo ernstig als thans is de toestand nog nooit geweest.

Spr. begrijpt de moeilijkheden van vele kleine afdelingen, vooral die op het platteland. Hij zou de afdelingsbesturen er nog eens aan willen herinneren dat zij in bepaalde gevallen reglementair verlaging van de contributie kunnen toestaan. Dit betekent echter niet dat leden, die minder betalen, het weekblad niet toegezonden zouden krijgen. Spr. verklaart zich aan de andere kant bereid de contributie ad f.5.- per jaar voor gezinsleden niet te verhogen. Dit brengt toch niet zoveel geld in het laatje en het is moeilijk dit bedrag te verhogen.

Spr. doet een dringend beroep op de vergadering accoord te gaan met een contributie-verhoging tot f.25.- per jaar. Zelfs bij een partij als de C.P.N., die men toch moeilijk kapitalistisch kan noemen, betalen de leden f.1.- contributie per week. Bij de Partij van de Arbeid betalen de leden met een inkomen hoger dan de sociale verzekeringsgrens f.37.20 per jaar, die met een lager inkomen f.18.60. Spr. vindt dit als liberaal niet juist en zou dit dus nooit willen voorstellen. Hij denkt ook niet dat de vergadering zich zou kunnen verenigen met een contributieverhoging, gebaseerd op het inkomen van de leden. Ook in het heffen van een contributie van 50 cent per week in plaats van f.25.- per jaar ziet spr. geen heil, daar het vrijwel niet doenlijk is bij alle leden wekelijks 50 cent te innen.

Spr. gelooft dat hij zijn zorgen zo duidelijk mogelijk naar voren heeft gebracht. Hij meent niet dat hij onredelijke dingen vraagt. Zoals voor vrijwel alles vandaag de dag zullen wij ook voor onze Partij wat meer over moeten hebben. Hij doet daarom nogmaals een dringend beroep op de vergadering met de door hem voorgestelde contributieverhoging in te stemmen.

De Voorzitter dankt de penningmeester voor het uitbrengen van het verslag en voor de werkzaamheden, die hij ten behoeve van de financiën van de Partij heeft verricht.

Thans wordt overgegaan tot punt 8 van de Agenda: Verslag van de Commissie van Voorlichting over de Rekening en Verantwoording van de Penningmeester over het jaar 1965.

Namens de Commissie leest de heer H.J.de Koster (Leiden) het verslag voor, dat als bijlage IV bij de notulen is gevoegd.

De heer de Koster voegt aan het door hem uitgebrachte verslag toe dat hij opdracht heeft gekregen namens de commissie informeel aan de vergadering mededeling te doen, dat de commissie unaniem van mening is dat een contributie-verhoging noodzakelijk is, wil de partij de normale functies kunnen uitoefenen. Hoewel dus natuurlijk volledig informeel en hoewel het niet de taak van de commissie is, wil zij volledig het door de penningmeester gedane voorstel ondersteunen.

Uit de vergadering komen geen opmerkingen. De Voorzitter dankt de heer de Koster voor het uitbrengen van het verslag en de Commissie voor de verrichte werkzaamheden en voor het advies dat zij ten aanzien van het voorstel van de penningmeester heeft uitgebracht. Hij stelt voor décharge te verlenen aan de penningmeester der Partij, tevens penningmeester van de Stichting "Vrijheid en Democratie", voor het door hem gevoerde beleid. Aldus wordt besloten.

Punt 9 van de Agenda komt dan aan de orde: Benoeming van een commissie van drie leden ter voorlichting van de Algemene Vergadering bij de behandeling van de Rekening en Verantwoording van de Penningmeester over het jaar 1966.

Voorgesteld wordt in deze commissie te benoemen als leden de heren:

Mr. J. Bosman	- Rotterdam
B. D. Breuning ten Cate	- Almelo
Mr. J. J. Oyevaar	- Leidschendam

en als plaatsvervangende leden de heren:

G. Heyn	- Aerdenhout
Dr. C. F. Karsten	- Rotterdam
H. J. de Koster	- Leiden

met welk voorstel de vergadering gaarne accoord gaat.

De Voorzitter neemt vervolgens in behandeling punt 10 van de Agenda: Contributieverhoging en wijziging verdeelsleutel contributiegelden.

Dit punt is reeds door de penningmeester ingeleid, terwijl de heer de Koster namens de Commissie van Voorlichting over de Rekening en Verantwoording van de Penningmeester over het jaar 1965 hierover reeds een mening heeft uitgesproken.

De Voorzitter roept in herinnering dat het voorstel uitvoerig is weergegeven en toegelicht in "Vrijheid en Democratie" en in de Beschrijvingsbrief en dat de Partijraad hierover op 26 Februari j.l. advies heeft uitgebracht.

De heer Drs. H.H. de Jonge (Nieuwerkerk a/d IJssel) brengt naar voren dat, zoals dit waarschijnlijk ook in andere kleinere afdelingen het geval is, in zijn afdeling een contributieverhoging over het algemeen moeilijkheden oplevert bij de ledenwerving. Een kleine afdeling heeft over het algemeen een zeer beperkt aantal leden en zal er terwille van het bezoek aan vergaderingen en het functioneren van de democratie binnen de afdeling niet gaarne enkele laten gaan. De lijsten voor ledenwerving worden in het algemeen opgesteld door leden en familie van leden, omdat er voor de rest slechts enkelen zijn die belangstelling hebben. Aan de andere kant begrijpt spr. volkomen de moeilijkheden van de penningmeester. Het bestuur van zijn afdeling dacht dat het misschien mogelijk was hiervoor een oplossing te vinden hetzij door de afdracht van de afdelingen aan het Hoofdbestuur te vergroten, hetzij door niet het bedrag der contributie vast te leggen doch het bedrag dat door de afdelingen aan "Vrijheid en Democratie" en aan het Hoofdbestuur dient te worden overgemaakt. Spr. zou in overweging willen geven de contributieverhoging aan het beleid van de afdeling over te laten.

De heer Ir. G. Weijers (Heiloo) vraagt in hoeverre het tweewekelijks verschijnen van "Vrijheid en Democratie" van invloed zou zijn op de bijdragen van de leden.

De Voorzitter merkt op dat het voor de actualiteit beslist noodzakelijk is dat "Vrijheid en Democratie" wekelijks verschijnt. Een tweewekelijkse verschijning zou de actualiteit dermate beïnvloeden en de interesse van de leden zodanig doen verflauwen, dat daardoor een groot deel van de opzet verloren zou gaan. Bovendien zou het nauwelijks enige besparing betekenen wat kosten van drukken en papier betreft, indien men alle over een tijdvak van veertien dagen binnengekomen copy opneemt in het tweewekelijks verschijnende nummer. Hoogstens geeft dit een kleine besparing op de verzendkosten en deze weegt zeker niet op tegen het verlies aan actualiteit.

De heer Ir. G. Weijers (Heiloo) is van mening dat het verlangen naar actualiteit niet zo groot is bij de leden als men denkt en dat het grootste deel van de hier aanwezigen de actualiteit voldoende gediend acht wanneer ons blad eenmaal in de twee weken verschijnt, mede gezien de artikelen die daarin worden opgenomen.

De heer Drs. J.A.F. Roelen (Zwolle) deelt mede dat enige tijd geleden een steekproefgewijze enquête is gehouden in verschillende delen van het land om enig inzicht te krijgen in de leesgewoonten met betrekking tot "Vrijheid en Democratie". Deze enquête is in het bijzonder ingesteld omdat tijdens voorgaande vergaderingen door sommige sprekers, en in het bijzonder door diegenen die meenden dat het weekblad althans financieel beter losgemaakt kon worden van het lidmaatschap, is gesteld dat het blad toch niet gelezen werd. De uitslag van de gehouden enquête bewijst echter het tegendeel. Ondanks de uiterst beperkte ruimte, waarover de redactie tot nu toe de beschikking had, is gebleken dat slechts 9% van de ondervraagden het blad nooit

las, waartegenover 38% staat die het blad regelmatig las. Houdt men dan nog rekening met de nuances tussen deze beide percentages dan mag men toch concluderen dat het blad behoorlijk wordt gelezen.

Spr. besluit met als zijn overtuiging uit te spreken dat het, ondanks alle bestaande moeilijkheden, toch mogelijk is geweest het blad te maken tot wat wij ons ervan hebben voorgesteld: een communicatiemiddel bij uitstek tussen bestuur, leden en afdelingen onderling.

De heer Mr. Th. F. Raedt (Soest) vindt het een ondankbare taak om na de woorden van de zo gewaardeerde penningmeester iets tegen diens voorstellen in te brengen. Het blijkt dat de bezwaren van de afdelingen Soest/Soesterberg, Heiloo en Nieuwerkerk a/d IJssel vrijwel parallel lopen. Het grootste bezwaar van de afdeling Soest/Soesterberg is dat door de voorgestelde contributieverhoging het karakter van onze Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, de volkspartij, zo in verdrukking komt. Voorts heeft de afdeling niet gevraagd om veertiendaagse verschijning van het blad maar om het minder te doen verschijnen in de tijd, dat de Kamers op recès zijn. Spr: acht dit een zeer aannemelijk bezuinigingsvoorstel.

Hij zou willen besluiten met de opmerking dat het hem bij voorstellen tot contributieverhoging steeds opvalt dat er van de zijde van het Hoofdbestuur altijd de nadruk op wordt gelegd dat men bij de P.v.d.A. zoveel meer betaalt. Wij hebben nu ook gehoord dat de communisten zoveel meer betalen, maar er wordt nooit gezegd dat de christelijk-historischen, de anti-revolutionairen en de katholieken zoveel minder betalen.

De Voorzitter merkt naar aanleiding hiervan op dat men aan de P.v.d.A. en de C.P.N. het karakter van volkspartij niet kan ontkennen. Deze partijen stellen toch inderdaad dat zij hun leden moeten vinden onder diegenen, die niet het meest met aardse goederen bedeeld zijn. Dat de A.R.P. een mindere contributie heft vindt zijn oorzaak in een voor ons nogal beschamende zaak, n.l. dat bij de A.R.P. de verhouding van het aantal stemmers tot het aantal leden vijfmaal groter is dan bij ons. Als de verhoudingen bij ons ook zo lagen, dan hadden wij geen contributieverhoging nodig. Voor een grote partij als de K.V.P., die weliswaar een omvangrijker organisatie heeft, maar waarvan het ledental enorm veel groter is, is het ook mogelijk om met een matige contributie te werken. De lagere contributie van de C.H.U. zal vermoedelijk zijn oorzaak vinden in het feit, dat deze partij weinig activiteiten ten toon spreidt.

Spr. is van oordeel dat men, als men een contributie van 50 cent per week heft, het etiket van volkspartij bepaald nog niet verliest.

De heer H.M.J. Dubbeldam (Vlaardingen) deelt mede dat de afdeling Vlaardingen het voorstel van de penningmeester met instemming heeft begroet. Spr. is n.l. van mening dat een partij, die zichzelf respecteert, in de eerste plaats een goed functionerend partij-apparaat moet hebben, en dat is heden ten dage alleen maar mogelijk, indien door de leden een behoorlijke contributie wordt afgedragen zodat die partij kan rekenen op vaste inkomsten en niet op de activiteiten van de penningmeester, hoe loffelijk deze ook zijn, bij enkele geldschietters, die dan maar weer moeten zorgen dat de tekorten worden aangevuld. Dat is erg prettig voor ons, aldus spr., maar ik geloof wel dat het de gemakzucht bij de leden ten sterkste bevordert. Hij is het er niet mee eens dat "Vrijheid en Democratie" om de veertien dagen zou moeten gaan verschijnen. Eerstens dient het blad met het oog op de actualiteit wekelijks te verschijnen en voorts zijn we er niet mee als het blad twee-wekelijks zou uitkomen. Spr. meent n.l. dat juist een contributie-verhoging het mogelijk zal maken betere of in ieder geval meer medewerkers aan te trekken, waardoor wat meer armslag zou worden verkregen en waar-

door de actualiteit waarschijnlijk nog sterker geaccentueerd zou worden. Spr. vindt het een schande dat het in de Partij van de Arbeid wel mogelijk is dat er contributies van f.30.- tot f.70.- worden betaald en dat bij de C.P.N. contributies van f.50.- worden betaald. Men kan dan wel gemakkelijk stellen dat de K.V.P. maar f.6.- per jaar vraagt, maar het is ook die K.V.P. die de overheid vraagt de partijen te gaan subsidiëren.

Spr. gelooft dat dat veel ongezonder is en hij is van mening dat leden van een partij de plicht hebben om die partij op een behoorlijke basis in stand te houden.

De Voorzitter dankt de heer Dubbeldam voor zijn steun aan het voorstel van de penningmeester.

Hij zou de heer Raedt nog willen antwoorden dat in de politieke komkommertijd "Vrijheid en Democratie" reeds een aantal weken niet verschijnt. Hij merkt nog op dat twee-wekelijks verschijnen van het blad nagenoeg evenveel kosten met zich meebrengt als wekelijks uitkomen. Het wegvallen van de advertentie-opbrengst betekent een aanmerkelijke achadepost en ook de redactiekosten worden lang niet evenredig minder, zodat daarin dus nauwelijks besparing is te vinden.

De heer Ing. L.J.Strak (Laren/Blaricum) deelt mede dat zijn afdeling volledig accoord gaat met het voorstel tot contributieverhoging. De afdeling zou echter graag het oog gericht willen houden op de jongeren, waarvan vanavond al meermalen sprake is geweest, een zaak die vooral door de verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd steeds sterker in de belangstelling is komen te staan. Hij zou het Hoofdbestuur en vooral de penningmeester willen verzoeken bij het vastgestelde voor gezinsleden en aspirantleden op te nemen dat ook studerende leden en leden in militaire dienst voor een lagere contributie in aanmerking komen, dit vooral als propaganda voor de jeugd. Z.i. is het toch de bedoeling de propaganda niet alleen te richten op de kinderen van leden maar ook op jongeren, waarvan de ouders geen lid zijn. Wanneer deze tegen een lagere contributie worden aangenomen zullen zij, wanneer zij ouder zijn en niet meer studeren, zeker lid blijven tegen een hogere contributie.

De heer Mr.F.Korthals Altes (Rotterdam) merkt op dat hem uit diverse afdelingen, waar men veel studerende leden heeft, wel bekend is hoe het in de praktijk toegaat. Het afdelingsbestuur heeft de bevoegdheid om een gehele of gedeeltelijke vrijstelling van contributie te verlenen. In de meeste steden, waar universiteiten of hoge scholen zijn, is het nu al zo dat door het afdelingsbestuur is beslist dat de contributie voor studerende leden f.5.- is en dat ook in vele afdelingen, waar tevens een afdeling van de J.O.V.D. is, een lagere contributie geldt voor J.O.V.D.-ers die ook lid willen worden van de V.V.D. In de Algemene Vergadering 1965 is dit punt eveneens aan de orde geweest en men heeft toen besloten een en ander ter beoordeling aan de afdelingsbesturen te laten.

Dezer dagen, zo vervolgt spr., is een nieuwe brochure verschenen ter voorlichting van diegenen, die belangstelling hebben voor de V.V.D. In deze brochure staat ook vermeld dat de contributie f.20.- bedraagt; gezinsleden en aspirantleden betalen f.5.- per jaar; van de contributie van f.20.- kan gehele of gedeeltelijke vrijstelling worden verleend; in het algemeen wordt aan studerende gedeeltelijke vrijstelling verleend en behoeven zij slechts f.5.- contributie te betalen. Hierover beslist het afdelingsbestuur. Spr. dacht dat op deze wijze voldoende duidelijk is gemaakt dat de jongeren aanspraak op een lagere contributie kunnen maken.

Hierna wordt het voorstel van de penningmeester tot contributieverhoging en tot wijziging van de verdeelsleutel van de contributiegelden met overgrote meerderheid aangenomen.

De Voorzitter neemt vervolgens in behandeling punt 11 van de Agenda: Benoeming van een lid van de Commissie van Beroep.

Aangezien de heer Mr.A.Blom te Rotterdam de wens te kennen heeft gegeven het lidmaatschap der Commissie van Beroep neer te leggen, biedt het Hoofdbestuur overeenkomstig artikel 2 van het Reglement voor de Commissie van Beroep de volgende aanbeveling aan voor deze te vervullen plaats:

1. Mr.H.C.G.L.Polak te Rotterdam;
2. Mr.F.W.B.Baron van Lynden te Rotterdam.

De vergadering kan zich gaarne verenigen met de benoeming van Mr. Polak als lid van deze commissie.

S.V.P. DOORLEZEN NAAR BLZ. 11

12. Bespreking van het beleid van het Hoofdbestuur.

De heer Mr. J.J. de Monchy (Rotterdam) geeft uiting aan de gevoelens van ernstige ongerustheid bij de afdeling Rotterdam over het imago van de partij. Men wordt voortdurend geconfronteerd met mensen die geen lid zijn en die steeds vertellen dat ze eigenlijk niet precies begrijpen wat de V.V.D. doet. Zou juist is een voortreffelijk woord van onze fractievoorzitter gehoord over het politieke beleid van de partij. Het is zo buitengewoon spijtig dat dergelijke principiële zaken eigenlijk zo slecht overkomen naar een groot deel van onze kiezers. Het moet toch zo zijn - en dit is ook belangrijk voor de financiën van de partij - dat een zo groot mogelijk aantal mensen door drongen is van wat de V.V.D. eigenlijk wil en doet. Wij hebben leden nodig, wij hebben kiezers nodig. Een van de meest belangrijke media waardoor het imago kan worden opgebouwd is wel de televisie en de radio. Het moet spreker van het hart dat er in de afdeling Rotterdam vele malen ernstige kritiek is geuit op de wijze waarop dit zeer belangrijke medium door de partij wordt gebruikt. De afdeling Rotterdam gelooft dat het radio- en televisiebeleid van de Partij - spreker bedoelt niet het radio- en televisiebeleid wat betreft nationale politiek - een grondige herziening behoeft. Men heeft spreker gezegd dat men dit radio- en televisiebeleid amateuristisch vond. Spreker gelooft dat daar ergens een grond van waarheid in zit. Dit beleid zou in handen moeten worden gelegd van een zeer ter zake kundige. Radio en televisie zijn media die niet door een onderling overleg of door een onderlinge regeling gebruikt kunnen worden. Het zijn zeer specialistische media, die alleen op zeer specialistische wijze kunnen worden aangepakt. Dit slaat zowel op de tijd die de V.V.D. door de regering krijgt aangewezen alsook op die uitzendingen waarin bepaalde fora worden georganiseerd door de betreffende radio-omroepen. Het is natuurlijk zo dat onze collegae-politieke partijen inderdaad de beschikking hebben over een uiterst goed georganiseerd technisch apparaat op dit gebied, de radio-omroepen. Het valt spreker altijd op dat met name de VARA geweldig goede politieke uitzendingen weet te brengen die werkelijk pakkend zijn. Men brengt daar vaak onbekende jonge sprekers, maar die één ding hebben en dat is voor de televisie iets heel belangrijks: dat is het televisie-appeal. De afdeling Rotterdam zou daarom willen voorstellen het hele radio- en televisiebeleid in handen te leggen van een specialistisch bureau. Het Hoofdbestuur zou zich over deze zaken voortdurend moeten wenden tot dit specialistische bureau en ook alleen het advies van dit bureau moeten opvolgen.

De heer H.J.L. Vonhoff meent dat de heer De Monchy een bijzonder waar woord spreekt. Het radio- en televisiebeleid van de partij is amateuristisch. Het is niet zo amateuristisch als hij het wil doen voorkomen, maar wat wil men? Men heeft de bedragen van de penningmeester gehoord. Er stond ter beschikking voor het verzorgen van onze uitzendingen - vijf televisie-uitzendingen en eenentwintig radio-uitzendingen sinds het vorige congres - welgeteld dertienduizend gulden. Het is volmaakt duidelijk dat de televisie-uitzendingen van de K.V.P. en de P.v.d.A. per uitzending dat totale bedrag in één keer vergen. Het is ook volstrekt duidelijk dat de V.V.D. dergelijke bedragen voor haar radio- en televisie-uitzendingen niet kan aanwenden. Spreker gaat er dan aan voorbij dat een enkele uitzending van de K.V.P. alleen al op een nog belangrijk hoger bedrag is gekomen. Hoeveel openheid van de kant van de penningmeester ook ten aanzien van de radio- en televisiecommissie wordt betracht, dergelijke financiële eisen zouden door hem

zonder meer als te excessief van de hand worden gewezen. Spreker is er diep van overtuigd dat de televisie een belangrijk medium is. Het verheugt hem dat de radio- en televisiecommissie voor de radio-uitzendingen de beschikking heeft over de vrijwillige medewerking van enige mensen die terzake wel deskundig zijn. Hij heeft echter begrepen dat de heer De Monchy het oog heeft op iemand die in zijn kring ook als uitermate deskundig geldt. Spreker kan de verzekering geven dat dergelijke vrijwillige arbeid bijzonder welkom zou zijn. Hij zou betrokkene alvast willen uitnodigen om de eerstvolgende vergadering van de radio- en televisie-commissie a.s. maandag om half acht op het algemeen secretariaat, bij te wonen. Deze snelle aanpak lijkt spreker typisch Rotterdam.

Sinds 1966 is ingeschakeld het reclame-adviesbureau der Partij. Dit reclame-adviesbureau heeft, zoals alle grote bureaus, ook zijn eigen televisie-medewerkers en radio-afdeling. Spreker is over de arbeid die door deze nieuwe adviseurs wordt verricht buitengewoon tevreden. Spreker dacht dat die tevredenheid niet alleen in de kringen van het Hoofdbestuur bestaat. Ten aanzien van de radio-uitzendingen wordt van formule gewisseld. Dat is niets nieuws. Als de heer De Monchy zo met enthousiasme wijst op de programma's van de andere partijen, dan moet hem toch opgevallen zijn dat ook daar de formules doorlopend wijzigen. Wie kennis kan krijgen van de reacties op die uitzendingen komt tot de ontdekking dat de reacties daarop in het algemeen qua aantal bepaald niet gunstiger zijn dan de reacties die de V.V.D. op haar radio-uitzendingen mag ontvangen. Hetzelfde geldt voor de televisie-uitzendingen, en het is in ieder geval nog zo dat onze partij vergeleken met de andere politieke partijen ten aanzien van de belangstelling per uitzending - spreker doelt hier op een uitzending gericht tot de jongeren, en een latere uitzending waarin mevrouw Van Someren sprak over het radio- en televisiebeleid - absoluut recordhoudster is. Wat de radio-uitzendingen betreft zal in de komende periode worden getracht de belangstelling op te voeren door de mogelijkheid te openen dat diegenen die voor de radio hebben gesproken nog diezelfde avond worden opgebeld. Een dergelijke proefnemering heeft bijzonder veel resultaat gehad. Het probleem doet zich echter wel voor dat vooral de radio-uitzendingen zeer ernstig te lijden hebben van de toenemende zendtijd-mogelijkheden via de televisie. Het is duidelijk dat daardoor het aantal reacties op radio-uitzendingen aanmerkelijk minder is geworden, niet alleen bij de V.V.D. maar ook bij de andere partijen. Vandaar dat de financiële middelen die wij hebben toch wel vooral gereserveerd moeten worden voor de televisie-uitzendingen. Dit gebeurt naar beste vermogen en met zo hard mogelijke arbeid. Het kan alleen gebeuren indien de radio-uitzendingen, zoals tot 1 januari j.l. het geval was, door de vrijwillige medewerking van sprekers worden verzorgd. Spreker wil

ondanks de kritiek, die overigens sinds beroepsstemmen gebruikt worden, als hij de Rotterdamse spreker goed beluisterd heeft, niet vermindert is, in ieder geval die vrijwillige medewerkers aan onze radio-uitzendingen van deze plaats en bij deze verdediging van het beleid van de radio- en televisiecommissie nadrukkelijk dank zeggen.

De Voorzitter meent dat de heer De Monchy wel moet constateren dat de Commissie, die met het radio- en televisiebeleid belast is, de door hem geschetste problemen onderkent en hieraan naar beste weten en beste vermogen tegemoet komt. Spreker zou met name nog even willen onderstrepen dat de opiniepeiling die enige maanden geleden werd gehouden het

verrassende resultaat opleverde, dat de niet-V.V.D.-stemmers over het algemeen onze uitzendingen tot de beste categorie achtten te behoren. Het is dus als zo vaak: wij zijn in eigen kring bijzonder kritisch, maar anderen denken toch soms niet zo slecht over ons. Deze geringe troost zou spreker de heer De Monchy dan ook nog mee kunnen geven.

De Heer R.M. Marcuse (Zaandam) acht in de eerste plaats de radio-uitzendingen niet zo slecht. Als men wel eens naar de K.V.P. luistert dan is dat bijzonder kinderachtig gebeuzel. Maar de herkenningmelodie zou spreker toch eindelijk wel eens vervangen willen zien; dat wordt een beetje erg afgezaagd op den duur. En nog een randopmerking: in het algemeen zou men wat zorgvuldiger te werk kunnen gaan. In de tweede plaats een korte opmerking over zaterdag 26 februari, een zwarte zaterdag, vindt spreker, voor onze Partij, de dag waarop het Dagelijks Bestuur met een verklaring naar buiten is gekomen die de Partij zeer veel schade heeft gedaan. Dat heeft het Dagelijks Bestuur ook wel begrepen; dat blijkt uit de toelichting in "Vrijheid en Democratie", waarin volkomen overbodig nog wordt verklaard dat de heer Gruijters niet onliberaal gehandeld heeft. Spreker zou er op willen wijzen dat bij een opinie-onderzoek, een of twee jaar geleden, gebleken is dat onze Partij een bijzonder hoog percentage republikeinen huisvest. Ien bederft het geestelijk klimaat voor deze mensen met een dergelijke verklaring ten enenmale, want toelichtingen zijn allemaal erg aardig, maar wat het eerst is gezegd blijft hangen. Dat geldt ook voor de uitlatingen van de heer Van Riel, die zijn ook een of twee keer toegelicht en dat is wat verzacht, dat is zo'n beetje teruggenomen, maar wat blijft hangen is het eerste en dat berokkent de Partij enorm veel schade. Wat betreft de technische voorbereiding van deze verklaring doen allerlei vreemde geruchten de ronde. Zo wil zelfs een verhaal dat deze verklaring is uitgegaan zonder vooroverleg met de fracties, alleen met de fractieleiders. Spreker zou graag willen weten of dit waar is. Hij vindt dit een onjuiste benadering wanneer men verklaringen gaat uitgeven. Dat het Dagelijks Bestuur of het Hoofdbestuur ook politieke verklaringen gaat uitgeven juicht hij erg toe, maar de voorbereiding moet natuurlijk wel een beetje goed zijn.

De heer H.J.L. Vonhoff antwoordt dat de herkenningmelodie reeds is bekort. Mogelijk kan hij zo langzamerhand eens door een nog meer eigentijdse muziek worden vervangen.

De Voorzitter deelt ten aanzien van de verklaring van het Dagelijks Bestuur van 26 februari j.l. mede, dat deze opgesteld is in overleg met de fractievoorzitters in de Eerste en Tweede Kamer. Spreker dacht dat dat een voldoende inschakeling van de fracties betekende. Met deze uitspraak is geen principe-uitspraak gedaan, maar wel een beleidsuitspraak. Het Dagelijks Bestuur handhaaft zijn mening dat in sommige gevallen de hoffelijkheid het moet winnen van het liberale principe, wanneer dat liberale principe meebrengt het verwerpen van de staatsvorm die op het ogenblik bij ons aanvaard is. Spreker vindt dit een bijzonder ongeschikt onderwerp om in een grote vergadering als deze te bediscussiëren, te meer nu de tijd gekomen is om de opwindende die naar aanleiding van het Koninklijk huwelijk plaatsgevonden heeft te vergeten. Zijn advies is niet meer terug te kijken in wrok - hij citeert een uitdrukking van de heer Dettmeijer in het recente nummer van Vrijheid en Democratie: looking back in anger - doch vooruit te kijken met vertrouwen.

De heer Dr. P. A. Delvaux (Zeist) memoreert dat toen in december 1965 bekend werd dat de buitengewone algemene vergadering over het beginselprogramma op 22 januari 1966 gehouden zou worden, er stemmen zijn opgegaan die de termijn voor discussie te kort vonden, die zich afvroegen waarom deze termijn zo kort gekozen was en die ervoor pleitten om de vergadering uit te stellen. Het voornaamste argument dat hiertegen gehoord werd was dat het beginselprogramma gereed moest zijn bij de aanstaande verkiezingen. Thans heeft men in "Vrijheid en Democratie" kunnen lezen dat het Hoofdbestuur de Redactiecommissie heeft aanbevolen om overleg te laten prevaleren boven haast. Daar kan de afdeling Utrecht het op zich zelf heel wel mee eens zijn, het is eigenlijk haar oorspronkelijk standpunt, maar zij mist een toelichting bij deze ommezwaai. Zij zou van het Hoofdbestuur nu graag willen weten waarom er eerst zoveel haast bij was en waarom die haast er nu niet meer is. En als spreker het nu een beetje mag toespitsen, maar zo hoeft men die vraag niet per se over te nemen: Vindt het Hoofdbestuur dat het vóór Dordrecht fout was of dat het nu fout is?

De Voorzitter begrijpt de opmerking van de heer Delvaux niet goed. Het beginselprogramma is uitvoerig behandeld in de ledenvergadering in Dordrecht. Spreker hoopt en vertrouwt dat de Partijraad nog voor de zomer met de eindredactie klaar zal komen en dan ligt het resultaat daar en dan kunnen wij daarmee werken. Dat is helemaal geen principiële ommezwaai.

De heer Mr. F. Korthals Altes geeft de heer Delvaux groot gelijk wanneer deze zegt dat het de bedoeling was vóór de Statenverkiezing klaar te zijn met het beginselprogramma. Dat was de oprechte bedoeling van het Hoofdbestuur, maar de gang van zaken in Dordrecht heeft ertoe geleid dat men deze zaak gedelegeerd heeft aan de Partijraad. Dat was een gunst die de algemene vergadering aan het Hoofdbestuur en aan de Partijraad heeft verleend. Het zou niet juist zijn vervolgens van die gunst misbruik te maken door de zaak er bij de Partijraad door te jagen. Dan moet er ook overleg zijn. Er is in Dordrecht immers toegezegd dat het concept nog ter kennis van de leden zou worden gebracht, zodat de leden hun meningen aan de Partijraad kenbaar konden maken. Dit alles houdt niet in dat de eerste beslissing verkeerd was. Het is gewoon niet gelukt, het was overmacht.

De heer J. Goppel (Amsterdam) geeft als zijn mening en de mening van de afdeling Amsterdam te kennen dat het beginselprogramma, dat de grondslag vormt van alle activiteiten in alle afdelingen van de Partij, de aanleiding behoort te zijn om in zo breed mogelijke lagen van de Partij te luisteren naar wat aan liberaal beginsel wordt beleefd. Daarom verheugt spreker deze verklaring. Nu de pressie volledig weg is - de verkiezingen zijn voorbij en de Tweede Kamerverkiezingen komen pas volgend jaar - zou spreker het als een voordeel zien dat de Partij in zo ruim mogelijke kring over haar beginselen zou gaan discussiëren. Aan de andere kant zou spreker ook graag zien dat bijvoorbeeld voor het eind van het jaar de zaak rond komt, maar die mogelijkheid is er.

De Voorzitter acht het volstrekt onmogelijk alles opnieuw in een algemene ledenvergadering te brengen. Hij dacht dat de eerste 20 artikelen principiële vastgesteld zijn, en dat het het werk van de Redactiecommissie en de Partijraad moet zijn om de niet-principiële amendementen, die op de vergadering in Dordrecht niet behandeld zijn, nog af te wegen en voorzover mogelijk in de definitieve tekst te verwerken. Het moet mogelijk zijn om het definitieve resultaat op betrekkelijk korte termijn te publiceren.

De heer Ir. R. Reudering (Groningen) vraagt namens de afdeling Groningen of het mogelijk is dat er meer brochures verschijnen over verschillende politieke onderwerpen, waarin het standpunt van de partij duidelijk naar voren komt. Als voorbeeld noemt spreker de behoefte die algemeen werd gevoeld aan een toelichting op het plan-Joekes. Gelukkig is onlangs een brochure over de landbouw verschenen; spreker hoopt dat meer van deze brochures zullen volgen.

Een tweede voorstel van de afdeling Groningen is het weekblad om te zetten in een maandblad, waardoor het wat aardiger en smakelijker van vorm kan zijn. Bovendien heeft men dan het voordeel met overdrukken te kunnen werken, wat praktisch geen kosten met zich meebrengt, en deze overdrukken kunnen dan als brochures en documentatie-materiaal gebruikt worden. Het is vrijwel ondoenlijk om het weekblad zoals het nu is te gebruiken voor documentatie.

De heer H.J.L. Vorhoff antwoordt dat in het afgelopen jaar een aantal publicaties is verschenen; spreker noemt de rede van de heer Geertsema in Zwolle en de radio- en televisie-brochure. Het is de bedoeling, aldus spreker, om geregeld over actuele onderwerpen brochures te laten verschijnen. Bij al deze schone plannen moet spreker echter toch een handvol distels in de vergadering strooien, want het is dan toch wel erg gewenst dat, als er van de zijde van het Hoofdbestuur dergelijke brochures worden uitgegeven de afdelingen daarvan niet alleen kennis nemen, maar ze ook in ruime mate afnemen en onder de leden verspreiden. Er is een aantal brochures waarbij dat naar sprekers gevoel in beslist onvoldoende mate is gebeurd. En als er nu eerder op de avond een afdeling is geweest die gezegd heeft dat ze zo bijzonder goedkoop werkt, dan is dat natuurlijk heel plezierig, maar als het goedkoop werken ertoe leidt dat het voorlichtingsmateriaal niet wordt afgenomen zijn de voordelen van dat goedkope werken maar betrekkelijk.

De Voorzitter stelt thans aan de orde punt 13:
Bespreking van het beleid van de redactie van "Vrijheid en Democratie".

De heer Drs. J.A.F. Roelen (Zwolle) memoreert dat hij al in de vorige jaarvergadering heeft mogen aankondigen dat getracht werd een aantal veranderingen aan te brengen in de verschijning en alles wat daarmee samenhangt van ons weekblad. Hij heeft daarbij toen ook gesteld dat het stichtingsbestuur er toch wel heel veel waarde aan hechtte dat dit orgaan tot een werkelijk levend communicatiemiddel wordt, voorzover het dat nog niet is. Uit de gehouden enquête bleek dat dat nogal meeviel. Toch meende het stichtingsbestuur, dat wil het orgaan inderdaad wat betekenen, er naar andere mogelijkheden moest worden gezocht. Dat heeft allemaal wat langer geduurd dan de bedoeling van het stichtingsbestuur was, maar intussen is het dan nu tot de afsluiting van een groot aantal besprekingen gekomen, die zullen leiden tot het volgende: dat op zeer korte termijn, om het exact te zeggen 6 april, het eerste nummer zal verschijnen in een totaal nieuwe opmaak onder een nieuwe redactie. De redactie-commissie stond tot nu toe onder voorzitterschap van de heer Mr. L. Meijer te Amsterdam. Al geruime tijd was het de bedoeling dat de heer Meijer als hoofdredacteur zou aftreden, maar gelukkig is hij steeds weer op verzoek van het stichtingsbestuur bereid geweest om het nog enige tijd te doen in afwachting van een definitieve voorziening in het hoofdredacteurschap. Het heeft allemaal wat lang geduurd, maar nu is er een oplossing gekomen in de vorm van de benoeming van de heer Ph. C. la Chapelle te Amsterdam tot voorzitter van de redactiecommissie, die overigens wat samenstelling betreft gelijk blijft. Het stichtingsbestuur is de heer Meijer bijzonder veel dank-

verschuldigd, met name ook omdat hij het is geweest die meermalen zijn nood heeft geklaagd over de uiterst beperkte middelen die hem en de redactiecommissie ten dienste stonden, om nu eigenlijk dat te brengen wat zij zich hadden voorgesteld. De geringe ruimte in de kolommen was toch wel een grote belemmering om alles behoorlijk tot uitdrukking te laten komen. In de tweede plaats hebben de noodzaak tot efficiëncy, het gebrek aan financiële middelen en de behoefte aan meer kolomruimte geleid tot het besluit van het stichtingsbestuur om ook in de plaats van het drukken verandering te brengen, met dien verstande dat het blad, dat tot nu toe in Amersfoort werd gedrukt, met ingang van 6 april in Amsterdam zal worden gedrukt, waarbij er dus een concentratie is gekomen van redactie en drukker. Het Stichtingsbestuur hoopt dat dit kan leiden tot een meer efficiënte werkwijze; minder heen en weer gereis aan de ene kant, aan de andere kant een vergroting van het blad waardoor dus meer kolomruimte voor deskundige beschouwingen beschikbaar komt en financieel het resultaat belangrijk zal kunnen worden verbeterd. De laatste jaren moest steeds met verlies worden gewerkt, een situatie die eenvoudig niet kon blijven voortbestaan.

Spreker hoopt dat als het blad straks op 6 april in ieders bus rolt, men natuurlijk enige clementie zal hebben. Er zal een tijd van inspelen nodig zijn, de voorzitter van de redactiecommissie en de redactieleden zullen aan elkaar moeten wennen, de nieuwe medewerkers zullen aan de hele situatie moeten wennen, maar na een zekere aanlooptijd zal het blad, dank zij de nieuwe mogelijkheden, naar spreker verwacht, meer brengen dan tot dusverre het geval was. Voor kritiek in opbouwende zin is het stichtingsbestuur straks uiteraard bijzonder dankbaar; aanwijzingen en tips zullen zeer welkom zijn. Spreker wil nogmaals zeggen, en hij hoopt dit in de kolommen van "Vrijheid en Democratie" ook nog namens het stichtingsbestuur te doen, dat de partij enerzijds de scheidende voorzitter van de redactiecommissie, de heer Meijer, buitengewoon veel dank is verschuldigd voor al het werk dat hij gedaan heeft, anderzijds de drukker, die vele jaren vaak met bijzondere moeilijkheden te kampen heeft gehad en het blad echt door zeer zware perioden heeft heengeholpen, ongelofelijk veel dank is verschuldigd voor wat hij heeft gedaan. De verandering is ook alleen maar gemotiveerd en te motiveren door de nieuwe mogelijkheden die wel gezocht moesten worden omdat het zo niet langer ging.

De heer R.M. Marcuse (Zaandam) meent dat voor het werk van de aftredende redacteur alle respect past. Hij heeft moeten woekeren met de middelen die hem ter beschikking stonden. Het is voor de komende hoofdredacteur echter toch wellicht niet onprettig om te weten hoe velen over het partijblad denken. Spreker heeft gehoord dat er een steekproef is gehouden; dat waren bemoedigende cijfers. Hij zou graag willen weten: wie heeft die steekproef gehouden, welke instelling en onder hoeveel mensen? Hij heeft in de afgelopen jaren zo hier en daar ook eens wat steekproeven gehouden, en de uitslagen waren bij hem eigenlijk andersom. Men vindt het namelijk eigenlijk een blad waar smaak noch kraak aan zit. De klachten richten zich in het algemeen met name tegen de interviews met belangrijke figuren in onze Partij. Men hoort daar allemaal leuke feiten en feitjes en grote uitgebreide beschrijvingen van de geïnterviewde en zijn familie, maar over zijn politieke denkbeelden verneemt men zelden of nooit iets, behalve dat hij of zij altijd liberaal is geweest, dat de vrijheid zo aanspreekt en de democratie. Dat is natuurlijk allemaal wel aardig maar we schieten er niet veel mee op.

Dan de verslagen van de Partijcongressen. Die dienen toch echt wel eens verbeterd te worden. Spreker heeft in dit verband

wel eens de term partijprawda horen noemen. Het gaat niet helemaal op, maar het geeft zijns inziens toch wel aardig weer hoe velen over deze congresverslagen denken. Bijvoorbeeld het congres in Dordrecht: voor de grote discussies en de amusante aan gelegenheden moest men terecht bij Handelsblad of N.R.C., en wie dan het verslag in "Vrijheid en Democratie" las had het idee dat hij met een heel ander congres van een heel andere partij te maken had. Dat moet toch eigenlijk niet nodig zijn, want het partijblad wordt ook gelezen door niet-leden en bepaalt mede het imago van de partij.

De Voorzitter acht een discussie hierover niet erg zinvol. De heer Roelen heeft gezegd dat zich nieuwe mogelijkheden voor het Partijblad openen. Spreker dacht dat eens even mocht worden afgewacht hoe zich dat ontpopt.

De heer Drs. J.A.F. Roelen geeft nog enige aanvullende inlichtingen over de gehouden steekproef. Getuigd zijn leden, abonné's op "Vrijheid en Democratie", in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Vlaardingen, Assen en omgeving, Zwolle en omgeving. Daar is expres enige spreiding geweest om te proberen zoveel mogelijk onzuiverheden eruit te halen. Op grond daarvan zijn de daarstraks genoemde conclusies vastgesteld. Echter is dit natuurlijk historie op het moment dat men meer mogelijkheden krijgt. En in het bijzonder wil spreker nog zeggen dat men niet moet vergeten bij alle kritiek dat de voorzitter en de leden van de redactiecommissie onder uiterst ongunstige omstandigheden hebben moeten werken en zich voortdurend beperkingen hebben moeten opleggen. Verstandig is het nu af te wachten of de ruimte die thans ontstaat deze onvolkomenheden zal kunnen opheffen. Dat vertrouwen zou spreker voorlopig willen vragen. Tenslotte: de enquête is op vertrouwelijke wijze gevoerd. Niet door het stichtingsbestuur zelf, maar met sanctie van het stichtingsbestuur door het bureau van de Nederlandse Dagbladunie.

De Voorzitter stelt vervolgens punt 14 aan de orde: De rondvraag.

De heer R.M. Marcuse (Zaandam) heeft een paar hele kleine puntjes. In de eerste plaats zou hij er op willen aandringen het collectieve abonnement op Liberaal Reveil te blijven continueren. Men mag blij zijn, aldus spreker, dat er in onze Partij een dergelijk discussiecentrum bestaat, daarmee is zij alleen maar gebaat.

In de tweede plaats zou hij willen informeren of het bestuur gepoogd heeft om een kleine zendtijd te krijgen voor de vergadering van morgen, zoals de P.S.P. bij de VARA gedaan heeft gekregen.

In de derde plaats: De Engelse liberalen gaan dit jaar waarschijnlijk naar Scheveningen. Spreker geeft in overweging de V.V.D. eens een keer naar Brighton te laten gaan.

De heer H.J.L. Vonhoff antwoordt dat het Hoofdbestuur inderdaad had besloten om voor één jaar f 5000,- uit te trekken voor Liberaal Reveil. Dat is geenszins geweest een blijvende steun; het kon dat ook niet zijn; het was op een gegeven ogenblik mogelijk doordat zich plotseling een extra financiële mogelijkheid voordeed, zo zeldzaam dat die onmiddellijk uitgebuit moest worden. Bovendien was het een strategisch moment waardoor kon worden beslist ten gunste van het voortbestaan van Liberaal Reveil.

Dan de televisie-zendtijd.

Men heeft vandaag de NTS gezien. Wie de moeilijkheden uit voorgaande jaren kent, en het beleid dat terzake in het algemeen door de NTS wordt gevolgd, weet dat dat niet zonder meer een vanzelfsprekend beleidspunt is bij het NTS-journaal. Spreker is erg blij dat gesprekken die onze heer Van Vlaardingen,

zeer actief ook als het er om gaat de public relations van onze Partij te verzorgen, mede tot dit resultaat hebben kunnen leiden. Morgen is het zo dat bij het punt: "overdracht van het fractievoorzitterschap" ook de NTS zal kunnen worden begroet. Op het ogenblik is er nog onzekerheid over de komst van Brandpunt van de KRO. Het lijkt voor het imago van de politieke strijd dat toch vooral met enige duidelijkheid gepaard is, erg geschikt dat wij als liberale partij niet proberen in te huren bij de VARA. Spreker dacht dat de kritiek die men toch al heeft dat de politieke tegenstellingen vervagen daardoor alleen versterkt zou kunnen worden. In een verkiezingsstrijd hebben juist de liberalen aan dergelijke onduidelijke elementen geen behoefte. Vandaar, zo besluit spreker, dat wij ten aanzien van de zendtijd niet dezelfde stap hebben ondernomen als de PSP, en als de heer Marcuse nog niet is overtuigd dan moet spreker er bovendien op wijzen dat het doen van zo duidelijk niet-originele stappen spreker als publiciteitsman ook wel tegen de borst stuit.

De Voorzitter kan helaas op de derde vraag van de heer Marcuse ook slechts een teleurstellend antwoord geven. Het blijkt dat de Engelse Liberal Party niet naar Scheveningen komt en wij zullen dus een plan om naar Brighton te gaan ook maar uit ons hoofd zetten.

De heer J. Gosschalk (Voorburg) brengt in herinnering dat ruim een jaar geleden op initiatief van het Hoofdbestuur een enquête onder de afdelingen is gehouden, die werd geannonceerd als een doorlichting van de afdelingen. Over het resultaat van die enquête is nimmer iets vernomen. Is het mogelijk dat het Hoofdbestuur de afdelingen inlicht over de analyses van die enquête, eventueel de resultaten?

De heer Mr. F. Korthals Altes gelooft niet dat het de bedoeling is om van de resultaten die uit die enquête zijn verkregen de afdelingen ieder voor zich op de hoogte te stellen. Het is namelijk de bedoeling geweest om hierdoor een inzicht te krijgen in de mate van activiteit van de afdelingen in de verschillende centrales. Daarover is inderdaad een zeer duidelijk inzicht verkregen. Vervolgens is besloten om in groepen van centrales besprekingen te voeren met de besturen van de kamercentrales. Deze besprekingen zijn begonnen eind vorig jaar, en zullen op korte termijn worden voortgezet. De besprekingen worden gevoerd door een lid van het Dagelijks Bestuur en door een van de beide fractievoorzitters, en het resultaat van de eerste bespreking is zeer bevredigend geweest.

De heer P.G.J. Westerlaken (Amsterdam) deelt mede dat op 28 april in Krasnapolsky in Amsterdam een congres wordt gehouden van de liberale fractie van het Europese parlement. Is het zo dat de V.V.D. als zodanig daaraan enige aandacht zal besteden of is dat zuiver een interne vergadering van de fractie? Spreker zou het eerste standpunt willen bepleiten. Het lijkt hem wenselijk dat ten aanzien van de meningsvorming van dat grotere overleg-orgaan in Europa, de liberale fractie in het Europese Parlement, ook landelijk enige aandacht besteed wordt, en dat hieraan enige ruchtbaarheid wordt gegeven.

De Voorzitter antwoordt dat dit door de liberale fractie van het Europese Parlement als een interne aangelegenheid wordt beschouwd, en dat waarschijnlijk alleen het Hoofdbestuur voor de opening uitgenodigd wordt.

Hierna stelt de Voorzitter nog punt 15 van de agenda aan de orde: een voorstel van de afdeling Bennebroek, ondersteund

door de afdeling Gouda, tot wijziging van artikel 15, lid 3, van de Statuten. Het advies van Hoofdbestuur en Partijraad is afwijzend. Een degressief stemrecht voor de afdelingen acht men bepaald een ondemocratische zaak. De invloed van een lid in een kleine groepering mag niet groter zijn dan van een lid in een grote groepering. Het Hoofdbestuur en de Partijraad zouden het bepaald ongewenst vinden om deze onzuiverheid in de meningsvorming van de Partij te introduceren. Spreker stelt dan ook voor om dit voorstel van de afdeling Bennebroek niet aan te nemen.

Hij concludeert dat het voorstel met meerderheid van stemmen is verworpen.

De Voorzitter meent dat er vanavond hard is gewerkt, en dat het nu ook wel genoeg is. De vergadering kan morgen dan met frisse moed voortgaan. Die frisse moed zal nog aangemoedigd worden, wanneer men gebruik wil maken van de bijzonder vriendelijke uitnodiging van de afdeling Amsterdam tot een gezellig samenzijn. Bij voorbaat dankt spreker de afdeling Amsterdam bijzonder hartelijk voor de gastvrijheid die zij de vergadering verleent. Vervolgens sluit hij de vergadering tot zaterdagmorgen 10.00 uur.

Zaterdag 12 maart, des morgens om 10.00 uur, heropent de Voorzitter de vergadering en stelt aan de orde punt 16 van de agenda: Voorstel van het Hoofdbestuur tot het aanbrengen van wijzigingen in het Reglement op de kandidaatstelling voor leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

De heer J. Gosschalk (Voorburg) stelt voorop dat de afdeling Voorburg het eens is met de voorstellen van het bestuur. De afdeling is echter verwonderd dat dit punt thans aan de orde wordt gesteld. Punt 22 van de agenda vermeldt immers: Voortzetting van de behandeling van de agendapunten van vrijdagavond 11 maart, voor zover daar aanleiding toe bestaat. Nu zijn er misschien leden niet aanwezig die menen dat punt 22 later aan de orde komt en die daarom hun stem niet kunnen laten horen. Spreker zou aan de voorzitter willen vragen, of het niet wenselijk is eerst de punten 18 t/m 21 te behandelen.

De Voorzitter zegt de heer Gosschalk dank voor zijn opmerking en stelt aan de orde punt 18: Benoeming van een Ondervoorzitter.

Wegens periodieke aftreding van de heer Drs. J. A. F. Roelen te Zwolle, die zich herkiesbaar heeft gesteld, moet in de vacature van het Ondervoorzitterschap worden voorzien.

Als enig kandidaat is gesteld: Drs. J. A. F. Roelen te Zwolle. Aangezien tegen-kandidaten ontbreken, geschiedt deze benoeming overeenkomstig art. 49 van het Huishoudelijk Reglement zonder stemming.

Punt 19: Benoeming van een Penningmeester.

Wegens periodieke aftreding van de heer S. J. van den Bergh te Wassenaar, die zich herkiesbaar heeft gesteld, moet in de vacature van het Penningmeesterschap worden voorzien.

Als enig kandidaat is gesteld: de heer S. J. van den Bergh te Wassenaar. Aangezien tegen-kandidaten ontbreken, geschiedt deze benoeming overeenkomstig art. 49 van het Huishoudelijk Reglement zonder stemming.

Punt 20: Benoeming van een Secretaris.

Wegens periodieke aftreding van de heer Mr.F.Korthals Altes te Rotterdam, die zich herkiesbaar heeft gesteld, moet in een vacature in het Dagelijks Bestuur worden voorzien.

Als enig kandidaat is gesteld: Mr.F.Korthals Altes te Rotterdam. Aangezien tegen-kandidaten ontbreken, geschiedt deze benoeming overeenkomstig art. 49 van het Huishoudelijk Reglement zonder stemming.

Punt 21: Benoeming van zeven leden van het Hoofdbestuur.

Aan de beurt van periodieke aftreding als lid van het Hoofdbestuur zijn:

voor de Rijkskieskring Tilburg	: de heer F.J.Melzer, Breda,
voor de Rijkskieskring Nijmegen	: de heer Ir.W.van der Ham, Nijmegen,
voor de Rijkskieskring 's-Gravenhage:	de heer Dr.Ir.A.W.G. Koppejan, 's-Gravenhage,
voor de Rijkskieskring Haarlem	: de heer Drs.P.Th.van Leeuwen, Vught (N.Br.),
voor de Rijkskieskring Zwolle	: de heer Mr.H.P.Talsma, Enschede,
voor de Rijkskieskring Assen	: de heer Mr.Dr.H.K. de Langen, Meppel.

Allen zijn terstond herkiesbaar.

De heren F.J. Melzer, Ir.W.van der Ham, Dr.Ir.A.W.G.Koppejan, Mr.H.P.Talsma en Mr.Dr.H.K.de Langen hebben zich schriftelijk bereid verklaard een kandidatuur voor een herbenoeming te aanvaarden.

Van de heer Drs.P.Th.van Leeuwen is bericht ontvangen dat hij zich in verband met zijn vertrek uit de Rijkskieskring Haarlem niet herkiesbaar stelt.

Voorts is van de heer Mr.J.van Someren bericht ontvangen, dat hij in verband met zijn vertrek uit Amsterdam als lid van het Hoofdbestuur aftreedt.

Kandidaat gesteld voor het lidmaatschap van het Hoofdbestuur zijn:

voor de Rijkskieskring Tilburg:

F.J. Melzer te Breda (aftredend), door de afdeling Breda.

Als enig kandidaat is gesteld: F.J. Melzer te Breda.

Aangezien tegen-kandidaten ontbreken, geschiedt deze benoeming overeenkomstig art. 49 van het Huishoudelijk Reglement zonder stemming.

voor de Rijkskieskring Nijmegen:

Ir.W.van der Ham te Nijmegen (aftredend), door de afdeling Nijmegen.

Als enig kandidaat is gesteld: Ir.W.van der Ham te Nijmegen. Aangezien tegen-kandidaten ontbreken, geschiedt deze benoeming overeenkomstig art. 49 van het Huishoudelijk Reglement zonder stemming.

voor de Rijkskieskring 's-Gravenhage:

Dr.Ir.A.W.G.Koppejan te 's-Gravenhage (aftredend), door de afdeling 's-Gravenhage.

Als enig kandidaat is gesteld: Dr.Ir.A.W.G.Koppejan te 's-Gravenhage.

Aangezien tegen-kandidaten ontbreken, geschiedt deze benoeming overeenkomstig art. 49 van het Huishoudelijk Reglement zonder stemming.

voor de Rijkskieskring Haarlem:

Dr. A. J. Vis te Bussum, door de afdeling Bussum.

Als enig kandidaat is gesteld: Dr. A. J. Vis te Bussum. Aangezien tegen-kandidaten ontbreken, geschiedt deze benoeming overeenkomstig art. 49 van het Huishoudelijk Reglement zonder stemming.

voor de Rijkskieskring Zwolle:

Mr. H. P. Talsma te Enschede (aftredend), door de afdelingen Almelo en Enschede.

Als enig kandidaat is gesteld: Mr. H. P. Talsma te Enschede. Aangezien tegen-kandidaten ontbreken, geschiedt deze benoeming overeenkomstig art. 49 van het Huishoudelijk Reglement zonder stemming.

voor de Rijkskieskring Assen:

Mr. Dr. H. K. de Langen te Meppel (aftredend), door de afdeling Meppel.

Ir. L. T. W. Nieland te Assen heeft zijn kandidatuur ingetrokken. Als enig kandidaat is gesteld: Mr. Dr. H. K. de Langen te Meppel. Aangezien tegen-kandidaten ontbreken, geschiedt deze benoeming overeenkomstig art. 49 van het Huishoudelijk Reglement zonder stemming.

voor de Rijkskieskring Amsterdam:

Drs. R. H. Neuberg te Amsterdam, door de afdeling Amsterdam.

Als enig kandidaat is gesteld: Drs. R. H. Neuberg te Amsterdam. Aangezien tegen-kandidaten ontbreken, geschiedt deze benoeming overeenkomstig art. 49 van het Huishoudelijk Reglement zonder stemming.

De Voorzitter dankt de heren Van Leeuwen en Van Someren voor het goede en vele werk dat zij in hun functie hebben verricht, en wenst de her- en gekozenen, die allen bereid zijn hun benoeming te aanvaarden, geluk.

Vervolgens gaat de Voorzitter, conform agendapunt 22, door met de behandeling van punt 16.

De heer A. J. B. Hubert (Rotterdam) deelt mede dat de afdeling Rotterdam met instemming kennis heeft genomen van het voorstel tot wijziging van het reglement op de kandidaatstelling voor leden van de Eerste Kamer, en gaarne haar steun aan dit voorstel zal geven. De afdeling heeft zich echter wel afgevraagd waarom aan de steeds groeiende openheid binnen de Partij en de verdergaande medezeggenschap van de leden niet nog meer is tegemoet gekomen. Dit heeft geleid tot het indienen van een viertal amendementen. Met belangstelling heeft de afdeling daarna kennis genomen van de mening van de Partijraad, en mede op grond van dit advies heeft zij besloten de punten 2, 3 en 4 van haar voorstel in te trekken. Overblijft dan slechts punt 1, en dat wil spreker met klem bepleiten. Zoals de Partijraad terecht opmerkt is het formeel onjuist medebeslissingsbevoegdheid te geven aan anderen dan Statenleden; zelfs Statenleden uit andere groepen kunnen de Statenleden uit de ene groep slechts adviseren. Het Rotterdams amendement wil daarin beslist geen verandering brengen, maar spreker is wel van mening dat de samenstelling van de Eerste Kamerfractie een zo belangrijke zaak is dat hierover in zo ruim mogelijke kring binnen de Partij zal moeten worden mede gesproken. De Partijraad lijkt het meest aangewezen orgaan om de keten van adviezen mee te openen, opdat de Statenleden zich verzekerd zullen weten van de steun van de Partij als zij hun taak voor het landsbestuur op zich zullen moeten nemen.

De heer Mr. H. van Riel acht dit een moeilijke kwestie. Hij zelf heeft in eerste instantie in het Hoofdbestuur het systeem verdedigd zoals de heer Hubert het nu toelicht, maar bij nader inzien is hij er toen van overtuigd geworden dat een beraad van het Hoofdbestuur zuiver uit een oogpunt juist van inspraak van de Partij betere resultaten zal opleveren. Het gaat namelijk om een kleine groep van mensen; er treedt van die zeven, acht, in de toekomst misschien eens negen Eerste Kamerleden altijd maar de helft af. Men kan over die kleine groep, ten dele vaak onmisbare specialisten, eigenlijk moeilijk praten in een gezelschap van 130 mensen. De hoofdzaak is dat hier een reële invloed van de Partij wordt bereikt; daar gaat het ook Rotterdam om. De reële invloed is alleen te bereiken, wanneer men de Statenfracties er op een bepaald ogenblik van kan overtuigen dat de fractie moet worden aangevuld of op een andere manier samengesteld. En nu leert spreker de ervaring van bijna 18 jaar, dus lang voordat hij zelf lid van de Eerste Kamer was, dat dat altijd bijzonder moeilijke gesprekken zijn; dat de Statenfracties zich als regel en in belangrijke mate in hun onderling overleg al vastgelegd hebben of, als men het iets minder sterk zeggen wil, al tot voorlopige definitieve conclusies zijn gekomen. Men moet dus wel met hele goede argumenten komen in de persoonlijke sfeer. Gaat men nu een discussie voeren in een gezelschap van een 100, 120 mensen, dan is het altijd zo dat mening tegenover mening komt te staan, dat daar imponderabilia zoals regionale inzichten gaan optreden, etc. Zo'n Partijraad vergadert maar een paar keer per jaar, men kent elkaar ook minder. In een Hoofdbestuur waar men tegenwoordig maandelijks vergadert, waar veel persoonlijke contacten zijn, is het eerder mogelijk om door die regionale instellingen, achtergronden van relaties, eens even heen te breken en precies te zeggen waar de dingen op staan. Spreker dacht dat het voorstel van Rotterdam principieel juist is en in een bepaalde vorm van organisatorisch en systematisch denken heel goed past vooral ook nu Rotterdam nog eens heeft toegelicht dat het er alleen om gaat adviezen te geven, maar dat het effectiever is, meer in de richting werkt van een bepaalde medezeggenschap van de Partij, wanneer men deze zaak aan het Hoofdbestuur overlaat, waarin in zijn tegenwoordige samenstelling toch alweer die regionale inzichten, die heel belangrijk zijn, op de een of andere manier voor den dag kunnen komen.

De Voorzitter constateert dat het amendement van de afdeling Rotterdam onvoldoende door de vergadering wordt gesteund, en dat het voorstel van het Hoofdbestuur is aanvaard.

Thans stelt hij aan de orde punt 17 van de agenda: Voorstel van het Hoofdbestuur tot herziening van het Reglement op de kandidaatstelling voor leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

De heer Mr. W.J. Geertsema licht toe dat dit voorstel, dat hij aanhangig heeft gemaakt bij het Hoofdbestuur, en dat tot zijn vreugde door het Hoofdbestuur is overgenomen, hem is ingegeven door een grote bezorgdheid voor een zo evenwichtig mogelijke samenstelling van de Tweede Kamerfractie in de toekomst. Nu wil spreker om elk misverstand te voorkomen heel duidelijk zeggen dat die bezorgdheid niet in de eerste plaats betreft de eerste samenstelling van de fractie. Op een enkele uitzondering na, waarover hij dadelijk nog iets hoopt te zeggen, heeft hij volledig vertrouwen dat de Verkiezingsraad en het hele apparaat dat zich met de kandidaatstelling bezighoudt ervoor zullen zorgen dat de eerste samenstelling van de fractie een evenwichtige is. Zijn bezorgdheid betreft pas de situatie die daarna kan ontstaan, en hij heeft er behoefte aan deze bezorgdheid hier vanmorgen even toe te lichten, en daarbij

toch ook een enkel voorbeeld te noemen. Maar eerst in het algemeen: het is sprekers stelling dat er nu eenmaal een bepaald, overigens klein, aantal kwaliteiten is die in ieder geval in een fractie vertegenwoordigd moeten zijn, omdat men niet kan eisen dat de andere leden van de fractie over die kwaliteiten beschikken of zich die kwaliteiten eigen kunnen maken. Spreker zou daarvan graag twee voorbeelden willen geven. Hij beseft dat dat ergens natuurlijk wel gevaarlijk is omdat het misschien in een bepaalde richting zou kunnen tenderen, maar hij gelooft niet dat het mogelijk is om deze zaak duidelijk te maken zonder een enkel voorbeeld te noemen. Dan zou hij in de eerste plaats het voorbeeld willen noemen van de landbouwdeskundigheid. Diegenen die wel eens met landbouwvraagstukken te maken hebben gehad weten dat die vraagstukken uitermate ingewikkeld zijn en dat men eigenlijk alleen maar wanneer men sinds jaren met die materie vertrouwd is verstandige dingen kan zeggen over de landbouwpolitiek. Het is voor niet-landbouwspecialisten, over hoeveel normaal en gezond verstand zij ook beschikken, eenvoudig een onmogelijkheid zich een zodanige deskundigheid eigen te maken dat zij in de Tweede Kamer met een minister kunnen discussiëren over melkprijzen, prijzen van rundvlees enz. Het tweede voorbeeld ligt in een totaal ander vlak: de kwaliteit die iemand geschikt maakt voor bijvoorbeeld een lidmaatschap van een Europees Parlement. Het is niet zozooer dat het hier om zaken gaat die iemand zich niet eigen zou kunnen maken; het betreft hier een heel andere zaak: de deskundige die dit Europese werk doet is vrijwel het gehele jaar op reis, niet alleen naar Straatsburg maar ook naar Afrika; hij is eenvoudig het hele jaar op pad. Nu kan men eenvoudig niet van elk lid van de fractie eisen dat hij daartoe de bereidheid opbrengt. In een eerste samenstelling van een fractie kan men zorgen dat er iemand is die daartoe de bereidheid heeft, maar bij het wegvallen van de betrokkene is het eenvoudig voor een fractievoorzitter onmogelijk zo maar iemand aan te wijzen en te zeggen: nu ga jij dit reis- en trekwerk maar doen. Dit zijn twee voorbeelden van sprekers stelling dat men op een zeer beperkt aantal terreinen bepaalde kwaliteiten in een fractie volstrekt nodig heeft. Nu kunnen zich twee mogelijkheden voordoen, aldus spreker. Wanneer wij optimistisch zijn, en waarom zouden wij dat niet zijn, dan kunnen wij in 1967 voor de situatie komen te staan dat de V.V.D. weer wordt gevraagd om deel te nemen aan een regering. Dan zullen er dus ook uit de kring van de V.V.D. ministers en staatssecretarissen worden gevraagd. En nu heeft spreker het helemaal niet over een theoretisch geval, maar over een geval dat hij in zijn praktijk als fractievoorzitter heeft meegemaakt, nl. dat een fractievoorzitter voor een uitermate moeilijke vraag kan komen te staan wanneer een der leden van zijn fractie, die in feite over een onvervangbare kwaliteit beschikt, gevraagd wordt om een dergelijke functie te bekleden. Men moet dan als fractievoorzitter de keus maken hem ofwel te adviseren dat te doen, maar dan ook met de wetenschap dat een bepaalde kwaliteit, een bepaalde deskundigheid uit de fractie wegvalt, ofwel het advies te geven: blijf in de fractie, waardoor men dan echter toch de Partij een duidelijke schade berokkent doordat iemand die in staat en bereid is om een dergelijke hoge functie te aanvaarden dat niet kan doen. Dat is de ene mogelijkheid. De tweede mogelijkheid is dat om welke reden ook een dergelijke onmisbare deskundige uit de fractie verdwijnt, en dat maakt een bijzonder slechte indruk naar buiten. Nu gelooft spreker dat eigenlijk - en dat is ook wel in de discussies in het Hoofdbestuur en de Partijraad duidelijk geworden - over dit feit zelf de meningen niet uiteenlopen. De verschillen van mening liggen meer op een ander vlak, nl. dat men het middel erger vindt dan de kwaal. Hoewel

- 24 -

spreker begrip heeft voor deze bezwaren is hij het daarmee toch niet eens. Het grote bezwaar ligt in het feit dat men van tevoren als kandidaat-lid moet verklaren dat men een eventuele benoeming niet zal aanvaarden. spreker erkent dat daartegen bezwaren zijn aan te voeren, maar aan de andere kant, wanneer men zegt: "Dan weten de kiezers eigenlijk niet precies waar ze aan toe zijn; is dat nu wel eerlijk tegenover de kiezers?", dan zegt spreker daartegenin dat de kiezers op dit moment ook niet weten hoe de zaak in elkaar zit. Als één statencentrale uitkomt met een lijst en er is een statenfractie van tien leden, dan denkt de eenvoudige kiezer dat als hij op nummer twee stent deze kandidaat gekozen zal worden, omdat er toch tien man in die statenfractie zitten. Maar als dat een lijst is die maar in één statencentrale geldt en deze kandidaat komt niet op andere lijsten voor, dan komt nummer twee er zeer bepaald niet in. Dat kan zich tenminste heel makkelijk voordoen; er zijn zelfs gevallen waarbij nummer één er niet in komt. Ook dat weten de kiezers niet. Zij kunnen zich ervan op de hoogte stellen, maar het aantal kiezers dat dat doet is uitermate gering. Spreker gelooft dus niet dat dat bezwaar doorslaggevend mag zijn. Wat voor hem echter belangrijker is, is dat het systeem zoals het nu door de commissie is voorgesteld en door Hoofdbestuur en Partijraad in meerderheid is aanvaard, het enige middel is om het door spreker geschetste doel te bereiken. Er is geen enkel ander middel. Zelfs als de Verkiezingsraad bereid zou zijn om met alle mogelijke facetten rekening te houden, dan nog is de Verkiezingsraad niet in staat om datgene wat spreker bedoelt op een andere wijze te regelen aan zoals het nu door de commissie is voorgesteld. Tenzij men een andere weg bewandelt, en dat was die ene uitzondering, die hij in het begin van zijn betoog noemde: men kan natuurlijk zeggen: wij vinden die kwaliteiten zo belangrijk dat wij bij de eerste samenstelling van de fractie er al rekening mee willen houden dat er vervangingsmogelijkheden dienen te zijn. Dat betekent dan dat men van alle kwaliteiten reeds in de eerste samenstelling van de fractie meer mensen op de lijst zet. Dan wordt sprekers bezwaar nog veel groter, want dan wordt daarmee ook de eerste samenstelling van de fractie onevenwichtig. Spreker gelooft dat dan inderdaad het middel erger wordt dan de kwaal. Sprekers conclusie is dus: de fractie zal in grote meerderheid bestaan uit mensen die all round zijn en die voor elkaar in de bres kunnen springen, maar voor die kwaliteiten die men zich in korte tijd niet eigen kan maken moet de zekerheid van plaatsvervangning bestaan. Spreker wil niet zeggen dat het middel wat hiervoor is gekozen ideaal is, maar hij wijst er nogmaals op dat dit de enige mogelijkheid is om dit doel te bereiken. Spreker zou het dan ook zeer op prijs stellen wanneer de vergadering dit voorstel zou aanvaarden.

De heer Mr. J. van Someren (Rotterdam) is zojuist afgetreden als lid van het Hoofdbestuur, maar toen dit voorstel in meerderheid door het Hoofdbestuur werd aanvaard was hij nog Hoofdbestuurslid. Hij heeft zich echter de vrijheid voorbehouden om de minderheidsgevoelens in het Hoofdbestuur in deze vergadering te vertolken. Die minderheidsgevoelens zijn geen gevoelens, anders dan die van de heer Geertsema. De heer Geertsema heeft het al gezegd, aldus spreker, wij willen allemaal wel ongeveer dat wat hij wil. Volkomen begrip bestaat er dus bij deze minderheid voor de wensen van de nu scheidende fractievoorzitter in de Tweede Kamer. De vraag is echter, precies zoals hij het gesteld heeft: is het middel niet erger dan de kwaal? Op ons aantal van zestien leden in de huidige Tweede Kamer, straks misschien achttien, zeventien of negentien, bestaat naar sprekers mening geen mogelijkheid tot de

invoering van een systeem van kwaliteitszetels zonder de echte volksvertegenwoordiging tekort te doen en de vrije kandidering door afdelingen en kamercentrales te veel aan banden te leggen. Het maken van afspraken met de kandidaten is wettelijk wellicht net nog toelaatbaar, maar volstrekt zonder effect als de man met wie de afspraak gemaakt is in de praktijk zegt dat hij niet van plan is om aan die afspraak gevolg te geven. Deze bepaling doet in twee opzichten weinig democratisch aan: ten eerste omdat de echte volksvertegenwoordiging daarmee tekortgedaan wordt, en ten tweede omdat deze afspraken voor de kiezers slecht te doorgronden zijn. Spreker geeft direct toe dat de kiezers misschien ook nu niet precies weten hoe de zaak in elkaar zit, maar met deze bepaling weten ze het helemaal niet meer. Hij acht het bovendien elektoraal bijzonder onverstandig. De K.V.P., die deze bepaling heeft, is hierop in het verleden scherp door de V.V.D. aangevallen. Nu zou de V.V.D. deze bepaling zelf gaan invoeren! Ook op praktische gronden is dit niet verstandig. Als men deze bepalingen leest zal men zien dat voor 1 april a.s. het Hoofdbestuur en de Partijraad moeten vergaderen om combinaties van kieskringen te maken en aantal en rangorde van de kwaliteitsplaatsen vast te stellen. Dat wordt verschrikkelijk haastwerk - het is nu 12 maart - en dat is voor deze belangrijke zaak bijzonder onverstandig. De huidige regeling is moeilijk. De nieuwe voorstellen maken de kandidaatstelling voor partijleden en voor afdelingsbesturen nog ingewikkelder en moeilijker. Dat wordt in de considerans van deze voorstellen ook erkend; daar staat: het wordt iets moeilijker. Spreker weet niet of dat een understatement is; hij is ervan overtuigd dat het heel wat moeilijker wordt. Omdat het zo moeilijk wordt gaat terecht of ten onrechte het gevoel van dirigisme toch echt wel postvatten; dirigisme door het Hoofdbestuur met de fractievoorzitter, en eventueel door de Partijraad. Spreker is bang dat men nog vreemde zaken zal meemaken als de Partij dit voorstel aanneemt. Hij is helemaal niet bezorgd dat de Partij niet voldoende landbouwvertegenwoordigers in de fractie zal kiezen. De landbouw is altijd goed vertegenwoordigd geweest. Hij is veel eerder bang dat de landbouwkwaliteitsplaats een extra plaats gaat worden voor de landbouw naast de landbouwers die toch al gekozen zullen worden op de andere plaatsen, en ditzelfde zal men kunnen meemaken met alle andere kwaliteitsplaatsen. Naar sprekers mening zou het juist zijn om in goede samenwerking niet alleen de eerste 16 of 18 plaatsen vast te stellen, maar ook de volgende plaatsen, en spreker acht het bijzonder goed mogelijk om na die samenstelling van de lijst eventueel nog eens globale afspraken te maken met de mensen die net niet gekozen zijn. Dat onderling overleg lijkt hem beter dan deze strakke en onplezierige reglementering. De Partijraad heeft het voorstel aanvaard met een betrekkelijk kleine meerderheid: 21 vóór, 16 tegen. Spreker adviseert de vergadering het voorstel af te wijzen, want het middel is inderdaad veel erger dan de kwaal.

De heer J.K. Fredrikze (Amsterdam) wil zich graag geheel aansluiten bij het betoog van de heer Van Someren, een betoog dat duidelijk laat blijken dat hij de praktijk goed doordacht heeft. Spreker zal een enkele keer in herhaling vervallen, maar hij gelooft dat dat ter instructie toch wel juist is. Men zal het met spreker eens zijn dat de afdeling Amsterdam van de V.V.D. niet bepaald bekend staat als een behoudzuchtige afdeling. Dat de afdeling Amsterdam zich desalniettemin tegen deze voorstellen tot wijziging van het Reglement op de kandidaatstelling voor leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal uitspreekt zal wellicht verwondering wekken. Amsterdam

meent echter daarvoor zeer gegronde redenen te hebben, zowel principiële als in het bijzonder ook praktische. De principiële bezwaren zijn o.a. dat het principe van de allround politicus, de volksvertegenwoordiger die zich, voor wat de V.V.D. betreft gebaseerd op de liberale beginselen, een oordeel vormt over het regeringsbeleid als totaliteit, door het invoeren van kwaliteitszetels als zodanig in hoge mate geweld wordt aangedaan. Het uitdrukkelijk volgens reglement van de kandidaat verlangen dat hij een verklaring aflegt een opengevallen zetel onder bepaalde omstandigheden niet te aavaarden druist volgens de afdeling Amsterdam in tegen een juiste toepassing van democratische zowel als van liberale beginselen. Het feit trouwens dat een kandidaat bij benoeming door geen enkele wettelijke bepaling tot het niet-aavaarden van deze benoeming zou kunnen worden gedwongen, is reeds een aanwijzing dat deze verklaringen op het randje van democratisch verantwoord geacht kunnen worden, resp. als ondemocratisch gekenmerkt moeten worden.

En ten derde het principiële bezwaar, dat echter in nog veel hogere mate een praktisch bezwaar is: de omschrijving van de eisen waaraan een kandidaat moet voldoen om voor een kwaliteitszetel in aanmerking te komen is in de praktijk vrijwel onmogelijk en mede daarom is het vrijwel onmogelijk te bepalen welke "kwaliteiten" in de Kamer beslist vertegenwoordigd zouden moeten zijn.

Gaarne wil spreker op de bovengenoemde punten nog wat dieper ingaan, en de daaruit voortvloeiende praktische bezwaren, zoals Amsterdam deze ziet, uiteenzetten. Amsterdam is van mening dat zoveel als mogelijk moet worden gestreefd naar het kandideren van personen die een zo breed mogelijke kijk op de problemen van de samenleving hebben. Het oordeel en het stelling nemen van dergelijke allround Kamerleden zullen het best zijn ingesteld op het algemeen belang. Daardoor ook zullen zij in de ware zin van het woord volksvertegenwoordigers kunnen zijn, resp. - en dat is in het bijzonder elektoraal van grote betekenis - door een zo groot mogelijk aantal kiezers gezien worden als hun vertegenwoordigers. Geenszins wil Amsterdam hiermede zeggen dat onze Tweede Kamerfractie niet een aantal specialisten zou moeten bevatten. De afdeling is er slechts tegen dit te bereiken via de voorgestelde reglementair vastgestelde kwaliteitsplaatsen, omdat dit alleen maar tot verarming van het parlementaire leven zou kunnen leiden, vermoedelijk zelfs ook tot verlaging van het gemiddelde peil van de afgevaardigden. De gang van zaken in de vergaderingen van de verkiezingsraad die spreker tot zijn grote genoegen vanaf het begin van het bestaan van de Partij heeft mogen meemaken, geeft hem aanleiding dit te veronderstellen. Hij hoopt dat met een aantal voorbeelden ook enigszins te verduidelijken.

Toen de heer Toxopeus voor het eerst op een verkiesbare plaats gekandideerd werd was dit min of meer bij toeval; een rol speelde daarbij dat hij uit de zuidelijke provincies kwam. Wanneer er toen een reglementair systeem van kwaliteitsplaatsen had bestaan, is het zeer de vraag of de heer Toxopeus een verkiesbare plaats zou hebben gekregen. Men zal het met spreker eens zijn dat het te betreuren zou zijn geweest indien de heer Toxopeus thans niet als Kamerlid, oud-minister en aanstaand fractievoorzitter hier aanwezig zou zijn.

Toen de populaire Haya op een verkiesbare plaats gesteld werd was zij geen onderwijsspecialiste of specialiste op het gebied van radio- en televisie-aangelegenheden. Ook hier is het zeer de vraag of er toen voor haar een plaats zou zijn geweest als algemeen vertegenwoordigster.

De kwestie van de vooraf af te leggen schriftelijke verklaring

acht Amsterdam een kwalijke zaak, in strijd met de democratie en amper in overeenstemming te brengen met de eed of belofte die een Kamerlid moet afleggen dat hij of zij zal handelen zonder last of ruggespraak. Het is bovendien een aantasting van het gezag van de Algemene Vergadering. In de praktijk wordt de invloed van Hoofdbestuur en Verkiezingsraad hierdoor vergroot ten koste van de invloed die de Algemene Vergadering zelf moet hebben. In het verleden is meermalen van liberale zijde kritiek uitgeoefend op soortgelijke verklaringen die afgelegd moesten worden door bijvoorbeeld K.V.P.-afgevaardigden. Deze kritiek was terecht, en Amsterdam wil niet meewerken aan een regeling die minstens even aanvechtbaar is. Zeer waarschijnlijk zal de V.V.D. in de pers een slechte beurt maken als dit voorstel wordt aangenomen. Haar bezwaren tegen de K.V.P.-regeling zullen straks als een boemerang worden teruggeworpen, en zij heeft de laatste weken en maanden al genoeg bezwaren in de pers moeten verwerken. Dan is er de vraag: hoe zal bepaald worden en wie zal bepalen wat een specialist is en wie als specialist aangemerkt kan worden. Dat wordt een eindeloze en onbevredigende discussie bij elke kandidaatstelling opnieuw en in alle vergaderingen die aan de kandidaatstelling vooraf gaan, zowel in de afdelings- en centralevergaderingen als in vergaderingen van de Verkiezingsraad en in de Algemene Vergadering. Het zal meermalen voorkomen dat een kandidaat gesteld wordt omdat hij is voorgedragen als specialist, doch dat dit gaat ten koste van een andere in politiek opzicht veel waardevoller kandidaat. Spreker wil dit met enkele voorbeelden uit eigen ervaring illustreren. Ten eerste: kandidaat A is gekozen, kandidaat B is zijn plaatsvervanger op een kwaliteitsplaats. Als kandidaat B inderdaad als plaatsvervanger van kandidaat A op eenzelfde peil staat als A, zal hij of reeds in de fractie zitten, of - en dat is het gevaar - deze blijkbaar waardevolle kandidaat zal onvoldoende in overweging komen voor verdere verkiesbare plaatsen, omdat hij als plaatsvervanger in reserve moet worden gehouden.

Een tweede voorbeeld. De V.V.D. krijgt 15 zetels in de Tweede Kamer, maar had gerekend op 18 zetels. Het zou best eens kunnen zijn dat het deze keer zo gaat. 16, 17 en 18 zijn waardevolle kandidaten die hun sporen reeds verdiend hebben in de politieke strijd. Door ziekte, overlijden of welke reden dan ook vallen drie leden uit. Twee van hen waren specialisten. In hun plaats komen twee nieuwelingen, wellicht goede specialisten, maar geen algemene politici, terwijl de V.V.D. juist nu zij aan de verliezende hand was zo'n behoefte heeft aan de algemene politici die op 16 en 17 staan.

Een derde voorbeeld. A is gekozen als financieel deskundige. B is gekozen als juridisch deskundige, maar blijkt de financiële sector ook uitstekend te kunnen behandelen. Iedereen is met hem als zodanig ingenomen. A valt b.v. door ziekte uit. S, die op plaats 20 stond, als plaatsvervanger van A, volgt deze nu op. Bij gewone opvolging zou de volgende kandidaat, nummer 16 b.v., aan de beurt komen. Kandidaat 16 heeft zijn sporen op politiek gebied reeds verdiend maar is juist niet gekozen. Waarom nu juist kandidaat S in de Kamer? Er was veel meer behoefte aan kandidaat 16.

Een vierde voorbeeld. Uit de noordelijke provincies is de heer C gekozen, algemeen aanvaard als een uitstekend landbouwkundige. C wordt minister. De V.V.D. heeft 15 zetels behaald. Op plaats 16 staat de heer D, een gezien econoom uit Groningen met veel contacten in het Noorden en zeker ook in staat de landbouwbelangen politiek te beheersen. Spreker is het wat dit betreft niet eens met de heer Geertsema, dat het een onmogelijkheid is om zich zelfs in een zo moeilijke materie te kunnen

inwerken. Hoewel node hadden de noordelijke provincies zich erbij neergelegd dat pas op de 16e plaats weer een noorderling zou staan; ook regionale overwegingen worden immers bij de kandidaatstelling wel degelijk betrokken. Nu C uitgevallen is komt echter zijn plaatsvervanger aan de beurt; deze stond op plaats 20, is afkomstig uit Zeeland en weliswaar een goed landbouwer en deskundig leider van zijn bedrijf, maar geen politicus. Hij is op de lijst gekomen omdat Zeeland ook graag iemand in de Kamer had, en goede politici-landbouwdeskundigen zijn niet zo dik gezaaid, dus heeft Zeeland de kans gehad om die plaats voor zich te winnen. Waarom niet nu die 16 gekozen, die heer D, algemeen veel beter geschikt geacht? Gevolgen: Groningen heeft geen afgevaardigde, een waardevol aspirant Kamerlid krijgt geen kans en de landbouwbelangen worden niet goed behartigd, want kandidaat 20 is wel landbouwdeskundige, maar geen politicus.

Dan nog een vijfde voorbeeld. Sommige provincies willen per se iemand op een verkiesbare plaats en de vergadering is het hiermee in principe wel eens, wanneer er tenminste een geschikte kandidaat gevonden kan worden. Om een goede kans te hebben is kandidaat G als militair specialist gesteld. Door een kandidaat voor een kwaliteitszetel te stellen is de kans op succes namelijk groter, dat zal de praktijk zijn. G komt daardoor op een verkiesbare plaats, waren er geen kwaliteitsplaatsen geweest dan was G, die weliswaar een militair deskundige is maar bepaald geen politicus, niet gekozen. Zijn plaats was door een politiek belangrijker figuur in beslag genomen, en een van de Kamerleden had zich op militaire zaken moeten inwerken. Het is namelijk zeker dat het voor een allround politicus veel gemakkelijker is zich de noodzakelijke specialistische kennis eigen te maken, resp. zich steeds te laten inlichten, dan het voor een militair of een andere specialist is zich tot politicus om te vormen. Dit laatste zal zelfs veelal onmogelijk zijn, omdat het politicus-zijn bepaalde gaven vereist die niet aan te leren zijn.

Er zouden veel meer voorbeelden en andere praktische bezwaren te noemen zijn. Spreker wil echter niet te veel van de tijd der vergadering vergen. Namens de afdeling Amsterdam zou hij de vergadering willen aanbevelen deze reglementswijzigingen niet te aanvaarden. Juist na de vele reorganisaties die in de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden is het gewenst niet nog meer nieuwe en daardoor onzekere factoren in de Partij-organisatie aan te brengen.

Tegen het aannemen van het tweede gedeelte van het voorstel, het incorporeren van de Partijraad in de Verkiezingsraad, heeft de afdeling Amsterdam geen bezwaren. De Verkiezingsraad, een van de belangrijkste organen van de Partij, is echter naar de mening van Amsterdam zonder reglementswijziging voldoende in staat rekening te houden met de noodzakelijkheid de fractie harmonisch samen te stellen en rekening te houden met de noodzakelijke verschillende specialisten en plaatsvervangers daarvoor.

Met klem wil Amsterdam dus aanneming van de wijzigingsvoorstellen op het Reglement op de kandidaatstelling voor leden van de Tweede Kamer ontraden. De vele eraan verbonden nadelen staan in geen verhouding - en dat was ook de conclusie van de heer Van Someren - tot de zeer dubieus te achten eventuele verbeteringen.

Spreker wil nog één vraag stellen. Hij zou graag nog een geluid horen van een of meer van de leden van de Reglementencommissie, die tegen het voorstel als zodanig waren, maar in het bijzonder zou hij willen vragen wat de toekomstige fractievoorzitter ervan denkt. Want hij zal met het systeem moeten werken.

De heer D.W. Dettmeijer ('s-Gravenhage) neemt aan dat waar de heer Geertsema het voorstel met verve verdedigd heeft, hij dat heeft gedaan in het belang van de Partij; in het belang van de Tweede Kamerfractie van de V.V.D. Spreker waagt het toch met hem van mening te verschillen, op grond van het belang van de Partij, op grond van het belang van de liberale gedachte. Hij dacht altijd dat de Tweede Kamer primair een politiek college was, en dat de Tweede Kamerleden onder onze geestverwanten voldoende gespecialiseerde adviseurs konden vinden om zich behoorlijk te oriënteren over de vraagstukken, zelfs van moeilijke aard, die zij zelve niet zo beheersen - hij noemt bijvoorbeeld belastingkwesties, waarover Prof. Antal, een geestverwant, veel beter georiënteerd is dan welk van de Kamerleden ook. Als deze daarover de nodige voorlichting geeft, dan kan een Kamerlid, dat met behoorlijk voldoende hersens is uitgerust, dat best politiek onder woorden brengen, en daar gaat het in de eerste plaats om. Spreker heeft jaren van zijn leven op de parlementaire peristibune gezeten, en hij heeft grote waardering voor de specialisten, maar toch is uit een journalistiek oogpunt gezien meer van belang wat de allround politici naar voren brengen. Dat is hetgeen eigenlijk uit journalistiek oogpunt van waarde is, en dat wordt ook overgebracht door journalisten van alle richtingen aan het Nederlandse volk. Dat is van zeer groot belang. Sprekers bezwaren tegen dit voorstel van de heer Geertsema zijn o.a. dat er een schriftelijke verklaring wordt gevraagd. Spreker ziet daarop geen enkele sanctie. En als die sanctie er niet is, dan betekent dat dat het Kamerlid, dat volgens het systeem van de heer Geertsema geen zitting had mogen nemen, rustig blijft zitten als hij door het Centraal Stembureau is aangewezen, en dan is er alleen weer een nieuw wrijvingspunt bij de andere wrijvingspunten in de V.V.D. gekomen. Tenslotte: de liberalen hebben zich in het verleden altijd verzet tegen het stelsel zoals de K.V.P. dat had; zij vonden dat verkeerd. De V.V.D. is een kleinere partij dan de K.V.P., zij kan zich naar sprekers mening deze luxe niet veroorloven, en daarom adviseert hij de vergadering om het voorstel van het Hoofdbestuur - ongetwijfeld gedaan in het belang van de Partij - toch niet aan te nemen, omdat dit niet-aannemen naar zijn overtuiging in het belang van de Partij is.

De heer Ir.G.Weijers (Heiloo) gelooft dat hij namens de kleine afdelingen wel mag zeggen dat zij geen behoefte hebben aan kwaliteitsplaatsen. Waar de kleine afdelingen, die geen frequent contact hebben met Tweede Kamerleden omdat die daar namelijk vaak niet wonen, wel behoefte aan hebben is aan een advies aan welke hoedanigheden en kwaliteiten behoefte bestaat in de Tweede Kamer. De kleine afdelingen kunnen dan helpen talenten te zoeken, mensen die geschikt zijn voor de Tweede Kamer, want ook de kleine afdelingen tellen onder hun leden of onder de kiezers mensen die nu nog niet zijn opgevallen, maar die misschien zeer geschikte Tweede Kamerleden zijn, mensen die nu misschien nog geen lid van de V.V.D. zijn, maar wel de liberale gedachte aanhangen. Teveel wordt namelijk gezocht in grote afdelingen. Spreker wil echt pleiten voor deze hulp.

De heer Drs.A.M.Bom (Naarden) meent dat speciaal door de eerste twee interventies bijzonder zware argumenten in dit debat zijn geworpen, argumenten op tweeërlei gebied, praktische bezwaren en principiële bezwaren. Wat die praktische bezwaren betreft dacht spreker dat hiervoor bepaald wel een gemakkelijke oplossing zou kunnen worden gevonden door straks bij de behandeling van een aantal artikelen, met name artikel 11, met enkele wijzigingen te komen. Deze zware argumenten

zijn dan ook gedeeltelijk ontstaan omdat naar sprekers gevoelen de wijze van behandeling eigenlijk verkeerd is. Eerst wordt gevraagd of een systeem als hier wordt voorgesteld aanvaardbaar is, en pas daarna wordt dat systeem uitgewerkt. Spreker dacht dat het in de praktijk beter is om eerst de details te ontwerpen, en daarna pas definitief vast te stellen of men nu het aldus ontworpen systeem wil aanvaarden of niet. Er wordt nu van de vergadering gevraagd een principiële uitspraak; daarna pas komen de wijzigingen aan de orde. Nu dit het geval is zou spreker wat de praktische bezwaren betreft duidelijk willen stellen dat het zeer wel mogelijk is voor een zeer groot deel van deze praktische bezwaren tot een oplossing te komen.

Bij de eerste twee interventies werden ook principiële bezwaren genoemd. Toen spreker naar deze bijeenkomst ging was hij er eigenlijk van overtuigd dat de vertegenwoordigers uit de provincie Noord-Holland allemaal wel voor dit voorstel zouden zijn. Hij is dan ook met name over de eerste interventie eigenlijk bijzonder verbaasd, want hij gelooft dat hij bepaald geen geheimen verklapt wanneer hij zegt dat bij de kandidaatstelling voor de Provinciale Staten in Noord-Holland principieel is gedaan hetgeen nu principieel voor de Tweede Kamer wordt voorgesteld. Thans is o.a. door de heer Van Someren principieel bezwaar tegen deze regeling gemaakt. Hij heeft er dus blijkbaar alleen bezwaar tegen dat het in een reglement wordt vastgelegd. Als dat een bezwaar is, dan is dat nu eigenlijk niet zo verschrikkelijk belangrijk, dacht spreker, en dan is het zware geschut dat eerst van de heer Van Someren en daarna van de heer Fredrikze is gehoord toch eigenlijk niet zo op zijn plaats. Spreker dacht dat voor alle mensen uit Noord-Holland principieel dit systeem wel aanvaardbaar zou kunnen zijn. Hij hoopt dat als zou worden besloten principieel met dit systeem door te gaan daarna voor de grote praktische bezwaren nog een oplossing zal worden gevonden.

De Voorzitter zou ten aanzien van de opmerking van de heer Bom over de orde van de behandeling willen antwoorden, dat het voorstel van de reglementswijziging zó uitvoerig behandeld is, ten eerste in de commissie en ten tweede in de Partijraad, dat het wel duidelijk geworden is dat, als dit systeem aanvaard moet worden, het op de wijze aanvaard moet worden zoals het hier ter tafel ligt. De amendementen zijn voornamelijk van redactionele aard, maar hebben aan het systeem vrijwel niets veranderd.

Mej. Mr. J. L. M. Toxopeus Pott (Delfzijl) heeft zulke bijzonder goede argumenten gehoord van de heren Van Someren en Fredrikze, dat zij daaraan eigenlijk heel weinig heeft toe te voegen, ware het niet dat de vorige spreker haar toch wel aanleiding geeft ook nog enkele argumenten in het geding te brengen. Spreekster stelt voorop dat natuurlijk bijzonder zwaar voor haar weegt de mening van de heer Geertsema. Maar hoe zwaar die argumenten ook wegen, toch is zij niet door de heer Geertsema overtuigd kunnen worden, want zij voorziet grote moeilijkheden. De V.V.D. beschikt over voortreffelijke Kamerleden, mensen die in de eerste plaats allround zijn, en dat is naar haar mening het allereerste vereiste voor een politicus. Want gesteld eens dat men een overspecialisatie zou krijgen, dan zou dat ongetwijfeld gaan ten koste van de politieke feeling. Dat ziet men in de tegenwoordige tijd al veel te vaak. Maar bovendien zijn deze mensen door de arbeidsverdeling al vaak gekomen tot een bepaalde specialiteit. Gesteld nu eens - en dat zijn moeilijkheden die spreekster in de praktijk werkelijk voorziet - dat als middenstandsspecialist de heer Visser is gekozen, en dat men dan zou gaan zeggen: Ja,

nu kan de heer Porthoine er niet meer in, want die is ook middenstandsspecialist; terwijl de heer Porthoine getoond heeft zowel een voortreffelijk middenstandsspecialist als een allround politicus te zijn. En niemand zal toch kunnen beweren dat mevrouw Van Someren, die nu eenmaal door de taakverdeling in de hoek van het onderwijs, de televisie en de radio gekomen is, niet een allround politica is. Een goed allround politicus zal zich ongetwijfeld kunnen inwerken in de specialistenzaken. Spreekster weet dat men voor de landbouw een bepaalde knobbel moet hebben, maar toch neemt zij aan dat het mogelijk moet zijn om zich zo goed te laten voorlichten door deskundigen dat men niet alleen in de Kamer in eerste instantie een behoorlijke rede kan brengen, maar dat men zich zodanig heeft ingewerkt, dat men ook in de tweede ronde nog slagvaardig het woord kan voeren. De heer Geertsema heeft er in de Partijraad op gewezen dat het inderdaad mogelijk zal zijn in eerste instantie een behoorlijk gedocumenteerd betoog te houden, maar dat men, wanneer men in de tweede ronde is aangevallen door landbouwdeskundigen uit andere fracties, voor moeilijkheden kan komen te staan. Neen, aldus spreekster, men moet zich zozeer hebben ingewerkt - en zij vertrouwt dat een goede V.V.D.-er dat zal doen - dat men slagvaardig genoeg is om zich er ook in tweede instantie uit te redden. Dat zijn belangrijke overwegingen, vooral als men daar tegenoverstelt dat het een zeer kwalijke zaak is om mensen ergens toe te verplichten, wanneer daar geen enkele sanctie op staat. Daardoor krijgt men alleen maar nog meer herrie dan er in onze Partij al is. Bij de eerste kandidaatsstelling speelt de moeilijkheid niet. Spreekster heeft nog nooit een verkiezingsvergadering bijgewoond, waar er geen rekening mee werd gehouden dat verschillende bepaald begaafde mensen in de Kamer moesten. Maar in de tweede ronde krijgt men door die specialiteitskwestie allerlei moeilijkheden, allerlei vraagstukken. Is iemand specialist of is hij alleen maar allround? Is hij zo allround dat hij ook nog wel specialist kan zijn? Dat wordt een hopeloze geschiedenis. Laten wij, aldus spreekster, aan dit dirigisme toch alsjeblied niet beginnen, en voldoende vertrouwen hebben en in de Verkiezingsraad, dat hij zoveel mogelijk alle factoren hierin zal betrekken, en in onze mensen die zich helemaal ten volle op alle terreinen zullen inzetten, zelfs eventueel als dat nodig mocht zijn het offer zullen willen brengen om veel op reis te zijn. Dat moet dan een Kamerlid ook maar voor onze Partij overhebben.

De heer Mr. J. van Someren (Amsterdam) is door de heer Bom nogal persoonlijk aangevallen op het feit dat hij in Noord-Holland voorzitter is geweest van de vergadering van de gecombineerde kamercentrales, die in Noord-Holland met één lijst is gekomen, waarop een aantal dezelfde kandidaten, wisselend in de verschillende kieskringen. Deze aanval vindt spreker van de heer Bom lichtelijk onrechtvaardig, omdat het om een volkomen andere zaak gaat. In de eerste plaats was dit geen reglementaire kwestie. Iedere statencentrale kon weigeren. In de tweede plaats ging het hier niet om kwaliteitszetels. Het ging hier om het vaststellen van een zo goed mogelijke lijst. Spreker zou graag willen dat Hoofdbestuur en Verkiezingsraad het inderdaad ook zo deden, dat zij een zo goed mogelijke lijst maakten die zo goed mogelijk klopte, zowel regionaal als qua kwaliteitszetels, maar dit zonder het dirigisme van een reglementaire bepaling. Spreker vindt het maken van afspraken helemaal niet zo vreselijk erg, als het maar in onderling vertrouwen, in onderling overleg gaat, en niet met het dirigisme van een reglementaire regeling.

De heer J. Pieters (Broek in Waterland) meent dat de V.V.D. is een volkspartij, een partij die voor alle groeperingen

opkomt. Hij gelooft dat als men eenmaal met specialisten begint men een fractie zou moeten brengen waarin allemaal specialisten zijn, maar niet vier uitzonderingen. De landbouw heeft zijn goed recht op een specialist. Maar dan ook de ondernemer, ook de middenstander, enz. Daarom gelooft spreker dat dit voorstel niet te aanvaarden is.

De heer Mr. W. J. Geertsema (Wassenaar), de sprekers beantwoordend, stelt voorop dat hij van den beginne af aan heeft beseft dat dit voorstel bepaald in de vergadering ook tegenstanders zou hebben. Spreker voelde zich desalniettemin verplicht, gedreven door zijn gevoel van verantwoordelijkheid, om deze zaak hier bij deze vergadering aanhangig te maken. Alle tegenwerpingen die hier vanmorgen zijn gemaakt hebben hem niet kunnen overtuigen. Men heeft hem er ook niet van kunnen overtuigen dat de bezwaren op een andere wijze te ondervangen zouden zijn dan door de commissie voor de reglementen is voorgesteld. Datgene wat de heer Van Someren naar voren heeft gebracht als een mogelijke oplossing ontmoet bij spreker eerst recht heel ernstige bezwaren. Wanneer gesteld wordt dat de kiezers niet weten waar zij aan toe zijn, dan zegt spreker: dat is dan in veel en veel sterkere mate het geval bij datgene wat hij zou willen noemen "het onderonsje" dat de heer Van Someren voorstelt. De voorgestelde regeling daarentegen is een volmaakt eerlijke en duidelijke zaak. Er is gesteld dat er geen sanctie op staat. Neen, inderdaad, een sanctie bestaat hierop niet. Maar wanneer men een bepaalde verklaring aflegt, zich tot iets bepaalds verplicht, dan is het een fatsoensnorm die toch in onze Partij nog steeds geldt, dat men zich daaraan houdt. Dat men geen maatregelen kan nemen wanneer iemand zich niet aan een fatsoensnorm houdt, is naar sprekers mening in een partij als de V.V.D. ook niet nodig. Hij kan niet zeggen dat hij dit een voldoende argument vindt om dit voorstel te verwerpen. Nu is van bijna alle zijden gezegd: het gaat toch om de allround mensen in een fractie. Het gaat hier echter slechts om een kleine minderheid van specialisten, waarvan spreker helemaal niet wil zeggen dat zij zich niet ook op andere terreinen zouden kunnen gaan bewegen, dat zij strak aan één specialisme zouden moeten vasthouden. Dat kan in een fractie van de V.V.D. niet; daarvoor is deze te klein, en zal zij ook in de toekomst wel te klein zijn. Ook de specialisten op een bepaald terrein bemoeien zich in de V.V.D.-fractie altijd met andere terreinen, maar er zijn dan toch altijd nog een dertien allround mensen in de fractie, en dan zouden er drie mensen komen met een bepaalde kwaliteit, een bepaalde deskundigheid. Spreker bestrijdt datgene wat mejuffrouw Toxopeus Pott zegt: er is een aantal deskundigheden die men, over hoe bekwame mensen men in de V.V.D. en in de fractie ook beschikt, zich in de toch altijd betrekkelijk korte tijd eenvoudig niet kan eigen maken. Spreker geeft graag toe dat op vele terreinen de leden van de fractie zich moeten laten voorlichten door deskundigen. Dat gebeurt ook. Maar wanneer men eenmaal in het debat in de Tweede Kamer is verwickeld, wanneer daar interruptiedebatten plaatsvinden - een minister heeft bijzonder snel door of de man die op de kathedraal staat uit eigen volstreekte wetenschap spreekt dan wel of hij bezig is de mening van een ander te verkondigen - en men is niet bijzonder deskundig in bijvoorbeeld de landbouwzaken, dan komt men daar, hoe bekwaam men overigens ook is, toch in de grootste moeilijkheden. En nu weet spreker best dat in de pers in het algemeen meer aandacht wordt geschonken aan de algemeen politieke verhalen, maar de agrarische bevolking volgt bijzonder goed of in de Tweede Kamerfractie de goede deskundige geluiden over de landbouw worden gehoord. En wanneer die niet worden gehoord zegt men niet: laten we daar maar overheen stappen want er worden zulke goede verhalen op andere terreinen gehouden. Dan zegt men: wij vinden dat wij op dit terrein

onvoldoende worden vertegenwoordigd. En wanneer dan de laatste spreker zegt: voelen zich dan andere groeperingen niet achtergesteld, dan antwoordt spreker: er zijn dikwijls vraagstukken aan de orde die ook wel ingewikkeld zijn, maar die men zich toch met een goed verstand en met een behoorlijke studie wel degelijk eigen kan maken. Er zijn inderdaad maar een paar zaken waarvoor een zo grote deskundigheid maar vooral een zo grote ervaring nodig is dat men zich die eenvoudig niet kan eigen maken in die korte tijd. Spreker geeft het de heer Van Someren te doen om in de Tweede Kamerfractie incens de landbouwzaken te moeten overnemen, met alle werkelijk deskundigen die door andere partijen naar voren worden gebracht en met de minister een deskundig debat te voeren over al deze bijzonder ingewikkelde zaken. Dat lukt eenvoudig een normaal mens niet. Dat is nu eenmaal jammer maar het is niet anders. Wanneer dan door de heer Fredrikze gezegd wordt: als wij dit systeem destijds hadden gehad zouden de heer Toxopeus en mevrouw Van Someren niet in de Kamer zijn gekomen, dan gelooft spreker dat dit niet alleen niet op zekerheid maar niet eens op waarschijnlijkheid berust. In de normale eerste samenstelling van de fractie zou zonder enige twijfel ook mevrouw Van Someren, zou ook de heer Toxopeus verkozen zijn. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat daar toen een zodanig aantal kwaliteitszetels zou zijn ingevoerd dat deze leden niet verkozen zouden zijn. Het gaat juist niet om de eerste samenstelling van de fractie. De eerste samenstelling van de fractie zal van nature juist wel een evenwichtige zijn. Het gaat - en spreker heeft dit in de praktijk van de afgelopen drie jaar ondervonden - om de opvolging wanneer bepaalde mensen uitvallen.

Spreker heeft het noodzakelijk geoordeeld, juist op grond van de verantwoordelijkheid die hij voelt, om dit voorstel aan het Hoofdbestuur te doen, en hij hoopt toch nog steeds dat de vergadering met hem van mening zal zijn dat het algemeen belang eist dat alle terreinen blijvend goed kunnen worden behandeld in de Kamer. Hij vreest dat men op een gegeven moment spijt zal krijgen als men dit afwijst; dat men zal zeggen: maar nu horen we over dit of dat terrein eigenlijk niets meer uit de fractie, omdat hier iets is weggevalen. Hij acht het noodzakelijk dat de opvolging op een aantal terreinen geregeld wordt; anders zal op een gegeven moment een fractie met een onevenwichtige samenstelling aanwezig zijn.

De heer Mr. E.H. Toxopeus ('s-Gravenhage) zegt in antwoord op een vraag van de heer Fredrikze, hoe hij en hoe de commissie erover denkt, dat de commissie, op de heer Vonhoff na, eensgezind was. Er was niemand in de commissie, ook niet de voorsteller de heer Geertsema, die juichend zei: dit moeten we doen. Maar men heeft hier te maken gekregen met specialisten in de politiek, die aan den lijve hebben ervaren en voor zich zien hoe het kan gaan. Nu moet de zaak ook niet overdreven worden. Het gaat maar om een paar plaatsen, heel weinig in verhouding tot het totale aantal. Het argument van de heer Geertsema is juist; men kan er aan toevoegen: er komt ook nog een zeker gezagslement bij. Wanneer iemand van buiten de landbouw zich met heel veel moeite en pijn zou hebben ingewerkt, zou hij toch altijd blijven de buitenstaander op dat moeilijke en ingewikkelde terrein. Het argument dat de K.V.P. zich de luxe van kwaliteitszetels kan permitteren en de V.V.D. niet, lijkt spreker onjuist. Het lijkt hem eerlijk gezegd zo dat de K.V.P. zich kan permitteren om deze regeling niet te hebben. De K.V.P. kan voor iedere kwaliteit wel drie man in haar fractie opnemen. Dat kan nu juist de V.V.D. niet. Dat er sprake zou zijn van groeperingen in onze bevolking die zich benadeeld

zouden gevoelen bij anderen vergeleken, omdat zij niet een specialist in de fractie hebben, lijkt spreker ook niet juist. Denk aan een militaire specialist, denk vooral ook aan een financieel-economische specialist. Van betekenis is het dat er in een fractie altijd zal zijn een man of vrouw die op financieel-economisch gebied niet alleen met grote kennis van zaken, maar bij voorkeur ook met gezag in het land het woord kan voeren. Dat maakt nog wel enig verschil en dat geldt voor de ganse bevolking en niet voor een of andere bijzondere groep.

Alvorens tot stemming wordt overgegaan verduidelijkt de heer Mr. W.J. Geertsema nog, dat zoals de voorgestelde reglementswijziging luidt voor 1967 maximaal vier kwaliteitszetels naar voren zouden kunnen worden gebracht, maar dat het per se niet in het voornemen ligt om voor 1967 met een voorstel voor meer dan drie te komen.

Vervolgens wordt tot stemming overgegaan.

De Voorzitter constateert dat voor het voorstel zijn uitgebracht 196 stemmen, en tegen het voorstel 260 stemmen, waardoor het voorstel is verworpen. Spreker gelooft dat het juist is om dank te zeggen aan de commissie die het voorstel zo uitstekend heeft uitgewerkt.

Thans gaat de Voorzitter over tot behandeling van één onderdeel van het voorstel, namelijk de incorporering van de Partijraad in de Verkiezingsraad. Zonder stemming gaat de vergadering hiermee akkoord.

Ook het voorstel onder artikel 14, lid 3, sub b, inhoudende dat, wanneer in een vierjarige periode meer dan één Kamerlid is opgetreden als voorzitter van de fractie, deze deel uitmaakt van de Verkiezingsraad en daarin zijn stem kan doen horen, wordt aanvaard.

Op het voorstel artikel 10 oud, lid 3, te veranderen (de tekst daarvan is te lezen in artikel 12, lid 4) is een nagekomen amendement ingediend door de afdeling Naarden. Dit amendement wordt aanvaard, en vervolgens wordt het voorstel van het Hoofdbestuur, in deze zin geamendeerd, eveneens aanvaard.

Op het voorstel tot wijziging van het oude artikel 11 is eveneens een amendement door de afdeling Naarden ingediend. Dit wordt verworpen; het voorstel van het Hoofdbestuur wordt aanvaard.

Ten slotte is er nog een amendement van de afdeling De Bilt/Bilthoven om op de buitengewone algemene vergadering in januari, die zich bezighoudt met de kandidaatstelling, ook het urgentieprogramma te behandelen. Het Hoofdbestuur en de Partijraad hebben gemeend daarop afwijzend te moeten adviseren om verschillende redenen.

De heer Korthals Altes, dit advies toelichtend, zet uiteen dat er in de eerste plaats het duidelijk praktische bezwaar is dat zowel de kandidaatstelling als de behandeling van het verkiezingsmanifest zeer veel tijd plegen te vergen. Een tweede bezwaar is dat het urgentieprogramma en het verkiezingsmanifest bijzonder actueel moeten zijn en daarom betrekkelijk kort voor de verkiezingen pas in definitieve vorm kunnen worden vastgesteld. Dat neemt niet weg dat ook het Hoofdbestuur de overtuiging heeft dat het noodzakelijk is dat bij de kandidaatstelling zowel de fractieleden als de toekomstige kandidaten weten welk programma zij in hoofdzaak zullen moeten verdedigen. Het is daarom de bedoeling om zeer tijdig concepten voor verkiezingsmanifest en urgentieprogramma de Partij te laten ingaan, zodat de afdelingen eveneens zeer tijdig daarop hun amendementen kunnen indienen. Dat is vorig jaar op de algemene vergadering ook toegezegd, en de algemene vergadering heeft toen goedgevonden dat ten aanzien van de definitieve vaststelling de gewone jaarlijkse vergadering in maart zou beslissen, en dat zelfs in dat geval, gezien de gedegen voorbereiding, de voorgeschreven termijnen niet eens geheel in

acht genomen zouden hoeven te worden.

De heer Ir.H.J.van Raalte (De Bilt/Bilthoven) blijft het een vreemde situatie vinden dat wij in maart pas gaan vaststellen wat nu eigenlijk ons standpunt is ten aanzien van bepaalde zaken, terwijl wij in januari al hebben uitgemaakt wie dit onbekende standpunt moeten gaan verdedigen. Spreker acht het opvallend dat de Partijraad niet met principiële bezwaren is gekomen, maar uitsluitend met praktische bezwaren van tijd en actualiteit. Spreker gelooft dat wij de Kamerverkiezingen moeten ingaan met een verkiezings- en urgentieprogramma voor de eerstkomende periode van vier jaar. En hij gelooft niet dat tussen januari en maart zich dusdanig belangrijke zaken kunnen voordoen dat men zegt: de grote lijn van het verkiezingsprogramma moet nu opeens anders worden. Het lijkt hem dus juist dat eerst in januari wordt beslist over wat wij in de eerstkomende vier jaar willen. Dan gaat inderdaad de actualiteit een rol spelen, de vraag: hoe gaan wij de tactiek voeren in de verkiezingsstrijd. Dat is het verkiezingsmanifest waarmee men naar buiten treedt, en dan kan men bepaalde zaken die men speciaal bij deze actuele strijd in het zoeklicht wil plaatsen uit het verkiezingsprogramma naar voren halen, extra belichten, een extra accent geven. Anderzijds wordt daarmee voorkomen dat achteraf degenen die kandidaat zijn gesteld gebonden zijn aan een programma, waar zij het niet mee eens zijn. Dat is dus de fundamentele overweging van de afdeling De Bilt/Bilthoven geweest. Indien dan de vrijdagavond wordt besteed aan het verkiezingsprogramma, dan hoopt en verwacht spreker dat het mogelijk zal zijn al diezelfde avond te beginnen met de behandeling van de kandidaatstelling, en dan hoeft het zaterdag niet zo laat te worden als de laatste keer in Hilversum het geval is geweest. Eens in de vier jaar, aldus spreker, komen wij ter voorbereiding van de Tweede Kamerverkiezingen - het belangrijkste dat wij in onze Partij kennen - bijeen. Het lijkt spreker doelmatig dan vrijdagavond te beginnen, er is bovendien dan nog in de avond van vrijdag op zaterdag gelegenheid onderling contact te houden en overleg te plegen, zodat ook ten aanzien van de kandidaatstelling misschien de volgende dag vlotter kan worden gewerkt.

De heer H.J.L. Vonhoff wil tegen het voorstel van de heer Van Raalte toch wel bedenkingen van publicistische aard laten horen. Als al in januari het verkiezingsprogramma wordt vastgesteld, dan betekent dat dat wij in maart een hoogtepunt - wat Prof.Oud altijd placht te noemen de grote laatste wapenschouw vóór de verkiezingen van de hele partij - missen. Bovendien valt het in maart publicistisch in de politieke strijd, en anders is het dan al een oud stuk. Vandaar dat spreker met klem adviseert om de gebruikelijke procedure ook uit publicistisch oogpunt te handhaven.

Het amendement van de afdeling De Bilt/Bilthoven wordt vervolgens verworpen. Een laatste amendement van deze afdeling, op artikel 11 oud, lid 1, door de Partijraad aanbevolen en uitgebreid, wordt aanvaard.

De Voorzitter constateert dat hiermede de behandeling van punt 17 is afgesloten en dat de vergadering is gekomen aan het eind van de taak die hedenmorgen voor haar was weggelegd.

De heer Mr.F. Korthals Altes zou graag nog één mededeling willen doen. De Partij heeft in de afgelopen jaren een groot aantal reorganisatievoorstellen van statuten en alle mogelijke reglementen te behandelen gekregen. Daarmee heeft het Hoofdbestuur bijzonder veel van de Partij gevraagd en er is

in het algemeen in zeer veel afdelingen en kamercentrales ook bijzonder veel aandacht besteed aan de voorstellen. Spreker heeft echter vandaag het geluid gehoord: er moet nu eens een eind komen aan dat reorganiseren. Hij kan zeggen dat het ook de bedoeling van het Hoofdbestuur is om met de herziening van deze reglementen een streep te zetten onder de reorganisatie voorzover die tot uiting moet komen in reglementswijzigingen. Het Hoofdbestuur heeft de hoop en het vertrouwen dat met de gewijzigde reglementen op de juiste wijze kan worden gewerkt. De rest is nu aan de uitwerking, aan de daden die de Partij op grond van deze reglementswijzigingen kan gaan verrichten. Om variatie aan te brengen op een bekend lied: geen reglementen, maar daden.

De Voorzitter neemt aan dat deze mededeling een grote troost voor de ledenvergadering zal zijn.

Voordat hij de vergadering sluit deelt hij nog mede dat in de orde van de vergadering van hedenmiddag een wijziging is aangebracht, die samenhangt met het feit dat aan de overdracht van het voorzitterschap van de Tweede Kamerfractie door de televisie aandacht zal worden besteed. Dit punt zal dus direct na de heropening van de vergadering om twee uur aan de orde worden gesteld.

Spreker sluit de vergadering, en hoopt allen om twee uur weer terug te zien.

Zaterdag 12 maart om 2 uur n.m. heropent de Voorzitter de vergadering, thans wederom openbaar.

Hij stelt voor in antwoord op de goede wensen die hij gisteren van de ere-voorzitter, de heer Oud, mocht overbrengen in een telegram tot uitdrukking te brengen hoezeer deze goede wensen op prijs zijn gesteld, hoe hij node in deze bijeenkomst wordt gemist, en dat de vergadering hem een spoedig herstel van gezondheid toewenst.

Hiertoe wordt besloten.

Spreker heet vervolgens welkom de vice-voorzitter van de Partij van de Arbeid, de heer W. Mensink, en de voorzitter van de Anti-Revolutionaire Partij Dr. W. P. Berghuis. Het is een groot voorrecht dat deze politieke vrienden en opposenten hier aanwezig zijn om aan te horen hoe onze fracties debatteren met onze leden en om getuige te zijn van de wisseling van het fractievoorzitterschap. Van de Katholieke Volkspartij en de Christelijk-Historische Unie is bericht ontvangen dat eigen activiteiten hen verhinderden om een afvaardiging uit hun hoofdbestuur naar deze plaats te zenden.

Vanmiddag staat als eerste punt op de agenda de overdracht van het voorzitterschap van de Tweede Kamerfractie. Toen zich in het najaar de samenstelling van de Tweede Kamerfractie wijzigde, is daarbij tegelijkertijd tot uiting gebracht dat het voorzitterschap op een daartoe geschikt moment van de heer Geertsema zou overgaan aan de heer Toxopeus. Dat moment is uiteindelijk vastgesteld op deze dag, waarop de fractievoorzitter rekening en verantwoording aflegt van het beleid zijner fractie in de afgelopen periode.

Gaarne wil de Voorzitter als eerste spreker bij dit punt iets tot de heer Geertsema zeggen, en wel in verschillende kwaliteiten: als voorzitter van de Partij, namens de hele Partij, maar ook als voorzitter van het Dagelijks Bestuur en van het Hoofdbestuur. U, heer Geertsema, heeft deze functie op zich genomen toen de kabinetsformatie van enige jaren geleden ertoe leidde dat de lijstaanvoerder niet meer voor deze functie beschikbaar was. U heeft gesteld dat U het altijd als een

tijdelijke functie heeft gezien en U heeft daaraan uiting gegeven door Uw normale functie, die van Burgemeester van een aanzienlijke gemeente in Zuid-Holland, te continueren. Dat heeft medegebracht dat U meteen met onvoorstelbare energie aan de beide taken hebt moeten werken, en het is zo dat niemand heeft gemerkt dat een van deze functies ooit iets te kort is gekomen. Wat dat voor U aan persoonlijke inspanning betekend heeft kunnen maar weinigen beseffen. Spreker heeft wel het voorrecht gehad daar iets van te beseffen, en hij gelooft te mogen zeggen dat de Partij heel bijzonder dankbaar is voor de wijze waarop de heer Geertsema zijn functie in de Partij en in een van de allerbelangrijkste organen van de Partij heeft vervuld. U was altijd bereikbaar, zo gaat spreker voort. U was altijd bereid om een gesprek te organiseren. U was altijd bereid om ook met buitenstaanders bijeenkomsten te organiseren om het beleid van de Partij en van de fractie naar buiten maar zo duidelijk te maken als enigszins mogelijk was. U heeft in de fractie gewerkt als een aanvoerder die een team-spirit tot stand wist te brengen, en dat alles heeft ertoe geleid dat met alle voor- en tegenspoed die de Partij in de politiek heeft ondervonden Uw gezag als fractievoorzitter bepaald met vlag en wimpel en zonder een enkele smet te voorschijn is gekomen. De Partij is U daarvoor heel bijzonder erkentelijk. Zij is erkentelijk voor de steun die U het Dagelijks Bestuur en het Hoofdbestuur heeft gegeven door de uitoefening van Uw functie als adviseur. Die functie van adviseur vervulde U door inderdaad over voorstellen van politieke aard Uw mening - en dan Uw welgefundeerde mening - te geven, maar ook door het Hoofdbestuur als achtergrond voor zijn beschouwingen en overwegingen regelmatig een inzicht in de politieke ontwikkeling te geven dat uitmuntte door volkomen helderheid en door strenge zakelijkheid, zodanig dat het Hoofdbestuur elke maand in korte tijd compleet op de hoogte was, niet alleen van datgene wat naar buiten bleek en evident was, maar ook van datgene wat daar minder duidelijk naar buiten blijkend en minder evident, aan ten grondslag lag. U heeft het bestuur daardoor in de gelegenheid gesteld zijn taak uit te oefenen op een wijze waartoe het anders niet in staat zou zijn geweest. U legt zo dadelijk het voorzitterschap van de fractie neer en geeft het over aan de heer Toxopeus. De Partij prijst zich gelukkig dat U als lid van de fractie door zult gaan met Uw grote kennis, Uw grote ijver en Uw enorme werkkracht aan het werk van de fractie nog verder bij te dragen. Spreker ziet op deze periode terug als op een zeer voortreffelijke periode in het werk van de Tweede Kamerfractie en daardoor in het werk van de Partij. Hij dankt de heer Geertsema nogmaals zeer hartelijk.

De heer Mr. W. J. Geertsema (Wassenaar) memoreert dat hij zich in juli 1963 in een warm Italiaans zonnetje koesterde, toen de telefoon rinkelde. Dat was de heer Toxopeus. De telefoon was slecht verstaanbaar, er was veel gekraak en geruis, maar datgene wat spreker ervan begreep was dat de kabinetsformatie was geslaagd, en dat de fractie meende dat, nu de heer Toxopeus deel van het nieuwe kabinet zou gaan uitmaken, spreker hem als fractievoorzitter zou moeten opvolgen. Hoe de zaak verder precies in elkaar zat was niet helemaal duidelijk te ontdekken, maar spreker meende toch niet beter te kunnen doen dan de volgende morgen in de trein te gaan zitten naar Holland. En gedurende die treinreis van 24 uur had hij de gelegenheid na te denken over datgene wat hem te doen stond. Bij die overpeinzingen stond voor hem één ding vast, iets wat voor hem ook al had vastgestaan tijdens de hele voorbereiding van de verkiezingen van 1963: dat Toxopeus veruit de beste man was niet alleen om de lijst aan te voeren, maar ook om de fractie aan te voeren; dat wie dan ook het fractievoorzitterschap zou gaan bekleden

dat als een tijdelijke functie zou moeten zien; en dat, als inderdaad de fractie spreker daarvoor de meest aangewezen figuur achtte, voor hem daaraan dan ook de voorwaarde zou zijn verbonden dat ook hij dat als een tijdelijke functie, als een waarneming zou zien. Die voorwaarde heeft spreker daar destijds ook duidelijk bij gemaakt. Dat betekende - de voorzitter heeft daar zojuist aan herinnerd - dat hij ook zijn functie van Burgemeester van Wassenaar zou blijven bekleden, een functie die met het gewone Kamerlidmaatschap heel wel combineerbaar is. Spreker realiseerde zich toen echter al dat het een vrij zware taak zou zijn om die functie te combineren met het fractievoorzitterschap. Die verwachting is bepaald wel uitgekomen. Hoe verkeerd naar sprekers mening de kabinetscrisis van 1965 dan ook voor het land is geweest, voor hem persoonlijk betekende het dat er een einde in het verschieft kwam van deze waarneming, een vroeger einde dan hij eigenlijk had kunnen verwachten. Voor spreker was dit eigenlijk het enige lichtpunt in deze crisis.

Hij zou vanmiddag overigens niet de nadruk willen leggen op de zwaarte van het ambt; hij zou de nadruk willen leggen op het feit, dat dit voor hem een bijzonder prettige en een bijzonder waardevolle periode is geweest; dat hij het fractievoorzitterschap met zeer groot genoegen heeft bekleed. Hij gelooft dat de voornaamste oorzaak daarvan wel te vinden is in de voortreffelijke intermenselijke verhoudingen, zoals die altijd in de fractie hebben geheerst. Men weet dat politiek een hard bedrijf is, dat in de politiek emoties nogal eens een belangrijke rol spelen te spelen en dat het helaas niet altijd mogelijk is om met zuiver menselijke factoren voldoende rekening te houden.

Dat er in deze drie jaren in de fractie desondanks nooit werkelijke moeilijkheden zijn geweest, hoewel talloze situaties daartoe bepaald aanleiding hadden kunnen geven, is uitsluitend en alleen te danken aan de leden zelf van de fractie, aan hun grote vriendschappelijkheid, aan hun bereidheid om persoonlijke belangen achter te stellen bij het algemeen belang en aan het feit dat bij elk van hen de overtuiging leefde dat een fractie alleen maar goed kan functioneren als een hecht team en niet als een toevallige samenkomst van deskundigen op hun terrein. Het is dat wat deze periode voor spreker inderdaad tot een prettige en waardevolle heeft gemaakt.

In de tweede plaats - en ook dat wil spreker hier op dit moment vermelden - is dat de bijzonder goede verstandhouding tussen de voorzitters van de Eerste en van de Tweede Kamerfractie. Tussen deze voorzitters behoort nu eenmaal een bijzonder goed overleg te zijn. Zij zijn het die, natuurlijk in overleg met de respectievelijke fracties, de politieke lijnen van de Partij bepalen en dat betekent dat er tussen hen een bijzonder goede verstandhouding moet zijn. Spreker wil deze gelegenheid aangrijpen om tegenover de heer Van Riel zijn bijzonder hartelijke dank uit te spreken voor zijn voortdurende bereidheid tot deze goede verstandhouding. Er hoeft tussen de beide fractievoorzitters niet een dagelijks contact te zijn, maar er behoort het wederzijdse vertrouwen te bestaan dat geen van beide een beslissing met bepaalde politieke consequenties zal nemen, als hij niet de ander daarvan tevoren op de hoogte heeft gebracht. Spreker gelooft dat het feit dat er in deze drie jaren tussen de heer Van Riel en hem geen enkel verschil van mening is geweest, terwijl er juist toch wel hoogtepunten in het politieke leven zijn geweest - hij denkt bijvoorbeeld aan de kabinetscrisis - , bewijst dat deze verstandhouding voortreffelijk is geweest. De voorzitter heeft herinnerd aan sprekers contacten met het Dagelijks Bestuur en het Hoofdbestuur, hij heeft spreker dank gebracht voor de wijze waarop deze van zijn kant dat contact heeft gevoerd. Spreker stelt er prijs op om de Voorzitter te bedanken voor het feit dat hij te allen tijde bereid was om het

Dagelijks Bestuur of Hoofdbestuur bijeen te roepen, wanneer spreker in overleg met de heer Van Riel van mening was dat het dringend noodzakelijk was om te weten wat er ten aanzien van een bepaald punt in de Partij leefde. Dikwijls op zeer korte termijn kreeg spreker dan de informatie die hij hebben moest. Hij heeft altijd geprobeerd om van zijn kant een zo open mogelijk overleg te voeren; hij gelooft dat dat niet alleen goed maar ook noodzakelijk is.

Fractievoorzitters en Dagelijks- en Hoofdbestuur behoren voor elkaar geen geheimen te hebben, behalve wanneer in staatsrechtelijke zin een geheimhouding is voorgeschreven. Er behoort een zo groot mogelijke openheid te bestaan.

Spreker richt zich vervolgens tot de heer Toxopeus en constateert dat nu het moment is aangebroken om tot de werkelijke overdracht van het fractievoorzitterschap over te gaan. De heer Toxopeus, die zelf nu al weer geruime tijd van deze fractie deel heeft uitgemaakt, weet dat hij de primus inter pares zal worden van een hecht team. Spreker gebruikt met opzet dat woord primus inter pares. Hij gelooft niet dat het voorzitterschap van de Tweede Kamerfractie gezien moet worden als een leiderschap, een leiderschap dat altijd zo snel de neiging heeft om af te glijden naar het dictatorschap. Spreker heeft voor zichzelf altijd als motto genomen datgene wat tenslotte ook een van de uitgangspunten van het liberalisme is: de vrijheid in gebondenheid. Dat ziet hij dus niet alleen als een politiek ideaal; hij heeft het ook gezien als de ideale wijze waarop men het fractievoorzitterschap moet bekleden. Hij weet dat hij daarbij zwaar het accent heeft gelegd op de vrijheid. Hij weet dat hij daardoor wel eens aan kritiek onderhevig is geweest, maar hij wist dat het kon, omdat er in deze fractie nooit de kans zou bestaan dat deze vrijheid tot losbandigheid zou worden. Stemdwang is natuurlijk bij liberalen volstrekt uit den boze - trouwens, niet alleen bij liberalen, spreker gelooft dat dat een stelregel moet zijn en ook is van de fracties van alle politieke partijen in het parlement - maar men kan ver en minder ver gaan met zijn overreding. Spreker heeft altijd de gedachte gehad dat hij daarin niet erg ver moest gaan. En nogmaals, dat kon, omdat hij het vertrouwen had dat er een zodanige sfeer leefde in de fractie, dat men bereid was tot overleg met elkaar, en ook de bereidheid had om voorzover dat enigszins mogelijk was ervoor te zorgen dat dit overleg ook tot resultaat had een met elkaar eens worden. Iedereen heeft tenslotte in een dergelijke functie zijn eigen systeem. Spreker heeft zich bij dit systeem altijd bijzonder wel gevoeld. Hij draagt de heer Toxopeus hiermee overigens ook een functie op waarvan hij in deze drie jaren heeft gemerkt dat het geen gemakkelijke is, want hoeveel adviezen men ook in den lande en in de fractie kan inwinnen, uiteindelijk is toch de fractievoorzitter degene die de werkelijke verantwoordelijkheid draagt voor de genomen beslissing. Dat betekent - spreker heeft dat ondervonden - een zekere mate van eenzaamheid, waartegen men geestelijk opgewassen moet zijn. Maar in één opzicht gelooft spreker dat de heer Toxopeus het een stuk gemakkelijker krijgt dan hijzelf.

In feite is spreker de opvolger van Professor Oud geweest, en iedereen die Professor Oud kent - er zal wel niemand in deze zaal zijn die hem niet kent - weet dat het geen eenvoudige taak is om een man als Oud op te volgen; dat het volstrekt onmogelijk is om hem te evenaren en dat elke vergelijking met de voorganger voor de opvolger dus ongunstig uitvalt. Zonder dat spreker nu aan vale bescheidenheid lijdt, want dat doet hij bepaald niet, kan hij toch wel zeggen dat de heer Toxopeus het in dit opzicht als fractievoorzitter een stuk gemakkelijker krijgt.

Spreker gelooft dat hij deze functie overdraagt op een interessant tijdstip. Hij heeft zelf de kabinetscrisis van 1965

meegemaakt; de heer Toxopeus heeft tot nu toe alleen meegemaakt een kabinetsformatie, maar wellicht - men weet het nooit - zit er ook voor de heer Toxopeus binnen niet al te lange tijd de mogelijkheid in om een kabinetscrisis mee te maken! Als spreker zo de ochtendbladen heeft gelezen over wat zich gisteren in Utrecht heeft afgespeeld - hij moet tussen haakjes zeggen dat hij nog nooit zo op zijn wenken is bediend in het politieke leven dan gisteren door de heer Schmelzer, die op de vragen die spreker hem stelde al op hetzelfde moment antwoordde - dan gelooft hij te mogen zeggen dat hij dit fractievoorzitterschap overdraagt op een bepaald interessant tijdstip. Het past eigenlijk niet, zo gaat spreker voort, wanneer een waarnemer van een functie zegt dat hij met vol vertrouwen die functie overdraagt aan degene voor wie hij heeft waargenomen. Spreker gelooft dat dat eigenlijk een schending van een fatsoensnorm is, en in deze Partij moet men bijzonder voorzichtig zijn met het schenden van fatsoensnormen! Maar toch wil hij zeggen dat het hem bijzonder verheugt dat hij juist aan de heer Toxopeus dit fractievoorzitterschap kan overdragen, dat het hem verheugt dat deze zich bereid verklaard heeft om dit op zich te nemen. Een fractievoorzitterschap is een functie die niet te veel moet wisselen. Het feit dat de heer Toxopeus zich bereid verklaard heeft om deze functie weer van spreker terug te nemen betekent dat hij de bereidheid heeft die functie dan ook voor een bepaalde toekomst te bekleden. Spreker gelooft dat de Partij daarvoor bijzonder dankbaar mag zijn. Dan zou spreker nu - want hij weet te zeer hoe ook de visuele pers altijd zijn eisen heeft - er prijs op stellen wanneer hij dit fractievoorzitterschap met een handdruk aan de heer Toxopeus mag overdragen. Wij kennen nog geen linten voor fractievoorzitters, we kennen geen ambtsketenen, en spreker gelooft dat het een verkeerd symbool zou zijn wanneer hij een hamer zou overdragen. Hij meent goed te doen, gezien juist de geest van vriendschap in de fractie, als hij dit met een handdruk zou mogen doen.

De heer R. Zegering Hadders (Emmen) vertelt hoe een Kamerlid, dat het land doortrekt, het genoeg te beurt valt om veel geestverwanten en partijgenoten te spreken. Dan komt men als bij verrassing, vooral wanneer men nog maar net in het vak zit, heel spoedig tot de ontdekking dat de leden van de Partij en de geestverwanten heel vlug bereid zijn om de Kamerleden op een voetstukje te plaatsen. En dan komt men ook heel spoedig tot de ontdekking, dat de voorzitter van de fractie op een hoog en groot voetstuk geplaatst wordt. Nu is het merkwaardige met dit soort voetstukken dat het weliswaar voor je neergezet wordt, maar dat je heel spoedig tot de ontdekking komt dat je helemaal in eigen hand hebt om het te verstevigen, om het werkelijk solide en goed te maken. Want het is natuurlijk heel gemakkelijk wanneer een aantal goedwillende mensen een voetstuk voor je neerzet, maar je moet tenslotte, vooral als fractievoorzitter, tonen dat je erop kunt staan, dat het een degelijk fundament wordt.

En zo heeft de nu afgetreden voorzitter van de Tweede Kamerfractie bewust de bouwstenen aangedragen om er een goed en sterk geheel van te maken. Het was voor de fractie helemaal niet moeilijk om, toen de heer Toxopeus werd geroepen tot het ministerambt, tot een besluit te komen wie zijn opvolger zou zijn. Dat was in een ogenblik klaar, en toen was misschien voor de fractie ook dat voetstuk al klaar. Maar de heer Geertsema is het toch zelf geweest, die er iets goeds, iets hechts en iets sterks van heeft gemaakt. De fractie heeft er geen ogenblik aan getwijfeld dat hij niet zou zijn een prettige en goede voorzitter, een echte liberale voorzitter, die de vrijheid in gebondenheid steeds voor ogen hield. Daarom was het zo prettig om onder zijn voorzitterschap lid van de fractie te

mogen zijn; omdat hij zelf aan de fractie de ruimte liet om in kleinheid en in alle bescheidenheid te bouwen aan dat voetstukje van haar zelf. En de fractie-leden droegen dan wat stenen aan, eerst dus voor hun eigen voetstukje, maar dan op een gegeven moment zeiden zij: nu hebben wij steun nodig. En vooral de jongere leden van de fractie hebben spreker verzocht hierop nog eens de aandacht te willen vestigen: dan gingen de fractie-leden naar Geertsema en hoe druk hij het ook had, hetzij met zijn Wassenaarse problemen, hetzij anderszins, dan vond hij altijd de tijd om ook wat stenen aan te dragen voor hun voetstukjes. Dat heeft de fractie nu zo geweldig gewaardeerd. Zij heeft het geweldig gewaardeerd dat de heer Geertsema er volkomen oog voor had dat de fractie-leden ook een voetstukje voor zichzelf aan het bouwen zijn. Iedereen eist dat, en men moet maar zien dat het hecht en sterk wordt. Maar wanneer men dan de hulp mag inroepen van de fractievoorzitter, die gaarne bereid is om op een heel doodgewone wijze te helpen, dan ontstaat er iets waardoor men met bijzonder veel achting en bijzonder veel plezier met elkaar in teamverband aan het werk gaat en aan het werk blijft. Daar is de fractie de heer Geertsema bijzonder dankbaar voor. Bijzonder dankbaar ook voor het feit dat hij door zijn geweldige energie, door zijn geweldige ijver, door zijn geweldig enthousiasme, ervoor gezorgd heeft dat, wanneer de regeringscrisis niet gekomen was, en hij nog langer fractievoorzitter zou hebben moeten blijven, het dan op zo'n hecht fundament was dat het bij niemand zou zijn opgekomen hem te verzoeken eraf te gaan, laat staan dat iemand ook maar gevreesd zou hebben dat het in zou storten. Daarvoor brengt spreker hem namens de fractie hulde, dank voor dat werk, voor die vriendschap, voor die leiding in vrijheid en in gebondenheid, en allen die deze periode meegemaakt hebben zullen met heel veel vreugde aan deze periode blijven denken onder Geertsema's voorzitterschap.

Het zou niet goed zijn wanneer spreker niet namens de fractie de heer Toxopeus heel hartelijk welkom heette als voorzitter. Ook dat was weer een heel gemakkelijke zaak. De heer Geertsema wilde er met plezier mee ophouden, omdat hij het voorzitterschap aan Toxopeus kon overdragen, en de fractie heeft met bijzonder veel genoegen de heer Geertsema de vrijheid gegeven weg te gaan, om de heer Toxopeus welkom te kunnen heten. Het is bijna overbodig te zeggen dat de heer Toxopeus op de fractie rekenen kan en dat, mocht hij nog eens een kiezelsteentje nodig hebben voor het cement in zijn voetstuk, de fractie dat dan wel zal aandragen. Dat zal zij met heel veel plezier doen, maar hij zal weinig steentjes nodig hebben, want hij heeft zeer zeker de gaven en hij is bereid om al zijn energie te geven aan dit bouwstukje, opdat het inderdaad ook door hemzelf hecht en sterk gemaakt kan worden.

De fractie is ervan overtuigd dat ook hij die vrijheid in gebondenheid zal geven, zoals de heer Geertsema dat steeds gedaan heeft. Spreker wenst de heer Toxopeus als lid van de fractie toe dat hij met heel veel plezier zal mogen werken. De fractie zal achter hem staan. Spreker wenst hem ook toe dat de Partij, hem plaatsende op een voetstuk, beseft dat iemand die op een voetstuk geplaatst wordt altijd in die felle schijnwerper van het licht van de kritiek staat, en dat de Partij doordrongen zal zijn van de moeilijke taak die zoëven op zijn schouders is gelegd, en het als haar plicht zal zien om hem in alles te steunen.

De heer Mr. H. van Riel vindt het merkwaardig en verheugend om een middag als deze mee te maken. Wij leven toch in de liberale Partij - dat ligt in haar aard - veel in een sfeer van kritiek, persoonlijke kritiek, politieke kritiek, verschil van inzicht over wat het belangrijkste is. Maar op een middag als

wij nu vandaag beleven zien wij hoe groot de waardering kan zijn, wanneer het ogenblik daarvoor gekomen is. Het heeft spreker ontzaglijk goed gedaan dat de heer Geertsema, die ook wel eens tegenwind heeft ondervonden, nu vanmiddag heeft gemerkt wat een grote basis van loyaliteit er in deze Partij uiteindelijk toch aanwezig is. Toen spreker op een gegeven ogenblik de heer Moleenaar als voorzitter van de Eerste Kamerfractie zou opvolgen heeft deze hem uiteengezet, dat inharent was aan het wezen van een liberale partij: moeilijke verhoudingen tussen de beide fractievoorzitters. Hij gaf daar een heel academisch betoog bij, een historisch betoog, een psychologisch betoog, zoals hij dat als hoogleraar kon en zoals dat hem ook paste. Spreker kan alleen maar zeggen dat in de jaren dat de heer Geertsema aan het hoofd van de Tweede Kamerfractie stond er geen moeilijkheid is geweest. Men zegt wel eens: "Geertsema heeft een harde stem", maar het overleg tussen hem en spreker is altijd geruisloos verlopen. Er was tussen de heer Geertsema en spreker nauwelijks veel overleg nodig, want hun benadering van het liberalisme en van het leven, en ook hun inzicht in tactische situaties, liep te allen tijde identiek. Wat spreker in de heer Geertsema het meeste heeft bewonderd is zijn grote liefde voor zijn medemens en zijn losheid van individuele personen. Geertsema tracht steeds de Partij en het land te dienen, en nooit in die drie jaar is er één element van persoonlijke voorkeur, noch ten aanzien van hemzelf, noch ten aanzien van anderen, naar voren gekomen.

Hij is een van de meest objectief gerichte mensen, die spreker in zijn leven heeft ontmoet en dat is een eigenschap die men juist bij een fractievoorzitter, bij alle noodzakelijke emotionaliteiten waardoor fractievoorzitters gedreven moeten worden, want anders deugen ze niet voor hun vak, niet hoog genoeg kan waarderen.

Eén ding dat vanmiddag zelf door de heer Geertsema is gezegd is, dacht spreker, niet waar. Het was moeilijk de heer Oud te vervangen. Maar spreker denkt dat na de wijze waarop de heer Geertsema gisteren en vandaag zich zelf getoond heeft en zich zelf heeft overtroffen, het ook niet makkelijk zal zijn om de heer Geertsema op te volgen.

Spreker heeft het volle vertrouwen dat de heer Toxopeus en hij het even goed zullen vinden, al weet hij dat er meer overleg zal moeten zijn. Dat is in geen enkel opzicht een bezwaar. Beide situaties hebben hun voordelen. Het kan ook goed zijn voor de Partij, wanneer de voorzitters van de Tweede- en Eerste Kamerfractie van tijd tot tijd een iets andere aanpak van de problemen hebben. Ook dat is nuttig, mits men van beide kanten dan maar bereid is elkaars zwakheden te verdragen. Spreker heeft al gemerkt dat dat het geval is. Dan kan uit een bepaalde andere manier van bekijken van de dingen ook veel goeds naar voren komen. Spreker gelooft dat een te grote continuïteit van het altijd eens zijn op den duur ten aanzien van de Partij ook wel weer een zekere problematiek in zich bergt.

Hij dacht dat wij de toekomst met grote gerustheid tegemoet kunnen zien. De heer Toxopeus brengt zijn eigen kwaliteiten mee. Dat het hem moeite zal kosten om het even goed te doen als de heer Geertsema, daarvan is spreker overtuigd, maar hij weet ook dat hij even wijs is als de heer Geertsema, en zoals de heer Geertsema Prof. Oud in geen enkel opzicht heeft gefimiteerd, zo zal hij ook op zijn eigen persoonlijke manier de politiek en de Partij weten te benaderen. Wij hebben hem in die zin allemaal al leren kennen.

Tenslotte, spreker ziet hier voor zich de heer Berghuis zitten. Hij is altijd blij wanneer deze voor of naast hem zit, want hij inspireert hem steeds tot bepaalde irenische gevoelens die anders niet altijd de zijne zijn.

De Voorzitter zou zijn taak slecht vervullen als hij in zijn functie van Partijvoorzitter ook niet een hartelijk welkom sprak tot de heer Toxopeus in diens functie van fractievoorzitter.

Wij zijn er allemaal van overtuigd, aldus spreker, dat, nu eenmaal van een fractievoorzitterswisseling sprake was, de opvolging door de heer Toxopeus de beste oplossing was. Spreker wil hier weinig woorden aan wijden. De heer Toxopeus heeft zich in de afgelopen jaren doen kennen als een buitengewoon begaafd politicus. Spreker vraagt hem het werk van Hoofdbestuur en Partij te steunen. Voorzover het in hun macht is zullen het Dagelijks- en Hoofdbestuur en de Partij de heer Toxopeus zoveel mogelijk steunen en achtergrond geven. Heel veel succes met Uw nieuwe moeilijke taak, zo besluit de Voorzitter.

De heer Mr. E. H. Toxopeus ('s-Gravenhage) is zich ten volle bewust van de verantwoordelijkheid van de taak, die hij vanmiddag van de heer Geertsema heeft overgenomen. Een taak, die de heer Geertsema voortreffelijk heeft vervuld. De heer Geertsema heeft gezegd dat hij het altijd als waarneming heeft gezien. Zo heeft spreker het niet gezien. Het was in de dagen dat hij weer minister zou worden in de fractie heel duidelijk zo dat de unanieme mening was: Geertsema moet fractievoorzitter worden. Daarbij liet men althans voor zichzelf in het midden, dacht men er zelfs niet aan dat dat een tijdelijke functie zou zijn. Geertsema's, door de heer Van Riel geschetste, objectiviteit heeft hem, dacht spreker vanmiddag wat in de steek gelaten, toen hij het over spreker heeft gehad. Spreker vergeet dat maar liever op dit ogenblik. De verantwoordelijkheid van de taak wordt er alleen maar door verzaard, wanneer zulke woorden worden gesproken; maar hij is er - dat wil hij wel zeggen - buitengewoon dankbaar voor. Hij is ook erg erkentelijk voor het vertrouwen dat de fractie in hem heeft willen stellen en hij dankt de heer Zegering Hadders voor de woorden, namens de fractie tot hem gesproken. Zonder de wetenschap dat deze fractie er is zou spreker zich nog wel hebben bedacht of hij deze functie zou willen aanvaarden. Met die wetenschap echter wordt het bepaald lichter, al blijft het geen sinecure. Hij hoopt en vertrouwt dat de verhoudingen binnen de fractie zo goed zullen kunnen blijven als op dit ogenblik; hij van zijn kant zal er zijn best voor doen.

Dan is er die andere, ook belangrijke, taak, aan het voorzitterschap van de fractie van de Tweede Kamer verbonden, het zijn van adviseur van het Hoofdbestuur, tezamen met de fractievoorzitter uit de Eerste Kamer. Spreker heeft zich voorgenomen ook van deze taak zoveel mogelijk te zullen maken, wetende dat een totaal politiek beeld van onze Partij niet kan worden gevormd zonder inspraak van de beide Kamerfracties. Met de heer Van Riel gelooft spreker dat zij beiden wat meer van aard verschillen dan de heren Geertsema en Van Riel. Misschien zal er meer overleg nodig zijn. Verdraagzaam is spreker in het algemeen wel, en hij verwacht dat ook van de kant van de heer Van Riel. Spreker vertrouwt dat een goed overleg, indien nodig, veelvuldig kan worden bestendigd. In Nederland en in de hele wereld, zo gaat spreker voort, staan wij liberalen voor een heel grote en grootse taak. Of het waar is wat de heer Geertsema vanmiddag als een mogelijkheid veronderstelde, dat er kritieke momenten in het politieke bestel in Nederland zullen aanbreken, zullen wij wel merken. Maar ook al zou dat niet gebeuren, wij staan voor een grote taak. De strijd die wij liberalen hebben te voeren is de strijd tegen de gezapigheid, tegen de lauwheid ook in onze eigen gelederen, tegen het op de lauweren rusten, maar het is ook en vooral de strijd om de vrijheid zoals wij die verstaan, niet zoals onze tegenstanders

zeggen dat wij die verstaan. De strijd om de vrijheid en tegen onderdrukking door wie dan ook, een strijd die nooit is beëindigd, een vrijheid die bij voortduring altijd weer moet worden bevochten. Onze eerbied voor de menselijke persoonlijkheid is in die strijd het onmisbare uitgangspunt. Spreker kan, mag en wil ook niet vanmiddag in de actuele politiek treden; dat is niet zijn taak vandaag. Hij wil een paar algemene opmerkingen maken.

Een voorbeeld. Wij zullen ons intensief moeten bezighouden met de steeds groeiende afstand tussen wat men noemt de rijke en de arme landen. President Kennedy heeft hierover gezegd: de massa's in de ontwikkelingslanden moeten ervan overtuigd zijn dat het kolossale werk op de moderne techniek naar onderontwikkelde streken te brengen geen ander doel heeft dan de verbetering van hun lot, van het lot van die massa. Ja, maar zijn zij daarvan overtuigd? Hoe willen die massa's het zelf? Helpt hen zichzelf te helpen. Een liberale leuze die het juiste devies is in dit gigantische probleem. Wij weten alle mensen gelijkwaardig, wij weten alle mensen niet hetzelfde. Meer dan tevoren nog zal de V.V.D. naar sprekers mening zich moeten bezighouden met internationale vraagstukken. Contacten met liberalen in andere landen zijn daarbij een eerste eis, en het verheugt hem dan ook zeer dat een nauwere samenwerking van de Europese liberalen op gang komt, ja dat zelfs in onze kring voor het eerst overwogen wordt de oprichting van een Europese partij. Samen immers staan wij sterker dan ieder alleen. Dat geldt ook onze binnenlandse politiek. Wij staan in de oppositie en wij staan daarin als eersten. Wij staan tegenover een beleid dat wij niet hebben gewild. Wij staan tegenover een kabinet dat wij niet hebben gewild, een kabinet waarvan wij de formatie niet vermochten te verhinderen, een kabinet dat zonder uitspraak van de kiezers het regeringsbeleid volstrekt wijzigde. Telkens zullen wij liberalen onze oplossingen moeten stellen tegenover die voorstellen van het kabinet, die wij niet kunnen goedkeuren. Dat zal zeer veel van ons vergen, dat is gebleken. Liberalisme bestaat niet zonder verantwoordelijkheid en verantwoordelijkheid kan niet bestaan zonder zelfdiscipline. Liberalisme is immers niet ongebreideld individualisme. Het is die zelfdiscipline die wij in de afgelopen weken in onze Partij wel eens hebben gemist. Schouder aan schouder moeten wij staan, vereend in de strijd die wij hebben te voeren, de strijd die nooit voltooid zal zijn. Vereend niet door dwang, maar door ons gezamenlijk streven, ons gezamenlijk doel, een wereld vrij van vrees, vrij van onderdrukking en ellende, waarin de mens vrij zelfstandig kan zijn en blijven. Dat zal zoals het in de fractie is - want daar is geen stendwang - ook in de Partij zo moeten zijn. Wij dienen niet, wat men ook zeggen mag, een groepsbelang, en toch zullen wij in deze tijd op de bres moeten staan juist voor de middengroepen, omdat wij zijn en willen zijn een volkspartij en omdat die groepen naar wij vrezen onder het huidige beleid in de verdrukking dreigen te komen. Wij staan in een Nederland waarin politieke partijen zich herbezinnen op hun bestaansgronden en waarin politieke partijen een nieuwe openheid tonen: een openheid die de V.V.D. altijd heeft gekend. Prof.Oud heeft eens gezegd: de V.V.D. is een platform waar iedereen, van welke richting hij ook komt, welkom is. Dat betekent niet dat wij aan vernieuwing nimmer zouden moeten doen. Wanneer waarlijk nieuwe partijvormen zich aankondigen om een vastgelopen structuur te veranderen, dan staan wij niet terzijde. Het gaat er ons immers om de liberale beginselen in de politiek, in ons landsbestuur te verwezenlijken. Ja, wij zijn oppositie, maar we wensen het niet te blijven. Wie zich met de bestaande coalitie niet kan verenigen, kan niet beter doen dan op de V.V.D. te stemmen. Wie een beleid wenst, een vrij mens

waardig, - en dat is positief gesteld tegenover het negatieve van zojuist - moet op de V.V.D. stemmen. Het zijn niet alleen de fractievoorzitters en de fracties en het Hoofdbestuur, die onze idealen kunnen uitdragen en tot verwezenlijking brengen. Zij hebben nodig Uw aller steun. Zij moeten zich gedragen kunnen weten door U allen. Zo zal het moeten zijn in de tijd waarin wij leven, het jaar dat wij tegemoet gaan en dat een jaar vol spanning zal zijn, vereend door ons gezamenlijk doel. En moge dat dan mijn slotwoord zijn: Vol vertrouwen roep ik U op tezamen dat doel te gaan bereiken.

De Voorzitter gaat thans, na deze toch ietwat plechtige overdracht van het fractievoorzitterschap, zo krachtig besloten door het opwekkend woord van de heer Toxopeus, over tot punt 23 van de agenda: Bespreking van het beleid der Kamerfracties.

Het doet spreker bijzonder veel genoegen dat de Kamerfracties practisch voltallig aanwezig zijn.

Als eerste spreker geeft hij het woord aan de heer R. Geraerds (Amstelveen), die betreurt dat het Hoofdbestuur niet is ingegaan op het verzoek van de afdeling Amstelveen om aan de agenda van deze vergadering een speciaal punt toe te voegen: bespreking van een culturele politiek. Nu dit niet mogelijk is gebleken, is de enige mogelijkheid die de afdeling Amstelveen overbleef om bij dit agendapunt enkele vragen te stellen. Dit spijt de afdeling, omdat zij over dit punt graag een algemene uitspraak had gewild zowel van het Hoofdbestuur als van de vergadering, dus van de Partij als totaliteit. En waarom had zij dit graag gewild? Het is een jaar of acht, negen geleden dat spreker als vertegenwoordiger van de afdeling Amsterdam op de algemene vergadering de wens naar voren heeft gebracht om te komen tot een bewuste liberale cultuurpolitiek van de V.V.D. Er was daarvoor niet veel belangstelling, noch bij het bestuur noch bij de fractie als totaliteit noch bij de vergadering. De heer Van Riel, de heer Dettmeijer en mevrouw Fortanier zullen zich hopelijk deze besprekingen nog herinneren als degenen die daar ook wel belangstelling voor hadden. In de loop van de jaren is daaraan niet veel veranderd, maar wij staan nu blijkbaar voor een kentering. Onze Partij zal voor het eerst in het beginselprogramma een culturele paragraaf krijgen, en wij hebben gisterenavond zelfs het historische feit beleefd dat in de rede van de voorzitter van de Tweede Kamerfractie een cultuurpolitiek met name werd genoemd, hetgeen in de geschiedenis van de V.V.D. nog niet is voorgekomen. Waarom tot dusver dit gebrek aan belangstelling? Naar sprekers mening is men van twee verkeerde standpunten uitgegaan: in de eerste plaats dat cultuur een op zichzelfstaand iets is; in de tweede plaats dat een culturele politiek van weinig betekenis is in het beleid van de Partij. Cultuur is geen zelfstandig iets. Huizinga heeft het al genoemd: een harmonisch evenwicht van geestelijke en stoffelijke waarden. En men ziet juist in deze tijd dat er als het ware een huwelijk gesloten wordt tussen de cultuur enerzijds en handel en industrie anderzijds. Zij bedienen zich op verschillende terreinen van zaken die op het terrein van de cultuur liggen, zowel in hun vormgeving, als in hun reclame en in hun verpakkingen. Dat de cultuur niet van belang zou zijn in het politieke beleid van een partij was al evenzeer een onjuist standpunt, omdat juist door de Europese groei en door de ontwikkeling van de wereld steeds meer blijkt dat de cultuur een zeer eigen aangezicht van een volk is, in de naaste toekomst misschien een der belangrijkste aangezichten, zodat het wel eens hier naartoe zou kunnen gaan dat een culturele politiek een der belangrijkste facetten van een politieke partij wordt. Dit ter inleiding van het feit dat de afdeling Amstelveen enige vragen heeft gesteld. Uit wat

spreker zojuist zeide is misschien reeds de conclusie te trekken dat het allerminst de bedoeling is om hier kritiek uit te oefenen op de fracties. De afdeling zou echter graag de Kamerfractie afstand willen zien nemen van de jongste periode van cultuurloosheid - als spreker het zo mag uitdrukken - en een richtingbepaling willen vernemen van de allernieuwste periode, die dan anders zal zijn dan de vorige. De eerste vraag luidt dus: Is de fractie met ons van mening dat de jongste begrotingen voor de culturele zaken een sinds de oorlog gegroeide dirigistische tendens vertonen? Zo neen, is de fractie dan bereid meer dan voorheen naar deze tendenzen te speuren en deze af te wijzen? Zo ja, waarom heeft de fractie dan niet tegen deze begrotingen gestemd?

Het is noodzakelijk dat spreker hieraan een enkel woord toevoegt in verband met de uitdrukking "dirigistische tendenzen". De afdeling bedoelt hiermede de tendenzen die de mogelijkheid hebben geopend om de vrijheid van de kunstenaar in zeer belangrijke mate te beknotten, die de mogelijkheid hebben geopend om een triomf van de middelmaat te creëren en die de mogelijkheid hebben geopend dat bijvoorbeeld - om een voorbeeld te noemen - een jongste rapport van de Federatie van Kunstenaars heeft kunnen vragen of het langzamerhand niet tijd wordt dat de staat de kunst financiert in plaats van subsidieert.

De tweede vraag luidt: Is de fractie bereid in de Kamer een meer doelbewuste liberale cultuurpolitiek te voeren? Zo neen, is zij dan bereid er toe mee te werken dat hierover een discussie op de eerstkomende algemene vergadering wordt gevoerd? Zo ja, waarom is dat tot nu toe niet of zeer ten dele geschied? Miste de fractie hiertoe voldoende ruggesteun in het beginselprogramma, respectievelijk bij de Partij, i.c. het Hoofdbestuur, of waren er wellicht andere redenen?

Ook deze vraag eist nog een kleine toelichting. De afdeling heeft acht en negen jaar geleden gemerkt, dat er enkelen waren, die hier positief tegenover stonden. Intussen is er dus een culturele paragraaf in wording en er is een uitspraak van de juist afgetreden fractievoorzitter, maar dit zal nog niet genoeg zijn om dit project tot volle ontplooiing te brengen. Hiertoe zal tevens nodig zijn de medewerking van de volledige fractie, de medewerking van het volledige bestuur en de medewerking van de volledige vergadering.

De heer Dr. M. W. J. M. Broekmeijer (Voorburg) begint met de vergadering gerust te stellen dat hij niet zo lang als de vorige keer zal spreken. Hij zou er in de eerste plaats de aandacht op willen vestigen dat de heer Porthoine met klem gewezen heeft op de krappe geldmarkt door de te grote overheidsinvesteringen. De regering wil door middel van steun in het particuliere bedrijfsleven binnendringen en nu is het zo verblijdend dat de heer Porthoine er terecht op gewezen heeft in de Kamer, dat er door andere regeringen steun verleend wordt aan scheepsbouw en andere industrieën door fiscale en research-faciliteiten. Spreker gelooft dat juist deze vechtwijze van de heer Porthoine, het aandacht vragen voor de liquiditeitsmoeilijkheden van het middelgroot- en kleinbedrijf, bijzonder belangrijk is, en hij zou vooral de heer Porthoine en de fractie willen vragen om juist dit punt van die liquiditeitsmoeilijkheden voor ons bedrijfsleven zeer goed in de gaten te houden. In dit verband mag hij misschien toch nog wel aan de heer Van Riel vragen of deze ten aanzien van onze nationale economie nog het optimisme huldigt dat hij in Zwolle tot uitdrukking heeft gebracht.

Mevrouw Stoffels-van Haften heeft in de Tweede Kamer gevraagd of het nu wel juist was dat de regering ten aanzien van Rood-China een neutrale houding heeft aangenomen, nl. zich heeft

onthouden van stemming. Aan de andere kant heeft mevrouw Stoffels-van Haften ook gezegd in de Kamer: wij moeten er ook op letten dat dat China komt opzetten. Is het nu wel verstandig om een land als Rood-China, dat zeer agressief is in zijn buitenlandse politiek in de Verenigde Naties te halen; dit zou toch afbreuk kunnen doen aan een gunstige werking van de Verenigde Naties.

Dan zou spreker graag nog iets over de ontwikkelingshulp willen zeggen. Het particuliere bedrijfsleven speelt op het ogenblik een grote rol in de ontwikkeling van de achtergebleven gebieden.

Spreker zou daarom mevrouw Stoffels-van Haften in het bijzonder willen vragen om haar steun hieraan te willen verlenen.

Mevrouw Stoffels-van Haften heeft er op gewezen dat Nederland misschien zich kan richten op bepaalde landen. Spreker gelooft dat dat een zeer juiste opmerking is.

Dan het laatste punt: de NAVO. Generaal De Gaulle probeert aan alle kanten de NAVO te ondermijnen, en dat wordt door ons allen zeer betreurd. Maar er is aan de andere kant nog een West Europese Unie, die voor vijftig jaar is gesloten en waarbij Frankrijk zich verplicht heeft om het toezicht en de leiding over de strijdkrachten van Europa te stellen onder SACEUR.

Spreker zou de fractie in het bijzonder willen vragen er op aan te dringen dat men generaal De Gaulle herinnert aan dit verdrag, waarbij hij beloften heeft gedaan met zeer positieve uitspraken, en dat men probeert via deze gronden niet voor hem opzij te gaan, maar een eensgezind front te vormen in het belang van de NAVO, in het belang van de Westerse defensie.

De heer A.F. Bakhoven (Voorburg) zou enkele vragen willen stellen over het defensiebeleid. In de Tweede Kamer heeft de heer Couzy aan de hand van een analyse van de Nederlandse NATO-taak geconcludeerd dat er een andere verdeling van de defensiegelden moet komen. Hij heeft gesteld dat het noodzakelijk is dat meer prioriteit verleend moet worden aan investeringen voor land- en luchtmacht, dus minder voor de marine. Hij heeft deze gedachten neergelegd in een amendement over het door atoomkracht voortgestuwde droomschip van de marine. Tot zover kan spreker volledig instemmen met het beleid van de heer Couzy. Minder duidelijk is hem wat daarop volgde. De heer Couzy heeft namelijk het amendement ingetrokken. In de pers zijn voor dat intrekken twee motieven gegeven. Het eerste motief is geweest dat de heer Couzy te weinig steun zou vinden bij de andere fracties in de Tweede Kamer. Dat vindt spreker een zeer zwak argument voor een oppositiepartij. Nog onduidelijker is hem waarom dan de heer Couzy niet tegen dit punt in de begroting heeft gestemd. Een tweede reden die in de pers wordt gegeven is dat niet de hele V.V.D.-fractie achter hem zou staan. Wanneer dit zo is zou spreker willen vragen wat de motieven zijn van de leden, die daar niet achter staan.

Tenslotte zou spreker bij dit punt de heer Van Riel nog willen verzoeken in de Eerste Kamer, wanneer deze begroting aan de orde komt, een duidelijker V.V.D.-standpunt in te nemen.

Een tweede punt waarover spreker een vraag zou willen stellen is het stemrecht. Er zijn twee categorieën waarvoor het stemrecht beperkt is. Dat is ten eerste de categorie van burgers en militaire ambtenaren in het buitenland, waarover de heer Couzy in de Kamer al eens een vraag heeft gesteld. Hij heeft nooit een duidelijk antwoord op die vraag gehad. Spreker zou de heer Van Riel willen vragen of hij er bij de minister op wil aandringen dat vóór de Kamerverkiezingen deze kwestie geregeld is.

Ben tweede categorie militairen die niet aan een verkiezing kan deelnemen zijn de dienstplichtige militairen, die buiten hun woonplaats gelegerd zijn. Spreker heeft niet begrepen waarom de

fractie geen stelling heeft genomen om te bewerkstelligen dat de dienstplichtige militairen hun stem op normale wijze kunnen uitbrengen.

De heer R.M. Marcuse (Zaandam) spreekt in de eerste plaats een woord van waardering voor het vele werk dat de Kamerleden verrichten. Men vergeet wel eens dat zij behalve hun parlementaire werkzaamheden, al druk genoeg, nog vele andere zaken te verrichten hebben; hun particuliere werkzaamheden, de werkzaamheden als Partijlid, de vele spreekbeurten, de correspondentie, enzovoorts.

In de tweede plaats wil spreker zijn waardering uitspreken voor het plan-Joekes als initiatief, ondanks het feit dat het niet altijd even handig lijkt te worden uitgedragen. Men moet het niet laten uitgroeien tot een partijdoctrine. - Er blijven natuurlijk altijd wel wat wensen over. In dit verband meent spreker dat de fractie wat meer actieve vragen moet gaan stellen, zich wat actiever moet gaan tonen: interpellaties, werkbezoeken, - hij denkt hierbij uiteraard aan Zuid-Limburg -. Hij is overigens blij dat de Tweede Kamerfractie niet is bezweken voor het bevel van De Telegraaf om vragen te stellen over "Zo is het ...". Wat dit betreft heeft de Partij wel eens droeviger tijden beleefd. Ga zo voort op deze weg, aldus spreker, gedachtig aan het dappere woord van Professor Oud, vier jaar geleden vlak voor de verkiezingen uitgesproken, dat De Telegraaf een gevaar is voor de democratie.

Dan vraagt spreker zich af waarom men het aan de P.v.d.A. heeft overgelaten om een vraag te stellen over de geruchten over verplichte en schriftelijk gecontroleerde schenkingsacties in kazernes.

Verder is daar de kwestie van de BVD; die komt binnenkort weer aan de orde. Daar kan niets gebeuren of er komt weer een verhaal; men laat rapporten slingeren, men schijnt op een merkwaardige en onverantwoorde wijze te werk te gaan langzamerhand. Spreker doet een beroep op de fractie om deze zaak eens grondig te gaan uitdiepen, en niet ook op dit punt weer het initiatief te laten aan de P.v.d.A. Juist de kwestie van de BVD raakt een terrein dat ons liberalen zeer ter harte zou moeten gaan. Hierbij zal men allicht niet moeten aarzelen om de positie van de heer Smallenbroek eens goed uit te diepen, de heer Smallenbroek die zelfs niet in de schaduw kan staan van zijn voorganger. Voor de heer Smallenbroek geldt nu langzamerhand wel het grote gezegde van Churchill over de heer Attlee; er komt een lege auto voorrijden voor nummer 10 Downingstreet en wie stapt eruit? Dat is de heer Attlee.

De heer Drs. A. van Boven ('s-Gravenhage) wil even heel kort aandacht vragen voor een zaak, die het bestuur in 's-Gravenhage niet zo belangrijk voorkwam, maar die toch door enkele leden van de Haagse afdeling naar voren is gebracht. Spreker acht het dus zijn plicht deze zaak hier te berde te brengen. Enkele leden van de Haagse afdeling hebben zich op de laatste algemene ledenvergadering verontrust getoond over het feit dat er van de zijde van onze fractie niet was gereageerd op de jongste uitzending van "Zo is het toevallig ook nog eens een keer", en op het feit dat de heer Rengelink zich heeft onttrokken aan de leiding van de radio- en televisie-uitzendingen rondom het huwelijk van onze Kroonprinses. Zij vroegen zich af waarom dit niet op dezelfde wijze was aangepakt zoals de heer Visser met zijn vragen de "postzegel van Suurhoff" in de belangstelling had gebracht. Bovendien vroegen deze leden zich af of er tegen "Zo is het ..." niet eens moest worden opgetreden. Spreker heeft toen geprobeerd daarop al bij voorbaat te antwoorden, en betoogd dat hier sprake was van twee totaal verschillende kwesties. Ten aanzien van die postzegelaffaire ging het om een aperte beleidsfout van de minister, en het is nu eenmaal de taak van de oppositie om daarop

duidelijk te wijzen. Dat is dan ook door de vragen van de heer Visser geschied. Ten aanzien van "Zo is het ..." en de kwestie rond de heer Rengelink ligt dat geheel anders. Dat gaat niet rechtstreeks om het beleid van de minister, maar om de NTS, en het interne bestuursbeleid van de NTS onttrekt zich dacht spreker volkomen aan het oordeel van de Kamers. In het geval Rengelink valt dus naar sprekers mening weinig steekhoudends te zeggen. Voorts dacht spreker dat het volstrekt onjuist is om censuur te willen toepassen op enigerlei publiciteitsmedium, en dat het met name voor een liberale partij bijzonder gevaarlijk is om het woord censuur of verbod zelfs maar in de mond te nemen. Bovendien meent hij dat wie zich ergert aan deze wel vaak smakeloze, normloze en van weinig innerlijke beschaving getuigende uitzendingen, er beter aan doet om de knop van zijn televisietoestel om te draaien, en er geen aandacht aan te besteden, want wie dat wel doet doet namelijk precies wat de makers van het programma wensen. Het Haagse bestuur zou er dus liever geen woorden meer aan vuil willen maken, maar acht het toch zijn plicht om de vraag van bovengenoemde leden aan de fractie voor te leggen; misschien dat het antwoord van de fractie nog enigszins verdere duidelijkheid kan geven.

De heer A.J.B. Hubert (Rotterdam) stelt voorop dat hij niet namens zijn afdeling spreekt, want het punt dat hij aan de orde stelt is te nieuw dan dat het op de afdelingsvergadering besproken kon worden. Het gaat namelijk over de noodwet numerus clausus voor de medische faculteit, die een dag of tien geleden bij de Tweede Kamer is ingediend. Over deze noodwet is inmiddels grote onrust en hitsigheid ontstaan bij de Nederlandse studenten; spreker merkt dat dagelijks als lid van de Rotterdamse Studenten Raad. Het is niet plezierig dat iets dergelijks is gebeurd. Bovendien acht spreker deze wet in hoge mate onliberaal. Studievrijheid is natuurlijk ook een vrijheid in gebondenheid en als liberalen zullen wij moeten pleiten voor de vrijheid met gelijke kansen. Hij zou daarom de Kamerfractie willen vragen om hierover enige kritische woorden te zeggen, en waar mogelijk tegen te stemmen. Het is niet makkelijk om zonder meer te zeggen: tegenstemmen, als men geen alternatief heeft. Spreker gelooft dat er in dit geval beslist wel een alternatief is; dat is namelijk dat men kan onderzoeken of doen onderzoeken of het mogelijk is om een gedeelte van de studenten die overblijven in het buitenland te doen studeren. Er is binnen de EEG een ruime hoeveelheid medische faculteiten, neemt spreker aan. Mogelijk zou men een toelage-buitenland kunnen geven om de fout die men heeft gemaakt door te weinig medische faculteiten in te richten goed te maken. Er zijn daaraan bovendien nog enige voordelen verbonden: men krijgt meteen de noodzaak om eindelijk eens te komen tot een onderlinge erkenning van tentamens en diploma's. Bovendien krijgt men op deze manier in Nederland ruimer denkende academici met buitenlandse ervaring.

De heer Jhr.Mr.G.O.J.van Tets (Rotterdam) memoreert hoe in de laatste alg.vergadering te Zwolle de heer Geertsema in het vooruitzicht heeft gesteld dat zijn fractie een loyale en krachtige oppositie zou voeren. Vandaag wordt beoordeeld wat daarvan terecht is gekomen, en nu moet het spreker van het hart dat in de interventies die hij tot nu toe heeft gehoord toch maar weinig is doorgeklonken van de grote waardering die velen in den lande en zeker ook in de afdeling Rotterdam, hebben gehad voor de door de fractie gelanceerde tegenbegroting, gepresenteerd door de heer Joekes. Het is misschien de Nederlandse behoefte aan kritiek, en de grote in onze kring kennelijk altijd aanwezige neiging om elke kritiek ook terstond te uiten - ook al is het een détailkritiek - die ertoe heeft geleid dat wellicht meer aandacht is gevallen op de tekortkomingen in détail dan

op de grote positieve waardering die de algemene gedachte zelf in onze kring en ook daarbuiten heeft ontmoet. Natuurlijk waren er onvolmaaktheden. Natuurlijk kan men de vraag stellen, en die vraag stelt spreker dan ook, of het zinvol was dat, nadat de belastingverhogingen waren aangenomen - want daar ging het immers om, om duidelijk te maken dat de lastenverzwaring voor het volk kon worden voorkomen zonder essentiële zaken aan te tasten - de fractie is voortgegaan zich in détail op te stellen tegenover alle afzonderlijke begrotingshoofdstukken. Dat leek principieel wel juist, maar het is de vraag of het een nuttig effect heeft gehad of eerder averechts werkte doordat het een vexatoire indruk maakte. Spreker zou daarom aan de fractie willen vragen of deze van de hele actie nog eens de balans zou willen opmaken en met zich zelf te rade zou willen gaan welke lessen daaruit getrokken kunnen worden. Nogmaals, ook deze suggestieve vraag doet aan de zeer bijzondere waardering van de afdeling Rotterdam voor de gedachte zelf niets af. Spreker zou voorts de vraag willen stellen hoe geoordeeld moet worden over het oppositie voeren door de fractie in het algemeen. De afdeling Rotterdam had graag gezien dat wat meer zouden zijn onderstreept typisch liberale wensen en standpunten. Te weinig ziet men naast de namen van de heer Oele en mevrouw Singer-Dekker de namen van onze vertegenwoordigers in de krant verschijnen, en dat lijkt toch wel belangrijk, omdat daardoor voor de kiezers kan blijken welke zaken wij eigenlijk voorstaan. Het lijkt belangrijk juist omdat daarover nog zoveel misverstand bestaat. De afdeling Rotterdam meent dat in dit opzicht enkele kansen zijn gemist. Spreker wil hier slechts één zo'n actueel punt aanroeren. Het had typisch op de weg van een liberaal volksvertegenwoordiger gelegen om een kritische vraag te stellen over het stemmen bij volmacht bij de Statenverkiezingen door dienstplichtige militairen. Zelfs had de naam van de V.V.D. daarin kunnen worden verweven, daar het uit een oogpunt van vrijheid zowel als uit een oogpunt van democratie minder juist lijkt dat men er indirect toe wordt gedwongen bij volmacht te stemmen. Wat gebeurt er nu wanneer een militair zou voldoen aan zijn wettelijke opkomstverplichting en een appel verzuimt? Er kunnen vele goede redenen zijn waarom zoiets technisch bezwaarlijk is of zelfs niet mogelijk, maar dat neemt niet weg dat van liberale kant blijk had moeten worden gegeven, hoe onze instelling hiertegenover is. De afdeling Rotterdam heeft het dan ook betreurd dat het uiteindelijk de heer Wierda was die deze vraag heeft gesteld en niet een V.V.D.-er. Spreker zal stellig de democratische gezindheid van de heer Wierda en de zijnen niet in twijfel trekken, maar ten aanzien van hun vrijheidsbegrip meent spreker toch dat dit minder diep steekt dan het onze. Natuurlijk is het nuttig indien onze volksvertegenwoordigers, en met name de vandaag zoveel besproken specialisten, van de bewindslieden en dan met name van de bewindslieden/vakgenoten desgewenst antwoord op hun vragen kunnen krijgen in de koffiekamer dank zij een persoonlijk goede verstandhouding met de minister van defensie of de minister van landbouw of de minister van cultuur en maatschappelijk werk, maar indien het gaat om een principiële liberale zaak ligt het naar de mening van de afdeling Rotterdam op de weg van de liberale fractie een dergelijke vraag in het openbaar te stellen. Geen minister zal dit een vertegenwoordiger van een zo loyale oppositie kwalijk nemen.

Mevrouw Mr. W. J. Bakker-Weesing (Amsterdam) was erg blij dat twee eminente ministers weer terugkwamen in de Kamer, al konden zij nu helaas hun ministerieel beleid niet voortzetten. Eveneens wil zij graag haar bewondering uitdrukken voor de heer Geertsema, die op zo'n eerlijke, loyale en voortreffelijke

wijze de fractie tot nu toe heeft geleid. Wat haar vooral trof is het feit dat hij dat wijze gezegde in toepassing bracht: In de beperking kent men de meester. Het verdient waarlijk hulde dat hij naast zijn andere, volledige dagtaak - die van Burge-meester - ook deze taak van fractievoorzitter zo voortreffelijk heeft vervuld. Spreekster vraagt zich dan ook af hoeveel hij in de laatste jaren heeft geslapen; dat zal wel niet zo veel zijn. Zij neemt aan dat de overbelasting van de heer Geertsema dan ook niet van het laatste jaar is, maar dat die er van het begin af aan is geweest.

En nu komt zij eigenlijk tot de vraag die zij zou willen stellen. Gelukkig was het in september al mogelijk dat de heren Witteveen en Toxopeus terugkeerden in de Kamer. Men heeft hun licht zo glanzend zien stralen op de ministerszetel; spreekster vraagt zich af waarom dat licht zo lang onder de korenmaat gebleven is, tot op dit ogenblik. Nu is dit een retorische vraag, want de achtergrond kent zij heel goed. Dat is namelijk de kwestie van het parlementaire fatsoen en de doelmatigheid. Zij geeft toe dat het een onwaardige vertoning zou zijn wanneer een minister, die een beleid heeft opgezet - een beleid dat vaak het resultaat is van compromissen - en dan door een of andere reden niet in staat is dit beleid te effectueren, als Kamerlid zijn eigen beleid vanuit een andere hoek zou gaan zien en daarop kritiek zou gaan uitoefenen. Dat zou tegenover zijn opvolger, die een andere politieke richting is toegedaan, een onbehoorlijke houding zijn. Dit speelt echter slechts bij de continuering van zijn eigen beleid. Na de Tronrede, en ook na hetgeen de heer Toxopeus hier vanmiddag zelf heeft gezegd, kan men toch moeilijk zeggen dat met name de Partij van de Arbeid bezig is ons beleid te continueren. Er is hier sprake van een wezenlijke ombuiging, van een wijziging, ja, van een dwars tegen ons ingaan. Is het nu parlementair onfatsoenlijk of unfair om tegen dit beleid in te gaan, ook al heeft men het tevoren als minister op dezelfde zetel gezeten? Als spreekster een voorbeeld mag geven: het plan van de heer Joekes was best en constructief, daar had de gehele Partij lof voor, maar zou het, als de heer Witteveen met dit plan was gekomen en het zelf had verdedigd, niet nog beter zijn geweest? Op het gebied van de financiën is de heer Witteveen de specialist bij uitstek. Moet dit nu verborgen blijven tot het "parlementair fatsoen" het toelaat? Engeland is voor ons altijd het democratisch land bij uitstek, het land van het parlementair fatsoen, het land van het fair play. Toch zijn daar de ministers zelf lid van het parlement. Spreekster weet wel dat dit door het kiesstelsel hier niet mogelijk is, maar men kan hieruit toch wel constateren dat het principieel bepaald geen unfair play is. In dit opzicht bevindt spreekster zich overigens in goed gezelschap, want ook onze ere-voorzitter, Professor Oud, stelt zich op het standpunt dat een ex-minister niet een jaar hoeft te wachten alvorens zijn mening duidelijk kenbaar te maken of zijn stem te laten horen. Men vindt dit o.a. in het boek van Prof. Oud: "Het constitutioneel recht van het Koninkrijk der Nederlanden".

De angst voor een precedent behoeft men niet te koesteren, zolang men maar duidelijk stelt dat het beleid van het huidige kabinet strijdig is met dat van het vorige. Het op de achtergrond blijven van onze ministers acht spreekster veeleer een kwestie van hoffelijkheid dan van parlementair fatsoen. Die hoffelijkheid vindt zij erg mooi, maar daardoor heeft onze Tweede Kamerfractie op tal van belangrijke punten haar licht toch wel al te zeer onder de korenmaat gehouden. Dat acht spreekster niet in het belang van het Nederlandse volk en van de V.V.D.

De heer Mr. W. J. Geertsema is in de eerste plaats de heer Marcuse zeer dankbaar voor de vriendelijke woorden die hij heeft

gewijd aan de energie van de Kamerleden. Hij heeft daaraan toegevoegd dat naar zijn mening er meer vragen moeten worden gesteld, meer interpellaties moeten worden gehouden, meer werkbezoeken moeten worden afgelegd, enz. Ook de heer Van Tets heeft gesproken over het stellen van vragen. Spreker heeft hierover een zeer positieve mening. Hij gelooft dat wanneer ook maar in een enkel opzicht een lid van de Tweede Kamerfractie van de V.V.D. van mening is dat het beleid van een minister onduidelijk is of dat er iets verkeerd is gebeurd, hij de plicht heeft daarover onmiddellijk vragen te stellen. Maar hij gelooft niet dat het tot de taak van een oppositiepartij behoort om naar de volstrekt bekende weg te vragen. Geen minister neemt het een Kamerlid kwalijk wanneer hij vragen stelt, maar men mag het vragenrecht ook niet laten ontgaaan door alleen maar ter wille van een zeker politiek gewin de minister naar de bekende weg te gaan vragen en vele ambtenaren aan het werk te zetten voor de beantwoording van dergelijke vragen. Als wij aandringen op efficiëncy - en dat doen wij - dan moeten wij geen overbodige vragen gaan stellen, maar goede vragen die opheldering kunnen geven, ook opheldering over de liberale denkbeelden. Spreker twijfelt er niet aan dat de heer Foxopous dit beleid zal voortzetten. Hetzelfde geldt voor het houden van interpellaties, en ten aanzien van de werkbezoeken zou spreker er met nadruk op willen wijzen dat op dezelfde dag dat de heer Den Uyl zijn plan voor Zuid-Limburg in de openbaarheid bracht de heren Joekes en Porthéine in Zuid-Limburg aanwezig waren om zich ter plaatse van de toestand op de hoogte te stellen; dat een paar dagen nadat de moeilijkheden in Deventer bekend waren geworden, de heer Joekes zich persoonlijk in Deventer op de hoogte heeft gesteld van wat zich daar had afgespeeld en van datgene wat in de toekomst zou moeten gebeuren. Het verschil is dat de fractie die werkbezoeken - als men ze zo wil noemen - ziet als bezoeken die ertoe moeten bijdragen dat de leden van de fractie een volledig inzicht krijgen in datgene wat zich ter plaatse voordoet, en dat zij deze activiteiten niet ziet als middelen tot het maken van, spreker moet zeggen, goedkope politieke propaganda. Spreker hoopt diegenen die menen dat de fractie zich niet ter plaatse op de hoogte stelt met deze twee voorbeelden ervan te hebben overtuigd dat zulks wel het geval is. De heer Broekmeijer heeft het beleid van de heer Porthéine onderstreept. Spreker is hem daarvoor dankbaar. Hij kan de heer Broekmeijer de verzekering geven dat niet alleen de heer Porthéine, maar de gehele fractie zich bij voortdurende zal inzetten voor de belangen van de particuliere ondernemingen, natuurlijk voor zover dit past in het algemeen belang. Een korte opmerking ten aanzien van de heer Bakhoven over het stemmen van Nederlanders in het buitenland. Spreker heeft deze zaak al verscheidene jaren geleden zelf aangesneden, zowel bij de begroting van het departement van buitenlandse zaken, omdat deze kwestie natuurlijk ook betrekking heeft op de Nederlandse diplomaten die zich in het buitenland bevinden, als bij de begroting van binnenlandse zaken. Hij heeft de toezegging gekregen van de minister van binnenlandse zaken dat hierover advies aan de kiesraad zal worden gevraagd. Er is bij de begroting van binnenlandse zaken al meegedeeld dat de kiesraad in ieder geval positief staat ten opzichte van functionarissen die in het buitenland wonen; dat de kiesraad van mening is dat het voor gewone Nederlanders, dus niet in een overheidsfunctie, waarschijnlijk niet te organiseren is, maar dat ten aanzien van diegenen die uit hoofde van een overheidsfunctie verplicht in het buitenland zijn binnenkort een voorstel van de minister is te verwachten dat inderdaad deze mogelijkheid in de kieswet wordt geopend.

De heer Van Riel heeft op zich genomen de opmerking van de heer Marcuse te beantwoorden ten aanzien van de BVD. Voorts heeft de heer Marcuse gezegd: de positie van de heer Smallegenbroek moet eens uitgediept worden. Spreker dacht dat ook andere ministers wel moeilijkheden hadden gehad met de voorlichting van het parlement. Het zou misschien aardig zijn wanneer de heer Vondeling, die zich destijds zo heeft ingespannen om mee te delen welke ministers in het kabinet zwak waren, nu nog eens op diezelfde vraag zijn huidige visie zou willen geven. Dan dankt spreker vooral de heer Van Tets zeer voor zijn bijdrage aan deze discussie, waarin hij nog eens waardering heeft geuit voor het plan-Jockes. De fractie wist dat dit plan veel kritiek zou oogsten, maar voor een goede oppositie-voering was het noodzakelijk om met concrete voorstellen te komen. Die voorstellen, die verdere lastenverzwaring voor de bevolking met zich mee zouden brengen heeft de fractie echter laten rusten, toen deze lastenverzwaring in een andere vorm tegen haar wil door de meerderheid van de Kamer was aanvaard. De fractie is uitsluitend op die punten doorgestaan waarmede zij inderdaad van een andere opvatting over het regeringsbeleid kon doen blijken dan door het kabinet-Cals wordt gepresenteerd. Tenslotte zegt spreker dank aan mevrouw Bakker, niet alleen voor haar woorden van lof aan zijn adres, maar ook voor het feit dat zij hem in de gelegenheid stelt nog eens te belichten waarom inderdaad is afgesproken dat de oud-ministers die de fractie waren komen versterken in het algemeen niet onmiddellijk aan de discussie zouden deelnemen. Spreker zegt met nadruk "in het algemeen", want de heer Witteveen heeft bij voorbeeld wel deelgenomen aan discussies op het terrein van het wetenschappelijk onderwijs en van de woningbouw. Spreker weet dat Professor Oud op een ander standpunt staat. Hij weet ook dat bij voorbeeld de Partij van de Arbeid op een ander standpunt staat. Hij herinnert eraan dat de eerste die een interpellatie tegen het kabinet-De Quay hield destijds de oud-minister Suurhoff was, enkele weken na zijn aftreden als minister. De V.V.D.-fractie vindt dat niet gelukkig, en zij gelooft dat ook de praktijk bewezen heeft dat dat niet gelukkig is. Spreker zou daarvan één voorbeeld willen noemen: toen op een gegeven moment de heer Witteveen in de zaak van het woningbouwbeleid een bepaalde interventie deed, kwam vanachter de ministertafel de opmerking dat de heer Witteveen toch destijds in het kabinet over die zaken heel anders had gesproken. Het was niet waar, maar daarmee ziet men toch de heel onaangename soort discussies, die zich kunnen ontwikkelen tussen een nieuw kabinet en Kamerleden - oud-ministers. Het grote verschil met Engeland is dat daar het hele kabinet aftreedt en ministers van een andere politieke partij aan het bewind komen. Daarom kunnen dat soort discussies zich in Engeland niet voordoen. Juist gezien het feit dat Nederland een heel ander systeem heeft gelooft spreker dat het goed is dat onze fractie deze norm, die inderdaad niet meer is dan een fatsoensnorm, heeft gehandhaafd.

Mevrouw Mr. J.M. Stoffels-van Haften wil in de eerste plaats de heer Broekmeijer antwoorden op zijn vraag waarom zij er nog altijd voor pleit dat de zetel van China in de Verenigde Naties wordt ingenomen door Rood-China. Wanneer de heer Broekmeijer de Handelingen van de Tweede Kamer van vorige jaren vergelijkt met die van dit jaar, zal hij zien dat spreekster deze kwestie dit jaar iets genuanceerder heeft benaderd, want zij heeft dit jaar gezegd: ik begrijp wel de onthouding van Nederland bij de stemming in de Verenigde Naties, omdat Rood-China het iedereen zo langzamerhand toch wel moeilijk maakt om zijn stem pro te geven. Toch gelooft spreekster nog altijd dat het een onwerkelijke toestand is dat men in de Verenigde

Naties praat over kernwapens, over ontwapening, over de kwestie Vietnam, terwijl een van de belangrijkste machten achter de schermen daarbij niet aanwezig is. Het is natuurlijk duidelijk dat wanneer de zetel van China bezet zou worden door Rood-China, tegelijkertijd een oplossing zou moeten worden gevonden dat Taiwan lid van de Verenigde Naties mag blijven, en dat is op het ogenblik een breekpunt.

Het doet spreekster genoegen dat de heer Broekmeijer en zij het vandaag eens zijn over de ontwikkelingshulp. Zij heeft zich er mede akkoord verklaard dat de minister voor ontwikkelingshulp geld beschikbaar wilde stellen om te preïnvesteren voor het bedrijfsleven, zodat het bedrijfsleven daarop gemakkelijk zou kunnen aansluiten. De heer Broekmeijer zegt: wat doet de heer Bot nu met dit geld, daarover heeft hij zich niet zo erg duidelijk uitgesproken. Het komt spreekster voor dat het de bedoeling is om een aparte stichting in het leven te roepen, en dat door bedrijfsleven en overheid gezamenlijk zal worden overlegd waar deze preïnvesteringsen het nuttigst zouden kunnen zijn, opdat ook ons particuliere bedrijfsleven daarop het beste kan aansluiten. Wanneer spreekster in het algemeen gesproken dus een aantal kritiekpunten op het ontwikkelingshulpbeleid van de heer Bot heeft laten horen, dan was dat in de eerste plaats omdat zij vond dat hij wel bijzonder veel nieuwigheden in verband met ontwikkelingshulp aan het uitvinden was, namelijk dat de ontwikkelingshulp structureel in het hele Nederlandse overheidsbeleid aanwezig moest zijn en dat er meerjarige planning moest zijn. Spreekster vond dat allemaal nogal dure woorden, maar het is aan de andere kant ook zo dat zij zelf gezegd heeft dat wij met die preïnvesteringsen voor het bedrijfsleven moeten oppassen, omdat gebleken is dat vorig jaar bij lange na datgene wat de Nederlandse overheid had uitgetrokken niet was opgehaald. Het kwam spreekster dus ook juist voor, zeker in het kader van het al zo veel besproken plan-Joekes, dat ook bij de verhoging van de uitgaven en de begroting voor de ontwikkelingshulp voor een beetje temporisering werd gepleit. Tenslotte heeft de heer Broekmeijer spreekster eigenlijk een opdracht gegeven en gezegd: President De Gaulle is nu wel bezig dat NATO-verdrag uit te hollen, hij kan daar uitlopen in 1969, maar wij hebben gelukkig achter de schermen nog het verdrag van de West-Europese Unie, gesloten voor vijftig jaar, en daar zal dus ook de president van Frankrijk zich aan moeten houden. Nu is het in de loop van de jaren al wel gebleken dat wij allemaal de neiging hebben om op moeilijke ogenblikken ons te herinneren dat we een WEU-verdrag hebben. We hebben dat een paar jaar geleden gedaan, toen de toetreding van Engeland tot de EEG door de Franse president onmogelijk was gemaakt. Toen hebben we gezegd: dat WEU-verdrag, waarin dus de Zes en Engeland zitten, kunnen we nu zo mooi gebruiken om althans het contact en het gesprek tussen de Zes en Engeland tot stand te brengen en ook in stand te houden. Dat is enigszins gelukt, maar de ervaring heeft wel geleerd dat ook wat de defensieproblemen betreft - de heer Broekmeijer zal het beter weten dan spreekster - die WEU tot nu toe niet zo erg goed werkt, en dat toch eigenlijk alles wat de WEU zou kunnen doen of willen doen overgeheveld werd en is naar de NATO. Wanneer de heer Broekmeijer nu zegt dat president De Gaulle niet uit de WEU kan wandelen, dat hij in een protocol bij het WEU-verdrag het bestaan van SACEUR heeft erkend, dat wij hem daaraan nu maar moeten zien te houden, dan zal dat in theorie natuurlijk wel kunnen, maar wanneer De Gaulle de Nato niet meer erkent, doch nog wel een soort geïntegreerd hoofdkwartier zou willen hebben, dan zou dat in de praktijk een Europees geïntegreerd hoofdkwartier kunnen worden, en dan gaan we toch een weg op die wij, die ons een Westerse alliantie voorstellen, een bondgenootschap met de Verenigde Staten, niet zouden willen.

Sprekster is echter met de heer Broekmeijer eens dat de WBU op het ogenblik natuurlijk best gebruikt kan worden om te proberen De Gaulle tot redelijkheid te brengen. Voorzover de heer Luns dit zelf nog niet bedacht zou hebben, zal ook van onze kant in deze richting ons best gedaan worden.

De heer J.H. Couzy zou op de eerste vraag van de heer Bakhoven willen zeggen dat zijn analyse over de taak van de verschillende krijgsmachtdelen niet door allen in de Partij of in de beide fracties wordt gedeeld. Zijn analyse houdt in dat er een taakverdeling zal zijn waarbij in de naaste toekomst nog geen nucleair voortgestuwde onderzeeboten noodzakelijk zullen zijn. Op grond daarvan had spreker dat amendement ingediend, maar het bleek hem - hij ging op onderzoek uit, omdat hij als eerste zou moeten repliceren en zijn standpunt dus nader zou moeten adstrueren - dat geen van de andere woordvoerders hier enige steun zou verlenen. Ongeacht nu hoe de stemming zou zijn verlopen meent spreker dat hij, alleen gesteund door de vertegenwoordigers van de CPN en de PSP, dit amendement dan beter kon intrekken, aangezien hij niet in dit gezelschap zijn amendement wenste te handhaven. Dat hij niet tegen het betreffelijke punt heeft gestemd komt in de eerste plaats al, omdat hij zich daarmee in de groep zou scharen die elk jaar tegen elk punt uit de begroting stemt waarin het woord "nucleair" voorkomt. Ook dit leek hem nu niet bepaald het gezelschap waarin hij zich zou moeten begeven.

De tweede vraag gaat over het stemmen van dienstplichtigen bij volmacht. Daarop sluit meteen aan de vraag van de heer Van Tets uit Rotterdam. Het was zo dat blijkbaar de P.v.d.A. het eerste over deze regeling was geïnformeerd, want haar woordvoerder heeft spreker zelf gezegd dat hij deze vragen had ingediend. Wanneer er vragen over een zelfde punt worden ingediend, dan beslist de voorzitter van de Kamer dat de eerst ingediende voorrang krijgen; de later ingediende komen dus niet meer aan bod. Daardoor was het voor spreker niet meer mogelijk over dit punt vragen in te dienen.

De beantwoording door de minister heeft de vragensteller blijkbaar volkomen bevredigd, want de enige vraag die daarop is gevolgd is, of de militairen die in de gelegenheid zouden worden gesteld om de stemplicht in hun woonplaats uit te oefenen vrij vervoer zouden kunnen krijgen. Nu is deze regeling grotendeels gebaseerd op praktische overwegingen. Die overwegingen zijn dan dat in de eerste plaats het aantal natuurlijk belangrijk is toegenomen, maar bovendien dat men iemand uit Schiermonnikoog die in Ossendrecht verblijft nauwelijks in één dag heen en weer kan laten gaan om daar zijn stem uit te brengen. De regeling hield verder in dat degenen die in een standplaats zijn, gewoon hun stem in hun stand- en woonplaats zullen kunnen uitbrengen en daartoe in de gelegenheid worden gesteld. Men heeft de commandanten dus ook laten weten dat men er met zijn programma rekening mee moet houden dat op deze dag die militairen in de gelegenheid kunnen worden gesteld hun stem uit te brengen. Wel is bepaald dat personeel, dat niet in de standplaats woont en dus bij volmacht zou moeten gaan stemmen, wanneer het wordt overgeplaatst na de termijn waarbinnen die volmacht moet worden aangevraagd, dan in de gelegenheid moet worden gesteld zijn stem in zijn woonplaats uit te brengen.

Dan rest spreker nog het vraagje van de heer Marcuse waarom geen vragen over de inzameling in de kazerne zijn gesteld. Dit komt enigszins op hetzelfde neer. Met de informatie die men op een gegeven moment krijgt moet men zorgen dat men er het eerst bij is, en het gebeurt nu eenmaal wel dat anderen, ook al omdat zij dikwijls in Den Haag zelf wonen en de vragen onmiddellijk ter Griffie kunnen deponeren, er daardoor eerder bij zijn. Maar spreker geeft de verzekering dat hij alert blijft.

De heer Prof. Dr. H. J. Witteveen wil in het kort iets zeggen over het moeilijke probleem van de numerus clausus, waarover de heer Hubert enkele vragen heeft gesteld. Een moeilijk probleem, dat in zoverre ook anders ligt dan allerlei andere kwesties die hier aan de orde zijn gesteld, omdat het wetsontwerp nu juist is ingediend en de Kamerfractie zich daarmee nog moet gaan bezighouden, daarover onderling nog moet gaan spreken. Het gaat hier dus niet om het beleid van de fractie in het verleden, maar om het beleid dat nog komen moet. Spreker zal dus volstaan met enkele overwegingen te geven die bij de bepaling van het oordeel der fractie een rol zullen moeten spelen. Daarbij zou hij nog een prealabele opmerking willen maken over de uitspraak van de heer Hubert dat in het verleden de fout is gemaakt dat te weinig medische faculteiten zijn opgericht. Hij gelooft dat dat in zoverre toch niet een billijk verwijt is, omdat nog maar heel kort geleden de prognoses ten aanzien van de behoefte aan artsen er op wezen dat er een overschot aan medici zou dreigen te ontstaan en dat niet lang geleden ook de aantallen studenten in de medicijnen niet zo bijzonder sterk toenamen. Het is de nog niet zolang geleden gepubliceerde nieuwe prognose inzake de behoefte aan artsen die daarop een ander licht heeft geworpen; het is ook de bijzonder grote toename van de eerstejaars in de medicijnen van de laatste jaren, die tot grote problemen voor de medische faculteiten heeft geleid.

De heer Hubert heeft over het probleem op genuanceerde en verstandige wijze gesproken; spreker kan met zijn benadering in grote trekken meevoelen. Natuurlijk zullen wij allen als liberalen een numerus clausus voelen als een ernstige ingreep in de vrijheid, en spreker gelooft dat de heer Hubert het juist stelt als hij zegt: "zo mogelijk moeten wij daar tegen zijn". Maar "zo mogelijk" hangt er maar van af in hoeverre een alternatief is aan te wijzen waarbij de opleiding van de toekomstige artsen niet in gevaar komt. Het is immers wel van bijzonder groot belang dat de opleiding aan de eisen blijft voldoen. Wij vertrouwen allen onze gezondheid aan onze arts toe, daar moeten wij op kunnen vertrouwen. Wij zullen dus moeten zoeken naar alternatieven. De heer Hubert heeft de suggestie gedaan dat wij misschien mogelijkheden zouden kunnen scheppen voor studenten om naar buitenlandse universiteiten te gaan. Spreker gelooft dat die gedachte zeker overweging verdient. De uitvoering daarvan zal waarschijnlijk ook wel op moeilijkheden stuiten. Een moeilijkheid daarbij is bij voorbeeld wel dat wij zelf nu juist, gezien de moeilijkheden die zich voordoen, de toelating van buitenlandse studenten hier ook hebben beperkt. Maar het moet worden nagegaan.

Spreker gelooft ook dat in andere richtingen alternatieven moeten worden gezocht, in een richting waarheen wij ook al hebben gewezen bij onze voorstellen om investeringen voor het wetenschappelijk onderwijs in het algemeen minder sterk te doen stijgen dan nu is voorgesteld. Wij hebben toen gesteld: er moet komen een verkorting van de studieduur en ook moet ernaar gestreefd worden om de gebouwen, de bijzonder kostbare installaties voor het wetenschappelijk onderwijs, intensiever en effectiever te gebruiken. Spreker gelooft dat deze beide mogelijkheden ook in de medische faculteiten belangrijk kunnen zijn en dat de moeilijkheden die daar rijzen ertoe moeten leiden dat men in de eerste plaats nog eens zeer zorgvuldig nagaat wat in deze richting gedaan kan worden. Daar heeft ook de Studentenraad al op gewezen. Ook het probleem van de efficiëncy is voor de medische faculteiten bijzonder belangrijk; efficiëncy ten aanzien van de investeringen, daar is ook op allerlei punten verbetering te bereiken.

Dit zijn de overwegingen die wij in aanmerking moeten nemen. We zullen dan, ook nadat we een antwoord zullen hebben gekregen op

vragen die we zeker zullen moeten stellen om de situatie te beoordelen, ons daarover moeten uitspreken. In het algemeen zou spreker wel willen zeggen dat de moeilijkheden die hier dreigen toch ook wel aantonen hoe belangrijk het is dat het wetenschappelijk onderwijs wordt hervormd in de richting, zoals wij dat nu in het algemeen al hebben bepleit.

Mevrouw G.V. van Someren-Downer is de heer Geraerds dankbaar voor zijn enthousiast pleidooi voor een bewuste cultuurpolitiek. Hij heeft gezegd: cultuur is geen zelfstandig iets, vooral tegenwoordig niet meer. Spreker durft te zeggen: het is dat nooit geweest. Maar er zijn tegenwoordig toch wel enkele omstandigheden die het voeren van een cultuurpolitiek noodzakelijker maken en beter mogelijk. Dan denkt spreker enerzijds aan de steeds toenemende welvaart, die het gevaar inhoudt van een te groot materialisme. Zij heeft tot haar genoegen gelezen dat in het boekje "Liberaal profiel" van de J.O.V.D. gewaarschuwd wordt tegen een onhistorisch materialisme. Zij wil zich daar graag bij aansluiten. Het is natuurlijk een gevaar van de welvaart, maar diezelfde welvaart maakt het mogelijk om steeds meer mensen kennis te doen nemen van de uitingen van cultuur. Daarom is heden ten dage een cultuurpolitiek steeds noodzakelijker. En dan is er nog een andere omstandigheid die het gevaar en de mogelijkheden biedt. Dat is de techniek, en het gevaar is dat de b-wetenschappen wat onevenwichtig worden uitgetrokken boven de a-wetenschappen. Zoals spreker reeds zeide: cultuur vindt men overal, het hangt met alles samen, en bij de onderwijsdebatten in de Tweede Kamer hebben wij steeds op dit gebied gehamerd. In het onderwijs moet een bewust cultuurbeleid doorgevoerd worden, dat is nu meer dan ooit noodzakelijk. De heer Geraerds zegt terecht: bij een internationale samenwerking, bij een Europese integratie zal de cultuur een zeer belangrijke rol spelen. Spreker is uiteraard niet zo knap als mevrouw Stoffels of de heer Berkhouwer in het spreken over Europese integratie. Dat zal zij ook zeker niet doen, maar zij wil wel graag deze woorden van de vragensteller onderstrepen. Zij gelooft met hem dat die culturele internationale integratie nog wel eens minder haken en ogen zou kunnen hebben, als ze bewust ter hand wordt genomen, dan de politiek-economische die op het ogenblik zo enorm veel problemen oproept. Wij moeten er in het algemeen in deze staat, in deze situatie, voor oppassen dat we de jonge mensen die opgeleid worden op de scholen, op allerlei plaatsen in onze maatschappij, niet maken tot een soort nutsobjecten van de welvaart. Juist nu een bewuste cultuurpolitiek!

De heer Geraerds vraagt of spreker afstand wil nemen van een ander beleid. Nu moet zij toch een woord van verdediging spreken: dat hoeft zij echt niet. Zij heeft de jaren door, zoals velen in deze zaal zullen weten, op haar spreekbeurten over deze dingen gesproken. Zij heeft er in de Tweede Kamer vele malen over gesproken. De Tweede Kamerleden hebben geen van allen de illusie dat de Handelingen een onverbiddelijke bestseller zijn, daarvoor heeft men nu eenmaal kennelijk andere onderwerpen nodig, dat kan men betreuren maar het is zo. Maar daardoor dringt er wel eens te weinig door van datgene wat in de Kamer naar voren wordt gebracht en spreker gelooft toch dat de heer Geraerds daarvan te weinig kennis heeft genomen. Zij zegt hem niettemin dank voor zijn morale steun. Dan dat dirigisme inzake de cultuur, een bijzonder interessant en moeilijk vraagstuk. Vanaf het moment dat de overheid zich terecht is gaan bezighouden met een cultuurpolitiek, vanaf het moment dat de overheid is gaan subsidiëren, vanaf datzelfde moment is die overheid - of zij dat wil of niet - en met haar de vertegenwoordigers in de diverse lichamen - zich

toch gaan begeven in een waardeoordeel, waar onherroepelijk een dirigistisch tintje aanzit. Daarom vindt spreekster het niet helemaal juist om in dit verband het woord dirigisme te gebruiken. Als zij in de Tweede Kamer of als mevrouw Sicman in de Haagse gemeenteraad pleit voor subsidie aan dit of dat gezelschap, dat er bij de overheid wat slecht is afgekomen, dan bedrijven zij in feite een stukje dirigisme, dan begeven zij zich in een waarde-oordeel. Hoe men daar ook over denkt, dat is niet anders mogelijk. Nu heeft de heer Geraerds dit nog nader geadstrueerd door te zeggen: dirigisme noem ik het, wanneer de kunstenaar zich niet meer voldoende kan ontplooiën. Dat is spreekster met hem eens, en de heer Geertsema heeft daar gisteren nog duidelijk op gewezen. De overheid moet er op toezien dat klimaat te scheppen waarin de kunstenaar zich kan ontplooiën, en als daarin een dirigisme optreedt, als daarbij zou blijken dat de overheid die kunstenaar in zijn vrijheid belemmert, zegt de liberaal: halt. Nu is dit geen simpel probleem, want op het moment dat de overheid zich ermee gaat bemoeien gaat zij waarde-oordelen geven, dan gaat zij toch de een meer kansen geven dan de ander. Men moet ook in deze realistisch zijn, men moet met zijn beide benen op de grond blijven staan. Maar dit vraagstuk van: hoever mag die overheid gaan met zijn bemoeiing, hoever kan hij gaan zonder de kunstenaar te belemmeren? is een onderwerp waarover spreekster bijzonder graag met de betrokkenen die dit hier te berde hebben gebracht van gedachten wil wisselen. Het is namelijk een veel te moeilijk en te groot onderwerp om hier even af te doen. Daarom wil zij ook graag de uitnodiging aanvaarden om hier in partijverband nog meer over te praten dan tot nu toe reeds is geschied op de diverse vergaderingen in den lande. Wellicht kan dat gebeuren met de culturele commissie van onze Partij. De vraag over het beginselprogramma heeft zij in Dordrecht al met een volmondig ja beantwoord. Zij heeft daar betoogd dat een beginselprogramma met een culturele paragraaf eenvoudig onmisbaar is voor diegenen die in de vertegenwoordigende lichamen de cultuurpolitiek mede bedrijven. Dus nogmaals, een volmondig ja. Graag steeds meer onderlinge gesprekken in de Partij over deze belangrijke onderwerpen, zij staat daar altijd voor open en hiermee spreekt zij namens de gehele fractie.

De vraag van de voorzitter van de afdeling 's-Gravenhage, de heer Van Boven, kan zij betrekkelijk kort afdoen. Zij gelooft dat de heer Van Boven al een bijzonder juist standpunt heeft ingenomen in de wijze waarop hij de vraag heeft gebracht. Zij is het volkomen met hem eens dat er een enorm verschil is tussen de positie van de overheid bij een kwestie als de postzegel en de kwestie van censuur op radio- en televisie-uitzendingen. Het is de overheid die via de PTT postzegels uitgeeft, maar het is niet de overheid die een waarde-oordeel uitspreekt over uitzendingen. Nu wil zij nog één ding zeggen. Er is over dit hele programma, niet alleen over dit alleen, een nogal emotionele gedachtenwisseling aan de gang. Nu gelooft zij dat wij als liberalen ons toch op het standpunt moeten stellen dat ieder de volledige vrijheid heeft om een bepaald oordeel te hebben over een uitzending; hij mag hem schitterend vinden, hij mag hem afschuwelijk vinden, met alle nuances daartussen. Maar dit betekent nog niet dat de overheid daarom moet ingrijpen. Zij gelooft dat dat toch het enige standpunt is dat een liberaal kan innemen.

De heer Mr. H. van Riel wil beginnen met de kwestie van het cabaret. Hij vond dat de heer Van Boven het zo voortreffelijk stelde; hij dacht: zo is het. Wel heeft hij daarna met enige verwondering in deze vergadering enkele keelgeluiden gehoord die hij in een vergadering van de V.V.D. nog nooit eerder had

gehoord, vooral omdat die keelgeluiden betrekking hadden op een feitelijke uiteenzetting omtrent een persoonlijke opinie van een bijzonder vooruitstrevende afdelingsvoorzitter. Er bestaat behalve vrijheid - en nu gebruikt hij niet het woord gebondenheid - ook nog zoiets als menselijk respect en er is vooral ook - waarvoor de jeugd anders nogal gevoelig is - de kwestie van de binding. Men is met het woord vrijheid ook ten aanzien van een verschijnsel als dit cabaret, want een verschijnsel is het ongetwijfeld, niet klaar als men die begrippen menselijk respect en binding niet tegelijkertijd in zijn gedachtengangen invoert. Dat is iets totaal anders dan verbieden. Verbieden doet in liberale kring niemand, maar er mag wel gedachtenvorming over plaatsvinden of dit verschijnsel in deze vorm nationaal gezien constructief is of niet. Een kwestie dus van gedachtenvorming, niet een kwestie van verbieden. En bij serieuze gedachtenvorming kunnen de woorden van de heer Van Boven ook een uitgangspunt vormen en bij serieuze gedachtenvorming, dacht spreker, past in een liberale partij een redelijke, misschien scherpe, misschien onprettige discussie, maar nooit het amorphe keelgeluid der geestelijk onvolwassenen.

Spreker komt dan aan het punt BVD. Hij zou de heer Marcuse willen vragen om geen waarde te hechten aan het anecdotische. Natuurlijk was dat een merkwaardig geval met die ambtenaar van de Koninklijke Bibliotheek. Zulke dingen gebeuren. Maar wij weten volstrekt niet of dit de schuld was van de BVD, de schuld van de Haagse politie of de schuld van de minister. Het was een vrij ingewikkelde verwarring van elkaar tegensprekende verklaringen, die over het systeem BVD als zodanig niets zeggen. Spreker ziet namelijk in de BVD in de eerste plaats een onprettige noodzakelijkheid, maar in de tweede plaats wilde hij de aandacht van de heer Marcuse juist als historicus in de dop ervoor vragen dat hier een zeer gunstige ontwikkeling heeft plaatsgehad. Dit is een voorbeeld van wat professor Kranenburg noemde "de ironie der geschiedenis". Als de heer Marcuse het boek van de heer Sautijn Kluit opslaat kan hij daarin zien dat wij in de dertiger jaren van de vorige eeuw in Nederland een complete BVD hadden onder leiding van de kolonel d'Engelbronner, die alleen aan de Koning verantwoording schuldig was. We hebben daarna gekregen de periode - spreker gaat nu snel door de tijd heen - dat de procureurs-generaal hiervoor zorgden, en in de jaren vóór 1938 hebben we de Nederlandse contra-spionage gekregen onder leiding van de kolonel Van Oorschot. Dat waren allemaal instanties waar niemand iets van wist en die voor een groot deel precies hetzelfde werk deden wat de BVD tegenwoordig doet. Na de oorlog zaten wij in Nederland met een aantal van meer dan 100.000 politieke delinquenten. Men leefde inderdaad in zijn vormgeving nog in de gedachte van eideloze aantallen staatsgevaarlijken. En wat men nu niet zich wil is dat ook in die hele BVD-activiteit totale veranderingen zijn opgetreden. We hebben op het ogenblik diepgaand overleg met de Tweede Kamer, we hebben nu ook overleg met de Eerste Kamer. Deze hele zaak van dit voor ons als liberalen dus als uitgangspunt onprettig ingrijpen achter de ruggen van de mensen om is voor het overgrote deel een afweer van buitenlandse spionage. Alles wat zich afspeelt op het gebied van laten we zeggen binnenlandse pogingen tot opsporing van ongewenste elementen trekt in hoge mate de aandacht, en ministers van binnenlandse zaken worden daarover in die Kamercommissies ook geregeld aan de tand gevoeld. Er is hier juist, hoe vreemd het ook klinkt, een democratiseringsproces, al onttrekt het uiterlijke van dat democratiseringsproces zich natuurlijk aan de algemene waarneming. Maar op het gebied van contraspionage en het hinderen van mensen die men als politiek lastig beschouwt gebeurt in andere landen oneindig veel zonder dat iemand er iets van merkt en zonder dat enig

parlement er zijn vingers tussen kan krijgen, omdat het zich in het kader van Generale Staf of diensten van Generale Staf of andere contraspionagediensten afspeelt. Dan krijgt men toestanden dat mensen ontvoerd en weggesleept kunnen worden en verdwijnen. Tenslotte zijn de BVD-ers doodgewone en normale ambtenaren net als iedere ambtenaar, met een specifieke staatstaak belast en via hun chef verantwoording schuldig aan de minister en aan het parlement. Zo ligt het in feite; deze zaak is geenszins aan de parlementaire controle onttrokken.

Met groot genoegen heeft spreker naar de heer Broekmeijer geluisterd. Het heeft hem buitengewoon verheugd dat deze, nadat betrokkene en spreker vorig jaar een kleine wrijving hebben gehad, nu kort en bijzonder constructief aan de ontwikkeling van de gedachtenwisseling in de Partij heeft bijgedragen.

Sprekers optimisme t.a.v. de nationale economie is nu wat minder groot dan het vorige jaar in Zwolle, doch toen was het gebaseerd op het beleid van minister Witteveen en dat maakt wel enig verschil.

De keuze van het voortstuwingsmechanisme van onderzeeboten is geen politiek, maar een technisch probleem. De plannen van de minister van Defensie hebben sprekers volle steun. Voor een relatief gering bedrag verschaft men zich waardevolle know-how, want de Verenigde Staten moeten de gegevens verstrekken, al is het nog niet zeker, dat wij die krijgen.

Erkenning van academische diploma's is een kwestie van wederkerigheid en daarop stuit zij af.

De heer Schmelzer heeft blijkens een publicatie in De Volkskrant verklaard, dat het binnendringen van de staat op de kapitaalmarkt gevaarlijk is en daarmee is spreker het eens.

Overigens is de politieke ontwikkeling nog niet duidelijk, maar het is toch niet uitgesloten, dat de papieren van de heren Toxopeus en Witteveen zullen stijgen.

Het was een prettige vergadering, dank zij de gemoedelijke leiding van de voorzitter. Hoopgevend is, dat de partij daarop zo goed heeft gereageerd. Met het nieuwe hoofdbestuur zijn wij op de goede weg. De fractievoorzitters zullen trachten de politieke ontwikkeling in de juiste banen te blijven leiden, zich daarbij richtend naar het nationale belang en de liberale beginselen.

De Voorzitter dankt de voorzitters en leden van de beide fracties voor hun overtuigend antwoord op de gestelde vragen, die veel waardering en weinig wezenlijke kritiek op het beleid inhielden, wat een compliment waard is. Met een betuiging van erkentelijkheid aan het secretariaat sluit hij de vergadering.